

REGLER

for

Udlaan fra St. Olafs Klubs Læseværelse og Bibliothek.

1. Aviser kunne udlaanes, naar de ere udtagne af Mappe, hvilket i Reglen sker 2 Gange ugentlig, mod Kvittering i en i Læseværelset udlagt Kvitteringsbog. Illustrerede Blade udlaanes ikke fra Læseværelset.
2. Udlaanet fra Bibliotheket sker 2 Gange ugentlig, fortiden Tirsdag og Lørdag fra Kl. 6—7 Eftermiddag.
3. Ingen er berettiget til at beholde en udlaant Bog længere end 14 Dage.
4. Intet Medlem er berettiget til at have mere end 2 Bind udlaant paa en Gang.
5. For ethvert Udlaan leveres Modtagelsesbevis med Anførelse af Bogens No. og Titel, Laantagerens Underskrift og Udlaanets Datum paa de dertil indrettede Blanketter.
6. Kun de reisende Medlemmer, som efter Lovenes § 23 ere indvoterede som saadanne, have Adgang til Udlaan af Bibliotheket.
7. I Tilfælde af, at nogen udlaant Bog beskadiges, bortkommer eller ikke tilbageleveres 14 Dage efter skeet skriftlig Anmodning, er Bestyrelsen berettiget til at søge Tabet eller Skaden erstattet paa Vedkommendes Bekostning paa den Maade, som den maatte finde forgodt.

ENSOM

KRISTOFER JANSON

ENSOM

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)
TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO. (M. A. HANNOVER)
1903

I.

Han var født og opvoksen paa landet mellem kjør og kalve og lam.

De havde været hans fornemste legebrødre. Hans fars gaard — faren var kaptein, men havde trukket sig tilbage fra tjenesten — laa høit oppe i lien med granskog paa begge sider. Fra vinduet i dagligstuen havde han udsigt over rige, skraanende marker, bølgende agre og elven som et bugtende baand nede i dalbunden, og saa igjen granskog paa aasen ligeoverfor. Sin kjærlighed til naturen havde han formælet med østlandsbygdernes bløde skoglinjer. I granskogens stilhed og krydrede vellugt, mellem østlandsaasernes lunt favnende arme, med solspil ud over blomsterklædte enge og frugtbare agervidder følte han sig hjemme. Der var noget saa blidt og trygt ved dem. De mindte ham om hans mor. Sin far brød han sig ikke saa stort om. Denne var saa optagen af sine heste og sit gaardsbrug,

at han ikke havde havt tid at give sig synderlig af med gutten.

Men moderen! Hendes ansigt straalede, bare hun saa hen paa ham; — han var jo ogsaa det eneste barn. Da hun var gaaet bort, huskede han hende altid som et stille vandrende smil. Hendes paa begge sider glatstrøgne pandehaar og hendes hvide forklæde gik i hans tanker altid sammen med de hvidskurede bænke og det sandstrøede gulv ude i det store kjøkken, hvor moderen mest syslede. Hun talte ikke meget med ord, men hun talte desmere med øine og smil og hænder, naar de kjærligt strøg ham over hovedet. Moderen var liden og fin af skikkelse, og hun gled saa stille gjennem værelserne, at det næsten ikke hørtes. Hun havde ikke store kundskaber. Hun var udgaaet fra et tarveligt haandverkerhjem i byen. Men hun havde desto varmere og rigere hjerte. Hun var en gjennemfrom natur, og sønnen Paul havde arvet hendes religiøse sind. Hendes fromhed var bunden til den vante prediken og de vante kirkeskikke fra hendes barndom, og hun var saaledes med sin lille søn ved haanden en stadig kirkegjænger og en sikker nadvergjæst.

Men Pauls religion boede ikke i kirken med de kolde stenvægge. Den boede paa moderens fang, naar hun om aftenen sluttede sine arme tæt om ham og sang for ham sine salmer og barnevers; den boede i hans lille seng, naar han laa der med foldede hænder, mens moderen bad aften-

bønnen over ham. Da lukkede han øinene og syntes han saa alle de vakkre englene, som moderen sang om, og som skulde holde vagt om sengen.

Kirken var og blev ham fremmed. Minderne, som knyttede sig til den, var enten kjedelige eller løierlige. Prækenen skjønte han jo ingenting af, og han undredes paa, at moderen kunde sidde saa andægtig og lytte med øinene ærbødigt fæstede paa præsten. Men saa var der jo andre ting, som fik tiden til at gaa, og som var morsomme. Præsten var saa fed, at han, ret som det var, maatte lette maven i veiret for balansens skyld, mens han svedede og tørrede sit ansigt med et lommetørklæde stort som en serviet. Saa smat engang imellem en hund ind i kirken, snusede rundt alterringen, hvor den gjorde sig ufin, ja gjorde endog attentat paa at komme sig op trappen til præsten i fugleburet paa væggen, før det lykkedes klokkeren at gribe den i halen og faa den jaget ud. Saa var det Guri Holen, som altid sang i vilden sky de ældgamle salmemelodier, mens klokkeren stemte i med de nye, og lod som hun ikke mærkede klokkerens øiekast, der truede med at æde hende levende, mens han gudhengivent maatte staa paa sin plads og bare satte dobbelt saa stærkt i for at seire i kappestriden.

Saa var det endvidere den gamle udskaarne altertavle, hvor paa det ene sidestykke skjøn Eva vred sig koket, klædt i figenblad, med fødderne

i balletstilling, presenterende et forgyldt æble til sin alt andet end intelligent udseende mand, mens slangen i træet rakte tunge af dem begge to. Paa det andet sidestykke tronede Moses med et vældigt skjæg, med horn i panden, samt med stentavlerne i haanden, som han hvert øjeblik syntes at skulle kaste i hovedet paa den forførende Eva. Midtstykket, den egentlige altertavle, var optaget af fremstillingen af den hellige nadverd. Men Kristus saa man ingenting til ligesaalidt som Johannes, der hvilte hovedet mod hans bryst; thi deres skikkelser var dækkede af dem, der sad paa den modsatte side af langbordet og vendte sine rygge mod tilskuerne. Dette kunde jo ikke undgaaes, skulde man fremstille sagen naturligt, og det galdt derfor for kunstneren om at gjøre saa meget ud af disse rygge som muligt. Derfor havde han slaaet hele sin farvepotte ud over dem, saa alle disse rygge i rundtrøier skinnede i rødt og gult og blaat og grønt med sorte, brune og lueforgyldte haar.

Se denne altertavle, — et kostbart pragtstykke paa sin tid — kunde nok tiltrække en guts fantasi, og Paul anvendte største parten af den kjedelige kirketid med at udspekulere alle dens gaader.

Endelig var da gudstjenesten tilende. Og hvor pustede ikke Paul let, da han ved moderens haand stod paa kirkebakken og saa udover den vide bygd, der om sommeren laa der som et

broget muntert tæppe og om vinteren som en hvidskinnende dug, lig den, som moderen bredte over julebordet.

Han vidste jo, at det nu gik hjemover til middagsmaden.

Men moderen saa kjærligt ned paa sin gut og spurgte: »var det ikke en dejlig prædiken, Paul?«

Paul svarte ikke. Han blev næsten skamfuld, for han turde ikke tilstaa, at han slet ikke havde hørt efter, bare studeret altertavlen og moret sig over Guri Holen.

II.

Paul slap at gaa paa bygdens skole. Faderen læste selv med ham, saalænge det gik an, senere blev han sendt til byen, for det var baade faderens og moderens ønske, at han skulde gaa den studerende vei.

Det var haardt for moderen; men hun lod ham ikke mærke det. Hun sa' bare stille, mens en taare kom frem i øiet: mit høieste ønske er, at du skulde blive præst, Paul.«

I begyndelsen optog jo hovedstaden med dens mange huse og myldrende mennesker og travle liv Pauls interesse. Men snart blev han vant med det og kjed af det, og han længtede inderligt efter sine heste og kjør og lam derhjemme. De var morsommere og snillere end skolegutterne, som bare ærtede hverandre og slaas og snakkede om smaapiger. Det var derfor en herlighed uden lige, naar han i sommerferien fik slippe hjem til mor og til sine firbenede legekammerater.

Han boede hos moderens slægtninge. Morbroderen var forstander for en liden fri forsamling. Den havde ikke i nogen maade brudt med statskirkens lære; men den holdt sine egne møder og egne prædikanter, da statskirkens præster ikke tilfredsstillede disse menneskers trang til opbyggelse. I hjemmet, hvor Paul logerede, blev der saaledes sunget, bedet og læst meget. Datteren i huset akkompagnerede sangen paa guitar. Men det hele bar præget af en saadan from inderlighed, at det ikke stødte. Tværtimod syntes Paul, at han gjennem dette forstod moderen og hendes kjærlighed til kirkegangen bedre. Han saa, hvorledes dette liv i gud var disse menneskers hele glæde, bar dem igjennem deres daglige stræv og sænkede fred over deres hvilestunder. De søgte aldrig ud paa fornøielser; de samlede sig om sin læsning og sang og havde ikke interesser udenfor. Paul var med dem i forsamlingen om Søndagene, og han syntes, at prædikanterne der ofte talte mere livligt og hjerteligt end de præster, han var vant at høre i kirkerne.

Saa kom den tid, da han blev student Det nye stærke ungdomsliv med jubel og fester og taler, med muntre, fornøielige unge mennesker fra alle Norges byer og bygder, diskussioner og sang og fjas om alt mellem himmel og jord — rev Paul med sig. Han følte ungdomsglæden svulme i sig. Han maatte frem og lægge sit ord med i laget, og hans barnlige, friske begeistring

gjorde ham til en af de mest feirede »Russ«. Han blev valgt til kjøgemester i lagene og til medlem af komiteer, som skulde arrangere udflugter. Han digtede studenterviser og var løve paa studenterballerne. Men aldrig deltog han i noget, som var stygt og raat. Blev der foreslaaet noget saadant, blev han kold og fremmed eller lynende vred. Hans kammerater havde snart paa følelsen, at til ham nyttede det ikke at komme med noget slags svineri. Paa samme tid som de lo ad hans bluſærdighed og barnslighed, havde de dog en vis respekt for ham og undgik derfor at saare ham med styg snak.

Hans morbror syntes nok, han var lovlig længe ude om kveldene og advarede ham mod ungdommens letsindighed. Han havde vist ogsaa skrevet hjem om sine betænkeligheder ved studenterlivet. Thi der kom et lidt strengt brev fra faderen, og et bævende ømt fra moderen om at holde sig paa herrens veie. De vidste jo ikke, at Paul endnu, saa voksen han var, altid bad sit fadervor hver aften og nynnede et af de vers, som moderen havde sunget ved sengen hans, før han sovnede. De vidste ikke, at, naar han kom hjem fra festerne og ballerne straalende lykkelig, saa takkede han gud for den deilige aften, han havde nydt.

Paul følte efterhaanden livet i morbroderens hjem trykkende og trangt. Disse mennesker længtede jo ikke udenfor sine egne vægge. Saa

lad dem faa sidde der i fred; men *ham* skulde de da ikke faa binde.

Paul længtede ud til skjønhed og liv, til alt, hvad verden kunde række ham af kundskab og nye syner. Han skulde nu vælge sit livsstudium, og han valgte teologien. Ikke fordi moderen ønskede han skulde bli præst, men fordi hele hans sjæls trang bares derimod. Hele naturens skjønhed var jo en eneste susende lovsang op imod den gud, som havde skabt den. Alt af liv, fra de muntre springende lam hjemme paa hans forældres gaard og til menneskeaandens famlende forsøg gjennem videnskab og kunst, var jo udslag af den livsgnist, som gud havde sænket ned i kjød.

Ved siden af teologien læste han saa meget af litteratur, som han kunde overkomme, og hørte forelæsninger over plastik og maleri. En længsel betog ham efter Grækenland og Italien. Tænk, om han engang kunde faa komme didned! Men nu galdt det for det første at slaa reisetanden ud og holde sig saa meget som muligt indenfor sin opgaves grænser.

Hans teologiske studium skuffede ham i mange maader. Han havde ventet, især i kirkehistorien, at faa fremstillet levende billeder af de stærke troeshelte, der havde kjæmpet for sandheden her i verden. Nu fik han en lidenskabsløs fremstilling af begivenhedernes gang, en kjedsommelig udvikling af de spidsfindigste dog-

matiske haarkløverier. Ubegribeligt, at disse i sin tid havde rystet verden. Det var som professoren havde afliret denne samme lekse saa mange aar efter hinanden, at han var bleven kjed af den.

Og bibelexegesen! Paul havde ventet, at profeternes rystende bodsprædiken, at apostlernes varme ord skulde træde frem endnu mere lysende og glødende, naar han under en kyndig veiledledning fik trænge ind til kjernen af dem. Men nei, istedetfor at fremhæve skjønheden og styrken af dem, sønderlemmede man ordene aldeles som en botaniker sønderlemmer en blomst, naar han skal vise eleverne støvdragerne og støvveiene og frøhuset. Man spurgte studenterne om den grammatikalske sammenhæng mellem det ene vers og det efterfølgende, hvorfor der stod *Καὶ* og ikke *μεν*. Det var som man vilde lære dem at behandle skriften som en citron, der ikke skulde række sin friske, styrkende saft til tørstige læber, men som skulde presses, til den blev ganske tør, og som om denne klemningsproces var det allervigtigste ved studiet. Men om alle disse teologiske smaapirkerier ærgrede ham, og om al denne hamren og banken paa uvæsentligheder syntes at maatte hamre livet ud af skriftordene tilsidst, saa kunde det vægtige indhold dog ikke undlade at gjøre et mægtigt indtryk paa ham. Naar han sad paa sit tarvelige kammer og læste Jesu milde og

dybe ord uden alle teologiske fortolkninger og vriumpeiserier, naar han fulgte Paulus fra sted til sted og lyttede til hans taler og straffeprækener og ømme formaninger, naar han fordybede sig i aabenbaringens fantastiske syner, da susede guds aand gjennem rummet, da løftedes han som paa ørnevinger, da maatte han ofte hen til vinduet forat se ud over den tindrende stjernehimmel. Der, mellem de susende sole og stjerner, taltes et andet sprog end forelæsningssalens; det var uendelighedens overvældende syner, som steg op for ham. Hans aand bøiede sig i tilbedelse, og han undredes paa, om han nogensinde skulde kunne blive en værdig gudspræst paa jorden, bringe hans bud til menneskene med aandens glød og farver, saa deres hjerter smeltede, deres matte aand sattes i svingning og løftedes op af dagstrævet og smaaligheden til et møde med uendeligheden. For de præster han nu hørte, tilfredsstillede ham ikke. Prædikanterne i morbroderens forsamling blev ham for entonige. De søgte kun at sætte følelserne i svingning ved gudelige talemaader; man kunde intet lære der. Og statskirkepræsterne kunde vel, somme af dem, være ganske veltalende; men dog savnede han altid noget. De var ikke gjennembævet af aandens glød. De var korrekte, tørre, hamrende den statsbefalede dogmatik ind i tilhørernes hjerner. Der var ingen vide syner, der var

ingen ny oplysninger, skjønt mange af dem var baade dygtige og fromme Mænd. Det var som deres lærebegreb stod i veien for deres fri rørelser. Paul undredes paa, om det var det teologiske studium, som havde dæmpet gløden og suget inderligheden ud af disse mennesker, og om det samme skulde blive tilfældet med ham selv.

Paul havde ogsaa havt en anden erfaring, som havde bragt ham til at studse. Strax efter at han var begyndt sit teologiske studium, havde han faaet anmodning fra studenternes teologiske forening, om han ikke vilde holde et foredrag der. Han havde svaret, at han var saa nylig begyndt. Det var rimeligere, at de unge lyttede til og lærte af de ældre end omvendt. Men svaret lød, at man netop trængte et ord af de unge kræfter for at bringe lidt friskhed ind i diskussionen. Saa samtykkede da Paul. Han udarbeidede et foredrag om »adiafora«*), hvor han rigtig aandede ud sin begeistring for alt, hvad der er skjønt, for plastik, for maleri, for literatur, for skuespil, for dans, for musik og talte om disse tings berettigelse og betydning for det religiøse liv.

Men der havde han stukket haanden ind i en

*) De saakaldte ligegyldige ting, hvorunder indbefattes de skjønne kunster.

hvepserede. Han anede ikke, at grundtonen i denne teologiske forening var helt pietistisk. Han forbausedes jo rigtignok ved den trykkende lumre stilhed, som herskede i forsamlingen under foredraget. Da han var færdig, saa han sig omgiven af langagtige bedemandsansigter. Den ene saa forskende paa den anden, om *han* ikke vilde være den første til at tage denne frække letsindige spirrevip i struben og henrette ham paa tilbørlig maade. Og saa brød uveiret løs! Det regnede og haglede med teologisk vrede over Pauls syndige ryg, og tilsidst erklærede formanden, at han beklagede, at ord som disse var udtalt af en, som med tiden agtede at blive en herrens tjener.

Var det saaledes fat? skulde alt, hvad der var skjønt og udviklende for menneskeaanden banlyses fra guds menighed som noget stygt og syndigt? skulde kristendommen munde ud i askese? det »ene fornødne« sættes i uvidenhed og barnlig umyndighed? Dette blev jo igrunden morbroderens kristendom, — tarvelige salmer med guitaraccompagnement og dermed basta.

Paul meldte sig ud af foreningen. Han murede sig inde med sine bøger; han længtede at komme ud af tvangsanstalten. Han tog sin examen med bedste karakter, og glad som en fugl reiste han hjem. Og endnu mere straalende blev han, da faderen en dag sagde: »Jeg

har været særdeles fornøiet med dig, Paul. Nu trænger du at hvile og at se dig lidt om. Vil du ha' en udenlandsreise?«

Han skulde altsaa virkelig faa komme til Italien.

III.

Paul var i Italien, sine ønskers maal. Han havde svælget i skjønhedsindtryk. De mægtige ruiner, de herlige kirker og bygninger fra middelalderen, malerisamlingerne og billedstøtterne fra de gamle ukjendte mestere — alt havde gjort ham henrykt. Nu var han kommen mere til ro der i Rom.

Det var især de fine, bløde farver over Albaner- og Sabinerbjergene i solnedgangen, det brogede liv paa gaderne og den katolske kirke, som nu tog hans interesse fangen. Han mærkede, han var barn af sit levende arbeidende aarhundrede. Han kunde ikke stænge sig inde med skjønhedsindtrykkene fra den gamle, svundne tid. Men hvad han saa af folkelivet dernede, gjorde ham ondt. Thi disse herligt skabte mennesker med ansigtstyper, der vidnede om gammel nedarvet kultur, de levede og sled i den yderste fattigdom. Landet var rigt; der var nok,

ja overflødigt til alle. Men jorden var kommen i de enkelte rigmænds og adelsætters hænder, som ødslede sine penge bort i spil og ulevned i fremmede lande, de penge, som de tvang ud af sine bønders sure sved, disse, der maatte trælle for dem fra morgen til kveld og alligevel ikke havde raad til at spise sig ordentlig mætte eller have kjød mere end høist en gang i ugen.

Og ved siden deraf sugede militærbyrderne folkets marg og kraft. Derfor rømte og saa mange, som kunde komme sig bort, til Amerika. Og som disse menneskers gode og onde engel stod — den katolske kirke.

Han saa præster, som levede mellem arbeidstrællene i samme nød og elendighed, delte deres kaar og savn, besøgte deres syge, trøstede deres døende og var som en fader for dem. Han fandt den samme selvfornægtelse og opofrelse, som havde skabt den katolske kirkes storskaarne helte i gammel tid. Men paa den anden side saa han dem og opretholde den grænseløseste uvidenhed og overtro. Naar han hørte kvinder disputere om, hvilken Kristus var bedst, den paa den appiske vei eller den i San Augustiner kirken, naar han saa disse uvidende trælle slæbe sig paa knæ op ad den saakaldte hellige trappe for at sone for nogle stakkers brud paa helligdagen; naar han saa skriftestolen knuge sine jernarme om alle deres hemmeligheder og derved faa et uafvendeligt knibetag paa deres private

liv; naar han saa deres processioner og kors og knæbøininger og ceremonier og opslag om syndsforladelse, hvis man kyssede det og det kors, ja saa rystede han paa hovedet og spurgte sig selv: »er dette kristendom? var dette Jesu mening?« Var ikke dette saa godt hedenskab som muligt? Det frelsende ikke hjertets stille væxt op imod gud, men billeder, kors, kys paa St. Peters taa, mystiske sakramenter og sjælemesser, mumlede paa latin, som skulde hjælpe syndere ud at skjærsilden. Kirken var bleven en altbeherskende tyran, der skaltede og valtede efter forgodtbefindende med disse menneskers liv og sjæle. Og dog, naar han igjen saa de fromme, gudhengivne øine, hvormed bønderne fra Campagnen knælende kyssede stortaaen paa den Jupiterskikkelse, som tronede i Peterskirken paasat St. Peters hoved, da skjønte han, at alt dette ugræs, hvormed den katolske kirke havde overskygget kristendommen, dog ikke havde formaaet at kvæle den fromhedens, den tilbedelsens spire, som laa paa bunden af den, da forstod han, at denne kirke, selv i sin fornedrelse, dog kunde byde disse arme mennesker trøst og ly, selv om den optraadte som enevældig tyran, der krævede blind underkastelse, selv om den havde forvandlet Jesu religion til en salighedsfabrik, der befordrede sjæle til himlen ved ydre midler.

Mens Paul var i Italien, fik han brev om, at den gamle kirke i hans hjembygd halvt skulde

nedrives. Den var bleven for liden, og taget var saa raaddent, at det dryppede ned paa kirkefolket i regnveir.

Kirken var en gammel stenkirke fra hellig Olafs tid. Det var bagmuren som skulde rives, kirken forlænges, og nyt loft og tag bygges. Da den gamle altertavle ikke længer passede til omgivelserne, var den bleven solgt til en antikvitetshandler. Og nu spurgte faderen i brevet, om der ikke dernede i kunstsagernes land skulde findes et eller andet kunstværk, der ikke faldt for dyrt, og som kunde passe som baggrund for alteret, saa vilde faderen forære dette til den nyoppudsede kirke.

Det var med en vis vemod, Paul tænkte paa apostlernes rygge, der havde kortet saa mangen kirkestund for ham i hans barndom, og som han nu skulde sige farvel. Men han var saa heldig paa et af ateliererne at faa fat paa et stort og meget smukt krucifiks, som han kunde faa for, hvad det havde kostet kunstneren, da denne pludselig maatte forlade Rom.

Med faderens samtykke blev saa dette kjøbt, indpakket og pr. skib sendt til Norge fra Civita vecchia.

IV.

Paul havde i Rom truffet nogle Amerikanere, som morede ham meget. Deres formelig frække uforstaaen af alle de gamle mindesmærker, deres naive skryderi af alt amerikansk var blandet med en vis paagaaende energi, en beundring for og stolthed over sit eget rastløst arbeidende aarhundrede, som tiltalte ham.

Han disputerte med dem, til han blev ganske varm og fik mangen forfriskende latter over deres paradokser.

»Kan De nu sige mig, hr. Winge,« sagde en af dem en dag, »hvad finder De egentlig tiltrækkende ved denne by? her er jo igrunden bare to ting — madonnaer og lopper. Jeg kan sandt for dyden ikke komme paa en eneste kunstsamling, uden at væggene hænger fulde af disse skabilkenbilleder af madonna, magre og brune og stygge. Og vender man sig da bort til en anden væg, saa har de der skaaret maven

op paa en eller anden martyr, og vinder tarmene ud af livet paa ham med et vindespil, eller saa staar Santa Agata smilende og presenterer os sine afskaarne bryster paa en tallerken som et andet smør og brød. Og dette skal kaldes for kunst? og dette gaar de dumme mennesker og glor paa og beundrer, bare fordi der staar i reisebøgerne, at det skal være deiligt og saa og saa gammelt. Igrunden synes de som jeg, at det er noget hæsligt skrab, de har bare ikke mod til at sige det.

Og saa alle disse hovedløse og benløse kroppene, man ser oppe i Vatikanet — dem skal man jo ogsaa være pligtig at beundre. Finder man en marmornæse eller en bagdel i en jordhaug, saa er jo Italienerne færdig at gaa ud af sit gode skind af bare begeistring, og saa valfarter folk for at glo paa denne bagdel. Og saa kostes der store summer paa at bygge museer for alle disse stumper og stykker. Bedre, om de havde gi't sine folk ordentlig mad, saa de ikke sultede sin arbeidskraft ud af landet.

Og se saa paa religionen hernede! Har De seet noget elendigere vrængebillede? Folk stjæler og myrder og lyver — saa gaar de bare hen til præsten, skrifter og faar syndsforladelse, og saa er de lige gode igen. Banditter blir til folkehelgener, bare de beder en bøn til madonna, før de stikker dolken i sit offer, og bare de bærer en amulet eller en negl af en helgentaa i lommen.

Og præsterne gaar omkring i sine silkekaaber og savler nogle latinske floskler ud over mængden, som ingenting forstaar. Og saa neier de, og saa bukker de, og saa kysser de, og saa krabber de med bibelen fra den ene side af alteret til den anden, og saa begynder de at skulle trolle en oblat, som de fik fersk fra bageren om morgenen, om til Jesu kjød og blod ved at læse og mumle og løfte paa den — tvi — det ækler mig bare at tale om det! Er det ikke, som vi var spærrede inde i en kjælder, uden lys og luft, omgivne af pinebænke og middelalderlige torturredskaber, og havde præster og munke staaende over os, som over den stakkers Galilæi, piskende os med ris til at afsværge al sund fornuft og al fri tænkning og al fremgang? Og, hvis vi ikke vil gjøre det, da aabner de sagtelig kjælderlemmen og dumper os ned i sit evige helvede, som de altid holder i fyr og flamme til hugsvalelse for os kjættere. Et præsteredet folk er noget af det værste, jeg kan tænke mig.«

»Og er det da saa meget bedre hos eder, mr. Simmons?« spurgte Paul. »Jeg har hørt sige, at Katolicismen breder sig med stærke skridt derover.«

»Og De kan vove at spørge, om det er bedre,« svarede mr. Simmons. »Tror De da, vi slæbte med os alle lænkerne fra det gamle Europa, da vi tiltvang os vor frihed? nei vi *brød* dem. Kongedømme, keiserdømme, pavedømme, alle aristokra-

tiske fordomme lod vi ligge tilbage til eders velsignelse, og ønsker eder god appetit. Vi proklamerede menneskerettighederne som det bestemmende for os. Hver ærlig mand en *fri* mand alle lige for loven, skopudseren ligesaa fri til at kunne bli præsident som embedsmanden og rigmanden. Se det er sundt og det er retfærdigt.

De snakker om, at katolicismen breder sig. Ja, takket være eder gamle Europæere. Der blir hvert eneste aar kastet iland paa vore kyster hele skibsladninger af Italienere, Spaniere, Franskmænd, Irlændere, Sydtysker, Polakker, og alle drager de jo med sig sin uvidenhed, sine præster og sine lus. Og alt dette skal den amerikanske mave fordøie. Sandelig kræver man af os gode fordøielsesredskaber. Men vi faar da folk af dem tilsidst.«

»De har god tro til Deres landsmænds maver, mr. Simmons,« svarede bare Paul.

Ja, bør man ikke ha' det da, naar man lever i et land, der styres efter sunde principer, og hvor frihed er sat ved roret? Tænk nu bare det, ingen lovbefalet statskirke at ha'. Vi spørger ikke efter, hvad man *tror*; men hvad man *dur til*. Hvis du hører til en religion, der finder kobbertavler i jorden beskrevne med englehaand — vær saa god; hvis din gudsdyrkelse væsentlig bestaar i at staa paa hodet eller spytte — der er ingen, som forbyder dig at tilfredsstille din

sjæls trang paa den maade. Ønsker du at være Buddhist eller Mohamedaner — intet i veien derfor, hvis du bare lyder de borgerlige love. Du har samme frihed og nyder samme agtelse som alle andre, hvis du forøvrigt er en brav mand. Vi har ikke sat os til opgave, som de synes at have gjort i de gamle lande, at udvikle al mulig skarpsindighed paa at forsvare og faa beholde gamle dogmer og gamle dumheder og gamle fordomme, bare fordi de er gamle, og fordi vore forfædre sov paa dem. Men vi hilser velkommen alle ny oplysninger og opfindelser, der kan bringe menneskeden ud af gamle overleveringer, der ikke længer holder stik, og som bringer dem til at gaa fremad.«

»Har da den amerikanske videnskabelighed frembragt noget, som er værdt opmærksomhed f. ex. i det religiøse?« vovede Paul at indvende.

»Nei, De er fræk!« udraabte mr. Simmons og gjorde et sæt paa stolen. »Hvad siger De da om Channing og Parker og Emerson?«

»Emersons navn har jeg hørt nævne; men jeg har intet læst af ham. Om de to andre ved jeg ikke, at de har eksisteret engang.«

Mr. Simmons saa paa Paul med forundrede øine. Han vidste ikke, om han vilde drive gjøn med ham.

»Aa nei,« svarte han bare stille, »uvidenhed om andre gjælder jo for at være en af Europas hoveddyder. De har vel da heller ikke hørt

nævne de engelske theologer Robertson, Estlin Carpenter, Martineau?

Paul maatte tilstaa han ikke havde det.

»Men i alverden, hvad lærer I da ved eders universitet? tygger I endnu drøv paa Luther og de firehundredaars gamle teologer?«

»Vi gjør vel det da,« svarede Paul sagtmodigt. »Vi faar iallefald saare lidet at vide om dem, som ikke netop hører til den ortodokse, lutherske ring«.

»Nei I dyrker vel *Luthers* ufeilbarhed som Katolikkerne *pavens* — det blir hip som hap. Ved De hvad, unge mand? De vilde ha' forfærdelig godt af at komme til Amerika og lufte Dem lidt, lufte ud nogle lutherske fordomme og lufte ind lidt frisk luft i lungerne. Til næste aar skal vi jo ha' vor store verdensudstilling i Chicago, og da skal det religiøse parlament fra hele jordens kreds træde sammen. Det maa være noget for Dem, det maa De endelig ikke forsømme. Kom bare, og De skal faa se arbeidets, travlhedens, fremgangens land og ikke søvnens og dødens.«

V.

Paul Winge sad i Rom og studerede Channing og Parker og Emerson. Og det var, som en ny verden aabnede sig for ham. Dette var det jo, han havde længtet henimod af sin inderste sjæl: inderlig fromhed uden sygelighed, djærvt sandhedsmod, store syner ud over verden og verdenshistorien, det daglige liv gjennemglødet af religionens aande, fin aandfuldhed og ildfuld begeistring.

Før han reiste hjemmefra, havde han læst en bog, som havde sat ham i sterk bevægelse. Det var Viktor Rydbergs: »bibelens lære om Kristus«. Han havde, halvt forfærdet maattet sige sig selv, at Rydberg havde ret. Hans argumenter satte ham mod væg, og han kunde med alle sine tillærte teologiske vrikkerier ikke slippe løs. Men disse Rydbergs anskuelser var jo et brudd med den gamle teologi, et brudd, som vilde umuliggjøre ham som vordende præst i den

lutherske statskirke. Han havde ræd skjøvet tankerne fra sig.

Men her, i disse bøger, han nu læste, kom de samme tanker igjen lyslevende. Og de sneg sig ikke frem beskedne og ydmyge, tiggende om at faa bare en liden plads. Nei de traadte op med fuld myndighed, krævende at blive hørte som en protest ud fra den oprindelige kristendom, krævende at blive indsatte i sine lovlige rettigheder kristenheden over. Det var Jesus selv, som i dem slog til lyd for sine egne ord og ikke for teologernes, de som gjennem tiderne havde villet forbedre ham men kun havde opnaaet at forkvakle ham.

Paul havde altid lært og troet, at de teologiske dogmer naturligt havde spundet sig ud af skriftens egne ord. Nu paastod disse mænd, og beviste det af kirkehistorien, at det tvertimod var hedensk spekulation, der ofte med vold havde tvunget sig ind paa kristendommen og ganske forvansket dens mening.

Paul havde lært, at fornuften var en forbandet ting i religiøse sager. Der galdt det bare tro; thi fornuften, der var formørket af synden, kunde jo ikke gjennemtrænge guds mysterier.

Nu paastod disse mænd, at fornuften var den herligste gave til menneskene, at man ikke overhovedet kunde opfatte noget — det være verdsligt eller religiøst — uden gjennem fornuften. De paastod endvidere, at denne tale om men-

neskets totale fordærvelse, om en arvesynd, som tillige skulde være arveskyld, var noget teologisk snak, der intetsteds hørte hjemme. Mennesket var guds elskede barn, der af ham var givet alle muligheder til vækst opad mod sit ophav; men som ofte misbrugte sine evner og de valg, gud satte ham, til sit eget fordærv, til at forsinke sin egen udvikling, og derfor maatte gjennem lidelsens smeltedigel for at finde sit rette selv og vinde frem. Og den gud, som er kjærlighed, og som derfor ikke kan andet end udstraale kjærlighed, han kan ikke tillade, at et eneste af hans børn, de som bærer hans egen udødelige livsgnist i sig, nogensinde kan fortabes. Og derfor rækker hans kjærlighed ned til det dybeste lidelsens og luttringens helvede, og haabet tændes for den ulykkeligste om at kunne komme ud af sin elendighed, bare han saasandt vil det selv. Et *evigt* helvede er derfor en grusom og brutal anklage mod gud, en anklage, som river fuldkommenhedens krone af ham. Menneskene har hængt sig fast i nogle ord i de skrifter, som dog har gjennemgaaet saa mange redaktioner og forfalskninger, før vi fik dem i den form, vi kjender dem i. Og for at kunne drive afguderi med disse bogstaver har de da solgt sin sunde fornuft og sin menneskelige følelse og sit gudsbegrebs renhed til dem. Om det evige helvede end stod prædiket i alle verdens bibler, vilde det dog være lige usandt, et

vidnesbyrd om menneskenes lave opfatning af sin gud.

Paul blev rent rystet ved at læse disse ting. Det var, som om en sten var væltet fra hans bryst, og som han nu først kunde række jublende og takkende hænder op mod sin gud. Dette evige helvede, som hans kirkes bekjendelsesskrifter havde bundet ham til at tro, som hans professorer havde bevist ud af skriften, som alle lægprædikanterne havde svunget som svøber over de stakkels bøiede menneskers rygge, som fyldte salmerne og andagtsbøgerne hjemme — det havde ligget paa ham som en mare. Da han havde læst Rydbergs bog, havde han i hemmelighed sukket: »lykkelig den dag, da jeg tør kaste troen paa dette evige helvede!«

Nu var stunden kommen. Denne lære var bare et foster af menneskenes skyldbevidsthed og frygt, en styg drøm, der havde herjet menneskehjerterne i aarhundreder, havde lagt glæden og lykken øde for tusinder og forvandlet jorden til en jammerdal, religionen til en rædselens svøbe.

Hvor han følte sig let og lykkelig! Han fik lyst til at løbe ud og raabe til den hele verden: »der er intet *evigt* helvede mere. Det helvede, som er, skaber I eder selv baade her og hisset!«

De mænd, som havde kastet disse tanker ud til ham, de talte med en saadan aandens overbevisning, at han følte det, som var det gud

selv, der stod bag dem. De havde lidt for sin forkyndelse. De var forkjættrede og udskjeldte, som al sandhed blir det, og det havde givet deres ord lidelsens kraft og deres bønner forfølgelsens varme. Han følte, at de var martyremner, der villige vilde lagt sit hoved under bøddeløksen eller steget paa baalet, om de havde levet i svundne tider.

Og saa Jesus! hvor nær var han ikke kommen! Man slap at søge ham deroppe i det blaa, i en mystisk taage, snart gud, snart menneske, famlende mellem to naturer, saa han ikke blev hverken det ene eller det andet, en unaturlig, opkonstrueret tvetydighed. Han var fuldt menneske som vi, vor broder, der forstod vore fristelser, kjendte vore kampe, fordi han selv havde lidt sig gjennem dem til fuldkommenheden, sendt til jorden som guds ypperste lysbud for at bringe menneskene guds ord, dem andre lysbud havde bragt til andre folk i fordums dage, og paa hvis skuldre Jesus stod.

Hvor enkelt, hvor naturligt var ikke dette! — ingen jomfrufødsel, bleven til som alle andre mennesker af en jordisk far og mor, vandrende mellem sine landsmænd som en nynnende velsignelse, i pagt med alle himmelens rene aander, fordi han selv var ren, saaende ned i verden det evangelium, som alene er istand til at bære menneskehedens lykke, evangeliet om broderkjærlighed og fred.

Jesu vei var sønneveien, den eneste vei til frelse. Derfor maa vi alle gaa den, alle blive guds sande sønner og døttre. Ingen kan være det *istedetfor* os.

Og denne vei er ikke bestænket med offerblod hverken af skyldige eller uskyldige men med kjærlighedens offergjerninger for hverandre. Hvor herligt! en kjæde af hjelpende hænder og hjerter, til alle har naaet frem.

Paul Winge gik som i en rus. Han læste og læste, og det bruste inde i ham som bølger af nye syner, nye følelser. Han gik lange ensomme ture udover kampagnen for at overveie i stilhed og ordne alt dette stof. Han søgte hen til de store feste, hvor kirken skulde vise sig i al sin imponerende vælde og magt. Men nu ekledes og harmedes han ved synet. Naar kardinalerne og biskopperne kom troppende op i sine rige silkedragter, fulgte af sine ydmyge tjenere; naar sveitsergarden trampede ind med sine hellebarder og stødte dem i kirkens gulv, saa det klang; naar de kom bærende med paven i al sin guld og stenebesatte herlighed, mens mængden i afgudisk ærbødighed faldt paa knæ — ak da stod pludselig for Paul Winges øie den ydmyge Nasaræer i sin simple, hvide kjortel og med sandaler paa fødderne, han der gik omkring til de syge og hungrende legemer og sjæle og gjorde godt. Og han tænkte: er denne jordmagtens konge Jesu representant paa jorden? er

dette herlige tempel med sine skjønne søiler og buer, men hvor folket ligger næsegrus for et menneske og kysser stenbilleder paa foden, er det billedet af den kirke, der skulde hvælves i hvert menneskehjerte, og hvor gud skulde tilbedes i aand og sandhed? er det gudsriget paa jorden dette, hvor arbeiderne slider og sulter, og hvor en latinsk sjælemesse bydes dem istedetfor brød og Jesu evangelium? var det for denne fremtidsudsigt, martyrerne lod sine legemer slide sønder af vilde dyr paa arenaen her i Rom?

Nei bort fra dette forgroede og forstenede samfund, der var som en kalket grav, deilig at skue udenpaa men indeni fuld af døde ben og al urenhed. Bort til et samfund, hvor livet rørte sig i nyere og friskere former, hvor man ikke saaledes var bunden ved gamle traditioner og fordomme og vaner som i Europa, — bort til Channings og Parkers fødeland.

En Maaned efter var Paul Winge indskibet paa en atlanterhavsdamper og satte kurs for Amerika.

VI.

Det var en deilig dag, da Paul Winge seilede ind til New York havn.

Strandbredderne stod grønne og friske, og i baggrunden reiste verdensbyen sig med sine mange taarne. Smaa dampskibe, fyldte med jublende og viftende mennesker, kom pilende ud mod atlanterhavsdamperen. Store færger pustede, dampfløiter skingrede, seilbaade pilede forbi, alt var liv og lyst og travlhed.

Paul stod paa dækket med taarer i øinene. Vilde nu dette nye land svare til hans forventninger eller berede ham skuffelse?

Da han vel var sluppen gjennem toldbodens skjærsild og havde indkvarteret sig paa et hotel, tog han sig en tur gjennem byens gader.

I Broadway kunde han neppe komme frem for mylderet af folk og vogne. Man maatte sandelig ha' øjnene med sig for ikke at blive overkjørt. Og som om jorden ikke kunde skaffe rum nok,

ramlede luftjernbaner over hovedet paa en, ret som det var. Paul saa paa paladserne, de flotte butikker og prægtige avenuer — her var rigdom nok, saa det ud til. Da stansede han op foran en prægtig skinnende kirke af hvidt marmor. »Hvem tilhørte den bygning?« »Den? det var jo den nye katolske kirke.«

Katolske kirke! altsaa ogsaa her. Den gamle kirke var fulgt med fra det gamle Europa og bredede sig ligesom paa trods i al sin glans og vælde, baaret oppe af mængdens vane og uvidenhed og slaviske ærbødighed for mysteriet. Den stod saa selvsikker paa sin solide grund sammenkittet af aarhundreders arbeide, dækket som med marmorplader af ædle og store mænds navne, mænd, der havde offret livet for denne kirke. Den syntes udfordrende at raabe ud til disse andre kirker, der ligesom dukkede sig bange ved siden af den: »vil I vove en dyst med mig, kommer I tilkort. Jeg bæres af aarhundreders historie og af organisationens kraft. Bag mig staar masserne. Eders smaa selvstændighedsforsøg er bare som plask i vandet, jeg ler ad dem.«

Paul tirrede sig selv med disse tanker, mens han gik rundt og saa paa den vældige bygning. Han følte sig fristet til at hviske: husker du historien om stenen i Davids slynge og om Goliats pandebrask?

Da han kom hjem til sit hotel, spurgte han efter de unitariske kirker.

Unitariske? — aa jo, der var nok noget, som kaldtes saa her ogsaa, men vilde han se dem, fik han reise til Boston. Der var en masse af dem, der raadede de næsten over byen.

Paul Winge reiste til Boston. Han besaa Harvard universitetet, det fornemste i Amerika, som man sagde var i Unitarernes hænder og gjennemtrængt af deres aand. Han blev imponeret af dets mange og store bygninger. Han besøgte ogsaa deres kirker; men nu var det ikke længer kampens drøn, som lød derinde, saa som i Channings og Parkers dage. Man var kommen til hvile, og de paastande, der dengang havde ført til saa heftig strid, var alt indvundne som seire og forkyndte som en given sag, om hvilken der ikke længer kunde disputeres.

Paul havde seet i Aviserne, at en Episkopalprest, Heber Newton, for tiden holdt en række foredrag over den moderne bibelkritik. Han gik hen og hørte dem. Men hvor forbauset blev han ikke, da han istedetfor som hjemme at høre bibelkritikken mødt med et skuldertræk og et overlegent smil og omtalt som et af fritænkeriets vanlige, stumpe vaaben mod den prøvede kristendom, nu fandt den knæsat og det af en præst, der officielt stod i en ortodoks kirke. Han udtalte aabenlyst, at hele den kristne verden burde være disse fromme lærde uendelig

taknemlige for deres trofaste og taalmodige arbeide i sandhedens navn.

Jo det var anden tale end Kristiania universitets!

Og Pauls forbauselse vokste, da taleren forkyndte som sin mening de samme anskuelser som i Channings og Parkers skrifter.

Paul maatte tale med denne mand. Han leverede sit visitkort i hans private bolig og blev modtagen. Han begyndte da med at udtrykke sin forundring over at høre fuldkommen unitariske anskuelser udtalte af en Episkopalpræst.

Heber Newton smilte. »Jeg kan tænke det,« svarede han; »men sagen er den, at jeg ved intet, der skiller mig i anskuelser fra mine venner Unitarerne.«

»Men hvorledes kan De da blive staaende i den engelske kirke?«

»Saalænge de vil ha' mig der, blir jeg staaende,« svarede Heber Newton leende. »Episkopalkirken, skal jeg sige Dem, er meget frisindet og tøielig med sine præster, især naar de synes, de dur til noget. Den har en vis gru for at sætte kjætterretter, som vore brødre Presbyterianerne ikke har. At melde sig ud af et kirkesamfund og ind i et andet er saa sin sag. Da vilde jeg jo miste hele denne min menighed og følgelig miste den indflydelse, jeg har. Og min menighedskreds er meget stor. Og De ser selv,

at jeg intet stikker under stol. Jeg forkynder aabent og frit, hvad jeg tror er sandhed, og saalænge kirken gir mig lov til det, og menigheden ikke knurrer men tvertimod er taknemlig og opmuntrer mig, saalænge blir jeg staaende.«

»Men binder ikke troesbekjendelsen og ritualet Dem med pinlige baand?«

»Aa nei, jeg kan ikke sige det. Alle ved jo, at de fleste præster ikke tror paa disse artikler længer; de er stiltiende stukket under stol. Hvilken saakaldet ortodoks præst vil nu f. eks. forkynde et evigt helvede! Jeg tror, de skal kunne tælles. Det dogme er nu, sammen med mange af dets kammerater, henlagt til museerne blandt fossile levninger fra en forgangen jordperiode.«

»Da er det levende nok hjemme hos os. Og disse dogmer staar jo dog endnu i kirkernes troesbekjendelser. Skulde det ikke være umagen værdt at faa dem ud.«

»Ja skulde det igrunden det? Nu er de dog kun døde bogstaver. Og en saadan kamp vilde være forsøg paa at belive liget. Lad de dogmer, som endnu ikke er døde i folks bevidsthed, rolig overlades selvdøden af alderdomssvaghed. Jeg har nu alligevel en vis kjærlighed til dem. Jeg er født og opvant med dem. De er bundne sammen med mine barneminder. Jeg ser paa dem som gammeldags møblement; jeg befinder mig vel mellem dem. Disse stive, gamle dog-

mer, der høitideligt marsjerer op i vore ritualer og troesbekjendelser, er ligesom højryggede gyldenlæders lænestole fra forfædrenes tid. Der gjemmer sig historie i dem. Man kan faa en vis ærbødighed ogsaa for pudderparykker.«

»Men var det ikke helere og vilde det ikke have større betydning, om en mand som De tonede fuldt flag og gik over til Unitarerne?«

»Det første maaske men ikke det sidste. Jeg spørger i dette tilfælde ikke efter, hvad der er mest konsekvent for mig, men hvor jeg kan gjøre mest godt for den sande kristendoms sag, *livets* kristendom og ikke *dogmernes*. Tro mig, kunde De lyse med lygte ind i de enkelte menighedslemmers og præsters hjerter, vilde De finde mange flere Unitarer *indenfor* de ortodokse menigheder end *udenfor*.«

»Muligvis her, men ikke saaledes hjemme,« svarede Paul. »Der vilde en fri forkyndelse som Deres vække en storm af raseri og forfølgelse.«

»Er I Nordmænd endnu saa blodtørstige?« sagde Heber Newton smilende. »Her begynder vi dog at kjende noget til toleranse og respekt for andres tro og meninger. Det kan De overbevise Dem om ved at gaa i aften paa mødet, som den frie, religiøse forening holder. Jeg selv skal tale der.«

»Hvad er det for en forening?«

»Det er en forening, som har sat sig til maal at sørge for en platform, hvor alle alvorlige religiøse brydninger i tiden kan faa udtale sig side om side uden bitterhed og udfald mod hverandre. Der kan De finde ulven og lammet at græsse tilhobe — en Presbyterianer og en Unitar side om side kanske med en Muhamedaner og Buddhist.«

Paul lo høit ved tanken. Han forestilte sig derhjemme en Katolik og en Mormon sidde fredelig paa bænk sammen og kanske have indbudt en socialisttaler til fællesforhandling. Hvor umulig langt fremtidig syntes ikke en saadan tanke ham! Han tænkte paa det vordende religionsparlament i Chicago, og hvilken overraskelse det vel vilde bringe ham.

VII.

Paul Winge vandrede omkring paa udstillingsgrunden i Chicago. Han syntes, han var kommen til en eventyrverden. Foran ham den vældige Michigansjø, som et eneste blaat hav, og rundt omkring i den store park med kanaler og broer og smaasjøer, hvor gondoler seilede, bygninger springende op, hvide og skinnende i brogede former. Og naar mørket kom, og de elektriske sole begyndte at spille i hvidt, rødt, blaat og gult, og fontænernes vandstraaler funklede i lysudstrømningerne, mens lange, mystiske skygger kastedes over grønsværet, og bølgerne sukkede og sang ved stranden — ja da var Paul fristet til at lægge sig ned paa græsset, lukke øinene og lade sig lulle ind i eventyrdrømme.

Men en endnu underligere drøm var virkeligheden, som mødte ham i Columbus hal, da religionskongressen aabnedes*): tre tusinde mennesker

*) Til dette kapitel om religionsparlamentet er benyttet som kilde: »the chorus of faith« udgivet af Jenkin Lloyd Jones.

samlede i den uhyre sal, og mellem dem sorte, hvide, brune, gule ansigter, underlige, fremmede mennesketyper indsvøbte i silkekaftaner eller fodside hvide linnedklæder, mange med turbaner paa sit hoved. Og da de saa skred frem paa platformen og talte disse Japanesere, Kinesere, Hinduer, Negre side om side med representanter for et utal af kristne sekter — ja da var det, som om alle i stundens høitid glemte sine forskelligheder, og som om mennesket i dem strakte hænderne ud mod medmennesker uden først at spørge efter troesbekjendelse. Brahminen glemte sin kaste, og Katolikken huskede paa, at hans navn betød den »almindelige« kirke. Presbyterianeren lagde tilside sin predestination. Baptisten drog ikke med sig sit døbebassin, og Lutheraneren ikke sin augsburgske konfession. Menneskeaanden var fløien ud af sine systemers lænker, sin rene læres høitidelighed og, som en taler sagde: »legede bold paa guds aabne, frie marker«. Og de frydede sig øiensynligt over at kunne faa lov at være mennesker og ikke teologer.

Dette fik sit mest gribende og dog halvt komiske udtryk, da Shibata, Shintopræsten fra Japan, traadte frem. Han var saaledes overdækket med prætelig symbolske klæder og tegn, at tilskuerne maatte smile. Og for end mere at betegne hans præstelige fjernhed, der ikke tillod ham berørelse af andre dødelige, saalænge han traadte op paa embeds vegne, holdt han i haanden et slags

aareblad af cedertræ, hvormed han lyste velsignelsen over mængden.

Men da han talte om, hvorledes han for 14 aar siden havde forkyndt sit folk den længsel, han havde efter et venligt møde som dette, hans tørst efter det broderskab, der skulde sætte en stopper for krigen, efter den frygtløshed i at forske efter sandheden, der vilde forberede foreningen af alle verdens religioner og bringe fiendtlige racer i fredeligt forhold til hinanden, gjennem at retfærdighed ydedes dem, — da, ja da saa tilskuerne mennesket gjennem præsteklæderne, og der reiste sig en bifaldsstorm, som syntes at skulle rive huset ned. Og dette tryk blev for stærkt for præstens cedertræs aareblad. Revet med af den store stemning kastede han pludselig aarebladet og strakte sine bare hænder ud mod sine brødre og søstre. Og hænderne blev grebne og trykkede, og præsten glemte i den grad sin guddommelige værdighed, at han kyssede sine kjætterske kristne brødre paa kinderne med taarer i sine øine. Det var et billede af, hvorledes menneskeaanden i grunden længes efter fred og enighed og fælleskjærlighed, naar alle fordoms- og religionsskranker er nedbrudte.

Det var en ren opdagelse for Paul Winge, naar han hørte de saakaldte hedninger citere af sine hellige bøger og af sine profeters udsagn. Han maatte med skam tilstaa, hvor lidet han kjendte til de religioner, som man i kristen overlegenhed

saa let affeiede med det ord: hedenskab. Det var jo det samme underlag hos dem alle, hos Konfucius og Buddha og Zoroaster og Sokrates og Muhammed som hos Jesus af Nasaret. Det var ikke mange forskellige veie, som anvistes til salighed, men én vei, den at *gjøre Guds vilje*, og det var igjen det samme som at leve et rent liv og hjelpe hverandre i indbyrdes kjærlighed. Ritualerne og sakramenterne og troesbekjendelserne, hvormed velmente efterfølgere havde overdækket religionsstifternes lære, var menneskepaafund, der kun havde bidraget til at skille menneskene, hidset dem til had og forfølgelse og gjort det uvæsentlige til væsentligt.

De saakaldte hedninger gjorde det værdigste indtryk paa Paul. Baade var deres ansigtstræk saa noble, og deres fremtræden gav indtryk af en ædel finhed, sikkerhed og inderlig fromhed. Intet under, at de smilte overlegent og medlidende, naar enkelte af de kristne talere forglemte sig og i sin sekteriste iver kom med bitre udfald mod de stakkels formørkede hedninger og hævdede kristendommen — og det vilde i deres mund sige ortodoksien — som den eneste sande, aabenbarede religion, der skulde og maatte fortrænge alle andre.

De saakaldte hedninger forløb sig aldrig, skjønt de kunde sige sine kristne brødre drøie sandheder. Skjønt de ogsaa var sig bevidste at have en masse skillende dogmer og former, havde de

dog klogeligt lagt denne bagage fra sig i hjemlandet. De syntes ventelig, den var for tung at fragte til Amerika. De kom som profeter mere end som præster. De vilde vise, at de kristne ikke havde monopol paa sandheden.

De kristne talere følte sig og halvt skamfulde i disse menneskers nærhed. De indsaa, det gik ikke an at hævde den kristne ortodoksi som den eneste saliggjørende religionsform og alle andre som falske. Dette almindelige kristne skryderi blev nægtet og gjendrevet saa kraftigt, som det gjendrives kunde, gjennem de gudbeaandede ansigter og den gudfyldte tale fra disse hedningers mund. Kristendommen fik finde sig i at være en af de kjæmpende religiøse kræfter i verden — lad os sige den reneste og største, naar den blir renset for sine udvækster — men kun én ved siden af de andre religioner, der ogsaa vil gjøre menneskene aandeligere og bedre ved at kjæmpe mod forbrydelse og synd. Kristendommen vilde kun vokse i ydmyghed ved en saadan stilling.

Der findes én religion, den universale religion, der har været forkyndt jordens slægter fra dens tidligste morgen gjennem Guds sendebud, profeterne, og denne religion bestaar i den gudhengivelse, som tillige er menneskehengivelse. Selv den strænge kirkefader Augustin erklærer jo, at »den samme ting, som nu kaldes kristen religion, eksisterede mellem de gamle. Man har begyndt

at kalde »kristen« den sande religion, som eksisterede før«.

Denne religion vil fordre sine kirker og sine lærere. Den vil ikke være noget lapverk, plukket sammen af stykker fra alle religioner; men den vil være det brede underlag, som er fælles for dem alle. Den vil proklamere alle mennesker som guds børn, der kun kan vorde ham lige ved at elske og udvikle hverandre og saaledes afspeile ham, som er den evige kjærlighed.

Især blev Paul slaaet ved, hvad de hinduiske representanter for den bevægelse i Indien, der kaldtes Brahmo Somaj, havde at forkynde. De fortalte, hvorledes en del sandhedssøgende Brahminer havde sluttet sig sammen for at undersøge alle de mere fremragende religioners grundkjerne og deres stifteres liv og forkyndelse. Der blev udnævnt kommittéer, som hver fik sin religion at granske. Efter en vis tids forløb samledes de igjen til udveksling af erfaringer, og efter endt diskussion blev palmen enstemmig given til Jesus af Nasaret, som den af guds profeter, der havde forkyndt og levet det høieste og reneste gudsliv paa jorden. Fra denne overensstemmelse var saa hele Brahmobevægelsen sat i gang. Og dog vilde de ikke kalde sig kristne. Thi det, som gav sig ud for kristendom, var nu saa overdækket af fremmede elementer, der ikke hørte Jesu lære til, ja var helt modsat denne, at de ikke ønskede, at deres bevægelse skulde for-

veksles med den. Men Jesus vilde de ære som menneskehedens ypperste representant. Og de udtalte sig om ham saa glødende begeistret, at ingen kristen præst kunde gjøre det varmere.

Paul følte sig skamfuld over ingen ting at kjende til dette. Hvorfor fik man ikke derhjemme ved universitetet høre om disse stærke aandens strømninger over jorden.

Hvor sand var ikke den parabel, som den hinduiske munk, Vivekananda, fortalte: »der var engang en frosk, som levede i en brønd. Den var født og opdragen der og havde aldrig været udenfor brøndens grænser. Den trivedes der og blev tyk og fed. En gang forvildede en anden frosk sig derhen Den levede ellers ude ved havet.

»Hvor er du fra?« spurgte den første frosk.

»Jeg er fra havet.«

»Havet? hvor stort er det? er det saa stort som min brønd?« Og den tog majestætisk et hop fra den ene side af brønden til den anden.

»Min ven,« svarede havfrosken smilende, »hvor kan du sammenligne havet med denne lille brønd?«

Da tog den første frosk et andet og, som den syntes, endnu vældigere sprang og spurgte: »er havet da saa stort?«

»Hvor du vaaser! sammenligne denne pyt med det vældige ocean!«

»Nu vel,« sagde frosken i brønden fornærmet. »Jeg ved, at ingen ting kan være større end min brønd. Den fyr der er en løgner, kast ham ud!«

Ja se dette har været vanskeligheden hele tiden.

Jeg er Hindu. Jeg sidder i min egen lille brønd og tror, at den er hele verden. Den kristne sidder i sin og tænker det samme. Muhammedaneren ligesaa.

Jeg vil nu takke eder Amerikanere for det store forsøg, I gjør, paa at bryde skrankerne for disse vore smaa verdener og haaber, at herren vil hjælpe eder til i fremtiden at fuldbyrde dette forsøg.«

Ja hvor syntes ikke Paul, at verden derhjemme var bleven liden. Og hvor syntes han ikke, menneskene der gik rundt og var vigtige, væbnede med sin egen uvidenhed. De sad tilgavns fast i sin egen lille brønd som frosken.

Ogsaa en anden ting var en overraskende ny oplysning for Paul. Buddhisten Dharmapala af Ceylon bragte hilsen fra jordens 475 millioner Buddhister. Dette religionsparlament, sagde han, var en gjentagelse af, hvad Buddhisterne havde forsøgt for en 2200 ar siden. Da holdt den store keiser Asoka et møde af 1000 lærde i byen Patma, og de sad sammen i 7 maaneder og granskede verdens aandelige visdom. Og de ledende grundsætninger, som dette parlament

blev enigt om, grundsætninger, der skulde kunne veilede menneskene paa deres vei til saligheden, blev indhuggede paa klippesiderne og spredte over hele Indien. Og saa sendte han missionærer i den enkle buddhistiske munkedragt over Himmalayas fjelde, over Mongoliets og Kinas uhyre sletter og til de langt bortliggende øer. Og indflydelsen af den kongres spores endnu efter 2200 aar som en levende magt i Asiens aandelige liv i dens beboeres mildhed og toleranse.

Toleranse ja! hvorledes blev den praktiseret af den kristne verden, der hvor sekterne var i færd med at æde hverandre op i had og forfølgelse. Disse hedninger her gav Paul indtryk ligesom af en langt ældre civilisation, der havde lært dem taalmodighed og overbærenhed med hverandre gjennem tænkning og lidelse. Hvilke kristne sekter kunde vel af hjertet istemme den bøn, som Brahminen Vivekananda sagde hver dag blev bedet af millioner mennesker, og som han havde gjentaget fra sin tidligste barndom af?

Den lød saaledes: »ligesom de forskjellige strømme har deres kilder paa forskjellige steder og dog alle blande deres vande i oceanet, saaledes leder, o herre, de forskjellige stier, som menneskene vælge af forskjellig trang, hvor spredte de end synes, krogede eller rette, — alle leder de dog til dig.«

Om kristendommen vilde optage en saadan bøn! Om man fra barns ben af blev opdraget i

respekt for anderledes tænkende og anderledes troende, hvor langt mildere og hjerteligere vilde ikke samlivet mellem menneskene da vorde. Da vilde man se i andre religionsbekjendere medmennesker, der ogsaa søger efter gud.

Paul gik som i en stadig aandelig rus. Dette var aarhundredets nye pintsefest, guds lov paa alle verdens tungemaal. Han blev personlig kjendt med flere af de fremragende fremmede. Deres fine og værdige optræden slog ham fremdeles ligesom deres mildhed i sin dom. Mange af deres ideer, saaledes den om reinkarnationen, forekom ham endnu besynderlig; men han kunde ikke nægte, at den aabnede nye vidder for tanken og blev nøglen til at løse mange gaader. Flere af deres oplysninger var ham ogsaa nye. At Darwins theori om formernes udvikling fra planter til dyr og saa til mennesker havde været kjendt og troet i Indien fra den graaeste oldtid var noget, han ikke vidste.

Han blev i det hele som besat af nye ideer og nye følelser. Han kjendte sig som et elektrisk batteri, der trængte udladning. Han vilde hjem, hjem for at forkynde dette, som havde gjort ham saa fri og glad. Han vilde være præst for fremtidens kirke, ikke luthersk præst men guds præst og Jesu læres forkynder, den som teologerne saa saart havde misforstaaet og forvansket. Han var vis paa, at menneskene derhjemme, alle de, som hemmelig længtede

efter et inderligt gudsliv i alle fald, vilde med glæde gribe dette evangelium, naar den første overraskelse havde lagt sig. Det vilde give dem løsning paa mange gaader, afstreife mange tvivl, slaa ned frygten for gud og rædselen for døden. Fyldt af disse tanker var det, at Paul Winge efter flere aars fravær steg iland paa Kristiania brygge.

VIII.

Paul Winge var saa besat af reformatoriver, at han ikke gav sig tid til først at reise hjem til sin mo'r derude paa landet. Han stevnede til et møde med diskussion i studentersamfundet, og der vilde han da slaa det første slag for sine ideer.

Dagen kom, og lokalet var pakket til trængsel. De forskjellige grupper, der kjendte hverandre fra lørdagenes sammenkomster, havde klumpet sig sammen og diskuterede først det spørgsmaal, hvad Paul Winge var for en fyr.

»Kjender I ham ikke? det er jo vor løve fra russedagene.«

»Er det ham, som rystede viser og taler ud af ærmet ved enhver anledning?«

»Javist er det saa, og det ser ud til, at han er lige taletrængt endnu.«

»Vi faar svale ham af med en liden dukkert.«

»Aa det besørger nok de derhenne. Se paa alle de hvidslipsede, skakhodede, velbarberte indremissionærer der i krogen — de har nok sat sig fore at barbere ham.«

»Ja han vil jo optræde som religionsstifter — amerikansk patentmedicin, en teskefuld daglig.«

»Hyss, ser der har vi min santen Dr. Søren Hansen. Jo da blir her løier. Han disputerer om alt mellem himmel og jord.«

»Han er jo kav materialist.«

»Han tror hverken paa gud eller fanden.«

»Hvad parti skal da vi ta'?«

»Vi staar udenfor partierne.«

»Vi klapper til alt.«

»Lad os sikkre os vort punseglas i tide, det faar bli, hvad vi nærmest tror paa.«

Salen var alt hvid af tobaksrøg, og en summen af mange stemmer lød som fra en bikube, da Paul Winge traadte ind i salen, fulgt af formanden og medlemmerne af bestyrelsen. Han var bleg, men øinene tindrede med en underlig glans. Han saa nedigjennem rækkerne for at faa et foreløbigt indtryk af stemningen. Han opdagede et og andet kjendt ansigt fra studenterdagene, der nikkede til ham, ellers var der ukjendte, lattermilde fjæs og skravlende munde. Dog nei — der borte i krogen stod nogle af hans gamle dommere fra den teologiske forening, de som havde beklaget, at han skulde blive en herrens tjener, uagtet han dengang visselig ikke

var besprængt med noget slags kjætteri. Han vidste paa forhaand, hvad der ventede ham fra den kant.

Formanden steg op paa talerstolen og indledede mødet som sædvanligt. Med nogle høflige ord ønskede han den gamle kammerat velkommen tilbage og overlod saa ordet til Paul Winge.

Paul blev hilset med haandklap. Denne venlighed opmuntrede ham og gav ham mod. Han smilte og sagde:

»Jeg takker for eders velkomsthilsen. Dog vilde jeg sætte mere pris paa, om I af hjertet kunde klappe, naar jeg var færdig, end før jeg begyndte.«

»Bravo! bravo!«

Paul begyndte saa rolig og jevnt at fortælle om sine oplevelser og indtryk i disse aar, saa omtalte han religionsparlamentet i Chicago, og hvad det havde været for ham. Han havde følelsen af, at vi herhjemme ikke fulgte med, at vi selvtilfredse holdt paa at forpuppe os i vort eget skal, at vi endnu levede paa og holdt liv i ideer, der havde udspilt sin rolle paa det store samfundsteater. Dette galdt især paa religionens omraade. Istedetfor at gjøre os bekjendte med de undersøgelser, som dygtige og fromme mænd ude i den store verden satte sit livs arbeide ind paa, afviste vi dem simpelthen som underlegne og kjætterske og kom derved at sidde igjen og gumle paa de gamle skorper, mens tiden løb

fra os. Den, som kom frisk fra de større samfund, hvor de forskjelligste menneskemeninger havde samlet sig tilhængere og fundet rygstød, fik en slaaende følelse af noget forlagt herhjemme, af at vi laa en 50—100 aar tilbage i tiden.

Og saa udviklede Paul videre, hvilke meninger det især var, der lagde sig som hindringer i veien for vort fremskridt i det religiøse. Og hans ord fik glød, hans øine straalede, og begeistring luede gjennem hans tale.

Der blev en liden pause, saa bragede applausen frem paa nyt. Paul følte sig glad. Skulde virkelig studenterne staa færdige nu til at tage op disse tanker og kjæmpe for dem?

Ordet blev erklæret frit, og den ene gruppe saa paa den anden, hvem der skulde være først til at falde an.

Da reiste sig en lang, mager skikkelse med briller og et overlegent satirisk grin om munden. Det var den berygtede disputator Dr. Søren Hansen, som gjorde nar af alt.

»Hr. formand! mine herrer! — aa nei det er sandt, i denne høitidelige forsamling, bør det vel hellere hedde sig: mine dyrebare medforløste! — ved at høre alle disse vor ærede talers poetiske udgydelser, steg der et glemt barndomsminde frem for mit rørte øie. Jeg saa en liden dam for mig, tildels oversaaet med grønske, hvori der boltrede sig en hel del smaa væsner,

som man gemenligen kalder: rumpetrold*). De vimsede med sin hale i alle retninger og gloede omkring sig, om ikke deres bevægelser var istand til at vække publikums opmærksomhed. Vor ærede taler har nu faaet paabundet sig en amerikansk søndagshale, og jeg kan ikke andet sige, end at han bugter og bevæger den meget graciøst og koket. Og nu ser han sig om og spørger: er ikke denne min søndagshale den eneste rette og brugelige?«

Her blev taleren afbrudt af formandens klubbe: »undskyld afbrydelsen, men jeg maa henstille til denne taler saavelsom til de efterfølgende, at diskussionen holdes indenfor et sømmeligt sprog og uden personlige udfald. Det er en alvorlig sag, vi behandler, og den fortjener et alvorligt sprog. Vær saa god og fortsæt.«

Dr. Søren Hansen snød sin næse og fortsatte: »maa jeg saa henstille til den ærede forsamling at afgjøre, om ikke rumpetrold er agtværdige medlemmer af vort samfund. De gaar ikke paa »Grand«, drikker ikke pjolter og ser ikke efter smaapiger. Vor ærede foredragsholder fremførte desuden en froskelignelse fra et lidet hinduisk rumpetrold, og jeg bare fortsætter lignelsen. Nu — hvad jeg vilde sige var dette: vi ved alle, at hvor velbehagelige og selvbehagelige disse mistænkte rumpetrold end rører sig, saa er det

*) Haletudse.

dog deres bestemmelse at miste sin hale. Før blir de ikke til noget, før blir de ikke til frosk. Nu har dette samfund af narre, som vi kalder menneskesamfundet, bundet paa sig en hale, som de kalder religion, og som de koketterer med ved alle leiligheder. Og hver tror, at hans hale er den bedste, ja den ene saliggjørende. Og dog viser livets ubøielige kjendsgjerninger, at der blir intet af dem, før de gi'r slip paa sin hale og blir pyntelige og nyttige frosker, der faar en anden gjerning i livet end at vride og krumme halen. Jo før vi blir kvit religionen jo bedre. Den bringer os til at spilde tiden med unyttige grublerier om, hvis hale er den skjønneste.

Det sidste ærede rumpetrold — for dog at blive i lignelsen — talte til os, sine kolleger, saameget om aand eller sjæl. Nu er jeg dokter, som mine herrer ved, og jeg har paa embeds vegne skaaret mennesker op paa langs og paa tvers og rodet i alle deres hemmeligste gjemmer. Men det forsikkrer jeg dem, at hvor grundig jeg end har søgt, har jeg dog aldrig seet noget til denne sjæl, som dog — efter den almindelige rumpetroldvisdom — skal findes derinde. Jeg kan derfor heller ikke følge vor ærede taler paa hans aandens flugt gjennem alle de imaginære fantasitilværelser, som han kalder det evige liv. Jeg aspirerer ikke høiere end til at blive muld

igjen hos gamle moder jord, som har frembragt mig.

At aabne nogen diskussion om disse spørgsmaal forekommer derfor mig, som alle andre, der har mistet sin hale og er blevne til fornuftige frosker, for spildt umage. Dog kan det jo altid være et behageligt tidsfordriv at stille sig ved dammen og se paa menneskehedens barndomsliv, hvor væsnerne tumler sig og er velfornøiede, hver koketterende med sin religionshale. Lad saa teppet gaa op for nogle nye haletudser!«

En bragende latter fra de unge studenter og lystigt haandklap fulgte dokterens tale. Paul Winge saa sig om forundret. Var ikke den applaus, som havde hilset ham, mere værdt end et slags høflighedstilstelning, der slængtes ud i flæng til alle, som bare aabnede sin mund? Men han fik ikke tid til mange betragtninger; thi en anden taler havde alt forlangt ordet. Han kom fra »indremissionærkroken«. Han saa rasende ud, for næsevingerne dirrede, og han var bleg; men han beherskede sig.

»Jeg tror, at vi teologer kan tage den unge mands hidsige angreb paa kristendommen med ro; thi vi kjender alt dette fra gammelt. Det er et opkog af tanker og talemaader, som gang paa gang har stukket sit hoved op indenfor kirken, men altid har været slaaet tilbage. Sidste gang vi fik denne fortyndede kjødsuppe serveret,

var af rationalisterne paa Hans Nielsen Hauges tid. Da viste disse forkyndere virkningen af den »forbedrede« kristendom ved at sidde og spille kort til langt paa nat med bygdens kakser og holde svirelag, saa de maatte drages halvfulde paa prækestolen søndag morgen. Om det er denne guldalder for kjødet, som vor taler ønsker tilbage, kan jeg ikke sige.«

Det gav et ryk af utaalmodighed i Paul, men han holdt sig i skindet.

»Vor store digter Wergeland,« — saaledes fortsatte teologen — »misbrugte desværre sine digterevner paa at opsminke den gamle skjøges kinder med pudder og farve i sit digt om »mennesket«. Men heller ikke det forsøg lykkedes. Tankerne faldt til jorden med digtet. Ingen læste det. Og disse forløsende religiøse ideer blev svøbte omkring grønsæbe og rosiner i høkernes butikker. Den samme skjebne venter dem endnu. Vi kan derfor tage dette nye, uskyldige anfald med ro. Det norske folk er for sundt og for dybt religiøst til at ville undergrave kirkens grundvolde og ombytte sin frelsers dyrebare blod med fornuftens tomme fraser.

Vor nye Samson har fortalt os en hel del rørende ting fra hedningekongressen i Chicago. Jeg vil heller kalde dem oprørende. Thi det er oprørende, at de saakaldte Kristi efterfølgere, der dog skulde vide, at kristendommen er den eneste aabenbarede religion og alt det andet

hedningeskrab dens løierlige vrængebillede — det er oprørende, siger jeg, at se disse kristne gaa der og loggre og smidske for Konfucianere og Buddhister og Jainiter, eller hvad de hedder allesammen, kysse dem paa haanden og fortælle dem, at gud regner det ikke saa nøie med ens tro, den ene tro er akkurat lige god som den anden. Istedetfor at de burde sagt: paa knæ I hedninger og tilbed den sande gud og frelser i ét, Jesus Kristus, hvis blod har forløst eder. Forhærd eder ikke i eders selvindbildninger. Vor herre og frelser kalder eders Konfucius og Buddha og Zoroaster for »tyve og røvere«, der vil gaa andetsteds over end gjennem døren til den rette faarefold (Joh. 10, 1). Endnu er det ikke forsent. Gakk hjem og forkynd det sande verdens lys, der overstraaler alle eders usle praase, bøi knæ for lammet, der bærer bort al verdens synd. Babelstaarn skal da vel ikke ophøies til Jesu Kristi kirke?«

En livlig applaus fulgte ogsaa denne tale. Paul Winge sad forundret og bedrøvet og dreiede paa sin mustache. Han fik indtryk af, at flertallet af studenterne i allefald betragtede hele diskussionen som en cirkusforestilling, hvor de vilde more sig, intet andet. Han angrede næsten paa, at han havde bragt sin sag ind for dette forum. Han havde begjært ordet og var bleven noteret i talerækken; men der var andre før ham.

Den, som nu reiste sig, var en ung mand med brændende øine. Han var kjendt som en hidsig socialisttaler. Han pleiede, naar han blev ivrig, at tage folk i frakkeknappen og knytte næven under næsen paa dem. Han sprang nu op fra stolen, stillede sig bag den med begge hænder knyttede om stoleryggen og begyndte: »Naar man endelig skal ha' noget, som kaldes for religion, da er det bedre at holde helt paa den gamle end at forsøge at flikke paa den. Thi begynder man først at løse paa én traad, saa rakner det hele. Det viser sig bare at være maskinsøm. Men se, vor tid har andet at gjøre end at spilde tiden med at kjævles om unyttige og forlagte dogmer. Vi lever i arbeidernes aarhundrede. Vi lever for at bryde sønder de lænker af uretfærdighed og tyranni, som lange tiders voldsherredømme har smeddet menneskene i. Vi lever for at skaffe vore medmennesker mad nok og varme nok og tag over hovedet. For saalænge der findes en eneste, som sulter og fryser og fører en tilværelse værre end dyrets, saalænge har ikke samfundet opfyldt sin pligt. Og det er den anklage, vi reiser mod kirken, og det er grunden, hvorfor vi kaster vrag paa den og ikke bryr os om alle dens sakramenter og firfakserier, den anklage, at den saa ofte har støttet voldsherredømmet, ja udøvet det værre end nogen anden. Mens konger og keisere har sendt modige oppositionsmænd i fængsel og i

galge, saa har kirken sendt dem til det evige helvede; mens konger og keisere har pint dem med tabet af deres levebrød og med landsforvisning, saa har kirken pint dem med tommeskruer og den spanske støvle. Kirken har holdt møder, hvor man har kjæmpet som vilddyr, om vaart raadnende kjød i graven skal staa op igjen eller ei, og det mens tusinde sultende og frysende medmennesker laa rundt omkring i landene og strakte armene mod den og bad: giv os arbeide, giv os mad, giv os ly for vore børn! Kirken har sat mere pris paa bogstaver end paa levende mennesker og sine pligter mod dem. Derfor vil jeg intet have med denne kirke at gjøre, indtil den omvender sig i sæk og aske og blir en retfærdighedens talsmand paa jorden.

Det, som har stødt flertallet af de unge, der *vil* noget, bort fra denne kirke, er ikke saameget dens dogmer — lad dem bare more sig indbyrdes med at kjævles om dem — men det er dette, at kirken har stillet sig ligegyldig til arbeidernes nød og klager. Lad præsterne bli bannerførere for de socialistiske ideer istedetfor at forkjættre dem, og de skal faa have sine dogmer i fred. Men — som vor foredragsholder i aften — at ville forsøge at sætte nye lapper paa det gamle klædebon, tror jeg ikke gavner nogen.«

Haandklap hilsede ogsaa denne taler især fra den lille gruppe, som havde samlet sig omkring

ham. Sigarrøgen var bleven tættere, og punseglassene tommere. Nu skulde endelig Paul faa svare. Han bad en stille bøn, før han gik op paa talerstolen, om at kunne beherske sig, saa han ikke blev hidsig, og saa begyndte han: »Da jeg stevnede sammen dette møde paa dette sted, var det, fordi jeg troede, at studenterne ønskede at svare til det stolte navn, de har givet sig selv, af »ideens bærere«. I aften har jeg faaet indtryk af, at jeg er gaaen hus forbi. Det synes, som om studenterne — jeg vil dog undtage den sidste ærede taler og hans flok, der virkelig er gjennemsyrede af kampmod for noget stort og ædelt — det synes, som om studenterne i det hele taget ikke har interesse for andet end at more sig og drive løier med alt, selv det helligste.«

En rasende piben afbrød Paul. Man peb i fingrene, i nøgler, andre klappede, formanden dundrede med sin klubbe. Da der blev nogenlunde ro, fortsatte Paul: »Ja jeg ved jo, mine herrer, at jeg med disse ord forskjertser eders naade for bestandig; men jeg tænker heller ikke for fremtiden at anraabe den. Jeg vil nu forsøge at svare saa kort som muligt paa de enkelte taleres yttringer.

Hvad den første, rumpetroldmanden, angaar, saa har jeg intet med ham at gjøre. Thi naar han begynder med at nægte aand, nægte Gud, nægte evigt liv, saa staar jo vi — da jeg nem-

lig gaar ud fra alt dette som givet — paa hver sin side af elven og raaber. Nogen tankeudveksling mellem os vil jo ikke føre til noget.

Hvad den anden taler angaar, har I i ham lært at kjende et ægte udslag af den norske skidtvigtighed — ja undskyld det vulgære udtryk. Men der er ingen, der kan trumfe saaledes med overlegenhed som uvidenheden og afstængtheden. Disse myndige teologiske herrer her minder mig saa saare om de spanske grandseigneurs og geistlige, der haanlo over Columbus, eller om munkene, der forsøgte at prygle sandheden ud af Galilei med ris. Der har nu i en række af aar engelske, hollandske, tydske, amerikanske lærde arbeidet med at kaste lys over bibelen og kirkehistorien, men mener I, vi faar høre noget om disse mænds arbeide heroppe? Nei. Hvis deres navne omtales, sker det bare med et medlidende skuldertræk som kristendommens fiender. Hvad der skal slaaes fast som den guldmundede sandhed, er de mest konservative bagstræveres ideer. Man mener at kunne affeie alle nye oplysninger med: »overfladisk, gamle anskuelser, som forlængst er slaaede tilbage.«

Overfladisk — det er stikordet, hvormed alt nyt skal mistænkeliggjøres. De er nemlig saa »dybe« disse teologer herhjemme, der staar og stamper paa samme flek som for 400 aar siden.

Den ærede teologiske taler i aften har jo ogsaa forsøgt at faa folk til at tro, at min tale indeholdt et angreb — han sagde endog et *hidsigt* angreb — paa kristendommen. Ved han da ikke, at de ideer, jeg her har fremsat, deles af hundreder af kirker i Amerika og England og Ungarn og snart sagt over hele Europa og tæller blandt sine tilhængere landenes mest intelligente og dannede mænd og kvinder, digtere, statsmænd, videnskabsmænd, hvis navne med rette ogsaa høiagtes herhjemme? Er de da kristendommens fiender disse, der samler sig til bøn og sang i sine kirker hver søndag ligesaavel som I? Men her er et talende eksempel paa den norske kirkes maade at diskuttere paa: aldrig indlade sig paa sagen og svare paa spørgsmaalene med grunde, men simpelthen overlegent afvise den med et skjældsord, der skal kunne gjøre indtryk paa den uvidende mængde. Og her staar jeg ved et punkt, som jeg ønsker at nagle fast. Det er bleven praksis herhjemme at sammenblande de to, himmelvidt forskjellige, ting: kristendom og ortodoksi. Jeg vil fra min side protestere mod, at den ortodokse lære — den kalde sig katolsk, luthersk eller reformert — skal betragtes som ensbetydende med kristendom. Der findes naturligvis elementer af den oprindelige kristendom i den, men denne er bleven forhutlet, forvansket, mishandlet af indblandet hedningedom, af metafysisk spekula-

tionslyst. Dette kan historisk eftervises. Denne forvanskning har gjort religionen ubodelig skade. Thi den har lagt vægten paa *udvortes* ting som frelsende istedetfor paa den *indre* vækst, den har taget ansvaret fra selve menneskene og lagt det over paa en anden som disses stedfortræder.

Den ærede taler har kaldt mine tanker et opkog af gammelt, og det har han ret i; thi det er saa gammelt som Jesus og apostlerne selv. Det er det, den unge vaagnende kristendom er bleven sig bevidst, og det er derfor dens feltraab nu er blevet: hen til vor store mester, Jesus af Nasaret, hen til hans enkle, praktiske ideer, der har været skudte tilside saa længe for fornuftstridige spekulationer. Vi vil forlange Jesu tanker gjennemførte paa alle livets omraader; thi de alene kan skabe menneskehedens sande lykke. Broderskab og fred, gudskjærligheden omsat til menneskekjærlighed, det er veien til den guldalder, hvor lammet og ulven kan græsse tilhobe, hvor processer og had og krig er forstummede, og menneskene betragter hverandre som brødre og søstre.

Men naar vor teolog drager frem revolutionstidens løse sæder, der ogsaa besmittede enkelte præster heroppe paa den tid, og vil forespeile eder, at det er de tilstande, vi tilsigter, saa er dette saa latterligt nedrigt, at jeg ikke troede, det kunde bydes en intelligent forsamling som denne uden at blive hysset ihjel.

Han forsøger ogsaa at besudle vor store digter Wergelands herligste digt, hvis brudstykker engang skal blive menighedernes høisang heroppe, naar de er modnede til det; men derved tænker jeg, han alene besudler sig selv. Dette snak om det norske folks dybe religiøse sind, der nok skal vogte sig for at lytte til nye religiøse tanker, blir snart modbydeligt. Thi det alvor, som yttrer sig i, at folk hverken tør høre eller læse andet, end hvad de ved før, det vil jeg snarere kalde sløv vane.

Gud give det var sandt, at det norske folk var dybt religiøst, da vilde det nok snart vove at tænke frit og vælge selv og praktisere dette gudsliv i levende næstekjærlighed. Ingen skulde glæde sig over det mere end jeg.

Vor teolog kaster til slutning nogle haansord ud om religionskongressen i Chicago. Det er let nok at gjøre paa frastand. Men havde han været personlig tilstede, er jeg vis paa, at selv hans fortørkede teologiske hjerte var blevet smeltet, og han var reven med af den hellige begeistring, som var over det møde. Og han var kommen hjem iklædt mere kristelig ydmyghed, end han nu synes at besidde.

Jeg kan ikke slutte, før jeg faar bringe min tak til den sidste ærede taler, der tog sig af arbeidernes sag. Det var netop ogsaa en tanke, som kom stærkt frem paa Chicagomødet. Og det er ogsaa en sag, der staar fremst paa vor,

den kristne reformbevægelses program. Idethele: mindre *ord*, mere *gjerning*, mindre *teologi*, mere levende *gudsliv*. Menneskene bør ikke længer ødsle sin tid og sine kræfter paa at disputere treenighedens mysterier men paa at *gjøre godt*. Jeg haaber, den unge mand skal opnaa at se præster som bannerførere ikke alene for arbeidernes sag men for alle sager, der gjelder menneskenes fremgang i frihed og retfærdighed. Men jeg er ogsaa bange for, at disse præster netop kommer at høre vor bevægelse til. De vil ikke afhøre nogen i luthersk katekisme, før de vil slutte sig sammen med ham for at gjøre godt.

Og hermed vil jeg slutte for i aften. Jeg tror ikke, der vil komme noget resultat ud af fortsat diskussion, derfor siger jeg godnat og takker for den taalmodighed, hvormed I har hørt paa mig.«

Paul Winge steg ned af talerstolen, og før formanden atter havde betraadt den, havde en skikkelse reist sig i salens baggrund. »Hr. formand! — kun et par bemærkninger, og jeg vil bede hr. Winge ikke at forlade salen, før jeg har sagt dem.«

»Hr. Lorens Haug har ordet.«

Paul saa hen i retningen, hvor taleren stod, og opdagede en gammel studenterven, som han havde holdt meget af, men som han havde seet mindre til de sidste studieaar, da han havde gaaet den juridiske vei.

»Jeg vilde nødig,« begyndte Haug, »at hr. Winge skulde forlade os med det indtryk, at de fleste her var ham fiendtlige. Jeg vil personlig faa takke ham for det mod, han har vist ved saa aabent at fremlægge sine ideer, uagtet han vel maa vide, at de endnu her gjelder for det argeste kjætteri. Og dog kan jeg trøste ham med, at der er flere, som deler disse anskuelser, end han aner. Men de gaar med dem i stilhed. Dels vil de ikke forarge, dels vil de ikke gjøre noget opstuds i familien, dels vil de ikke udsætte sig for offentlige ubehageligheder eller kanske sinke sin forfremmelse paa embedsbanen. Det norske folk er nemlig ikke saa modigt, som det ofte lader. Og saa synes folk i almindelighed, at deres gudsforhold er noget, de vil ha' i fred for sig selv, det kommer ingen andre ved. Hvis hr. Winge saaledes vil aabne krig mod kirkens bestaaende dogmer, tror jeg ikke, han vil faa stort offentligt følge, men mange hemmelige tilhængere, der i stilhed glæder sig. Hvis han alligevel vover kampen, vil jeg bede ham mindes dette, og jeg ønsker ham i allefald lykke til.«

Paul banede sig vei ud for at trykke sin gamle vens haand. Men bag ham bragede det løs: hr. formand! — hr. formand!

Det var, som der nu først var gaaet hul paa talerposen. Han hørte Søren Hansens skarpe stemme: »skal jeg sige, hvad der er den egent-

lige forskjel mellem hr. Winge og mig? Jo det er, at han synes, der er mening i tilværelsen, jeg synes, det hele vrøvl er yderlig meningsløst.«

Paul hørte og en ung student gneldre ud: »jeg holder indtil videre paa rumpetrold-standpunktet. Vi pleier ellers ende disse sammenkomster med en salig afslutning af puns og vrøvl. Vrøvlet har vi allerede hørt nok af, lad os nu komme til punsen.«

Paul hørte ikke mere, han var alt i trappen.

IX.

Da han gik ud af porten, følte han en arm, som blev stukken i hans. Det var Lorens Haug.

»Velkommen hjem Paul — ja du kjender mig vel igjen?«

»Om jeg kjender dig! Og takk skal du ha' for de venlige ord, du sagde.«

»Vil du som jeg, saa slentrer vi en stund om i slotsparken og prater sammen. Kvelden er jo lun og deilig, skjønt bladene allerede falder stærkt.«

»Ja lad os det, jeg havde nok mangt at spørge dig om.«

»Kan saa tænke nu, du har været udflytningsmand i flere aar. Du synes vel, dit fædreland er lige elskværdigt, som da du reiste?«

»Jeg havde bare et øieblik glemt, hvorledes det var herhjemme. Aa du kan tro, jeg har havt en herlig tid Lorens og lært meget. Jeg kom saa fyldt af glæde og haab og mod.«

»Og da smager det ikke at faa en iskold dukkert nei — kan tænke det.«

»Nei det smager ikke, men man faar vænne sig til det. Jeg kommer i allefald at slippe mine illusioner straks.«

»Har du havt illusioner da?«

»Jeg har været saa dum at dømme andre mennesker efter mig selv, ser du, uden at tage hensyn til den aandelige luft, de lever i. For mig aabnede dette nye syn paa kristendommen en saa herlig udsigt, fyldte mig med en slig stormende glæde, at jeg tænkte: bare de faar vide om dette de stakkels bundne mennesker derhjemme, saa vil de gribe det med begge hænder. Det vil bli en forløsning ud af frygtens fængsel. De maa jo indse sandheden af dette, som er saa soleklart.«

»Soleklart? — ja det er et underligt begreb. Vi ser alle gjennem vanens og gjennem skolens briller og synes da, at selv det taabeligste er soleklart. Har ikke du kanske været oprigtig ortodoks engang, og det for ikke saa svært længe siden?«

»Ja kan du begribe det Lorens? jeg selv kan nu virkelig ikke forstaa det. Men det bør jo lære mig at kunne respektere andres standpunkter, og derfor staar ogsaa gjensidig toleranse øverst paa mit program.«

»Du gjør dig ingen idé om konservatismens magt herhjemme, i det religiøse da. Præsterne

hersker over de store masser ved hjælp af frygten, frygten for folkesnak, frygten for at være anderledes end alle andre, frygten for den vrede og strenge Gud, og hjælper intet andet: frygten for det evige helvede. Denne sidste er knutten, hvorfor folket skjælver. Og jeg undres ikke paa det. Det maa jo ikke være en glædelig udsigt at blive stegt i al evighed.«

»Men herinde i Kristiania mellem de dannede, findes da ikke her religiøse interesser? Reiser da ikke de intelligente og tænkende sig i oprør mod de gamle tiders barbariske dogmer?«

»Jeg skal betro dig en ting Paul. Størsteparten af intelligensen herinde — og det den mest begavede og vakte — er komplet indifferent i religiøse sager. De er blevne saa tilgavns kjede af en kirke, som ikke vil taale tænkning men fordrer blind tro paa selvmodsigende dogmer, at de har kastet barnet ud med badevandet. De har formelig faaet foragt for religionen. Eller saa ser de paa den som noget barnagtigt legetøi, hvormed præsterne og almuen faar more sig. Ja du fik vel en mundsmag af det i aften?«

»Men kvinderne da? er ikke de endnu religiøse?«

»Kvinderne du? Jeg skal sige dig Paul, at vor tids unge piger er en flot og levelysten race. De har forandret sig betydeligt, siden du kjendte dem paa ballerne. Den større adgang til kundskab og til samkvem med mænd har

gjort dem freidige og selvsikkre. Og de har ligesom at indhente saa meget af livsglæde og livsnydelse fra den tid af, da de sad pent i stuen hos fa'r og mo'r, broderede og ventede paa en frier, saa nu er det hop og hei ude paa ski og kjelke, med ølglas og cigaret. Nu blusser ikke deres kinder ved en vovet historie, men de lægger i vei med den selv og ler omkap med sine opvartende kavallerer. Og dog er de prægtige. Jeg sedate departementsmand kan ikke lade være at være lidt forelsket i dem. Du skulde bare se dem en frisk vinterdag komme sættende paa sine ski i sine kokette dragter, rødmussede og sunde med straalende øine. Du vilde glemme at diskutere treenigheden Paul. Religion, ser du, ligger endnu ikke i deres vei. Nu er det hip, hip, hurra hele linjen nedover.«

»Og hvad du her har sagt, mener du gjelder flerheden af befolkningen?«

»Nei du maa da ikke opfatte mig slig? Kanske flerheden af intelligensen dog. Men saa er der ogsaa et helt stort lag af hjertensfromme mennesker, hvis fromhed er bunden til de gamle, vante dogmer og ceremonier. Dem faar du ikke i tale. De vil bare reise sig i afsky og harme. De indbilder sig nemlig, at deres fromhed skyldes kirkens troessætninger, og de ser ikke, at de bevarer sin fromhed *trods* dogmerne og ikke *som følge* af dem. De er de trofaste kirke-

gjængere, lutherdommens og konservatismens støtter i vort land.«

»Men det store, brede lag da?«

»Det store, brede lag ja. Der kan du ogsaa skjelne mellem to skarpt adskilte parter: de radikale, som især samler sig om socialistiske og anarkistiske ideer. De vil tiljuble dig bifald, saalænge du dundrer løs paa præster og dogmer, men naar du kommer til dem med krav paa et sædeligt og selvopoffrende liv — nei saa farvel. Og saa har vi de andre, som kræver at svømme i religiøse følelser og derfor gaar til lægprædikanterne eller frelsesarmeen. I dem vil du finde dine mest fanatiske modstandere; thi de beskyttes af deres uvidenhed. Og de vil finde dig tør.«

»Det er ikke synderligt opmuntrende for mig dette.«

»Nei det har du skam ret i. Men forholdene for en religiøs kamp som din er ikke opmuntrende. Det er ikke her som i det store Amerika, hvor du fandt rygstød for disse dine meninger i fastnede menigheder. Husk paa, at her er du i en lovhjemlet statskirke, og prikker du ved dens lærdomme, mener straks folk, at du vil tage troen fra dem. Her vil du faa at kjende, hvad det er at staa alene.«

»Jeg har dog dig med mig, det er da én iallefald.«

»Mig og mange enkelte andre spredte rundt om« — og Lorens Haug trykkede sin vens haand og lo hjerteligt — »men vi er for dovne, ser du, vi vil ikke krybe frem af vore smuthuller for at gjøre opstuds, der kan skaffe os ubehageligheder.«

»Men er de ideer, vi kjæmper for, sandhed, saa maa de skaffe sig ørenslyd.«

»Visselig med tiden. Men du selv talte jo om udviklingens langsomme vækst. Glem aldrig det, og glem aldrig, at du har venner, der vil følge dig med opmærksomhed. Og saa godnat. Her skal jeg ind. Se saa op til mig, mens du er i byen.«

X.

Der blev en svare opstandelse i aviserne efter dette møde i studentersamfundet. Høirebladene smilte overlegent og søgte i sine referater at vrænge paa det hele for at gjøre det latterligt. Det var et udslag af den ungdommelige entusiasme, som, straks den er bidt af en af tidens oprørske tanker, mener at den skal reformere samfundet i en tale. Det hele var storm i et vandfad, som man kunde tage med ro.

Andre blade var derimod høitideligt vrede. Det gik da ikke an offentlig at udslynge slige formastelige paastande, der vilde kuldkaste hele kirkens lære. Præsterne maatte værsaagod frem nu og protestere og vise folket, at det hele var angreb tagne ud af luften uden spor af bevis. Vi havde nok af vantro i litteraturen, om man ikke ogsaa nu skulde faa det fra prækestolene o. s. v.

Venstrebladene holdt sig gjennemgaaende forsigtige. De refererte udførligt og uden bemærkninger eller fordreielser, men kunde dog ikke afholde sig fra nogle faderlige formaninger om forsigtighed, da det galdt sager, som for de fleste mennesker var saa hellige.

Socialistbladene derimod slugte Pauls tale raat og tog det hele til indtægt for sig: »Endelig var der da fra kirkens side kommen én, der turde bruge murbrækkerstangen mod den raadne religion, der havde forslavet sindene i aarhundreder.«

Som svar paa alt dette kom da en overlegen artikkel i et af høirebladene, der bebreidede aviserne for deres raab paa brandallarm. Det hele var en uskyldig pibebrand, foraarsaget ved utilbørlig omgang med fyrstikker. Den vilde slukke af sig selv. Vor tid gjennemgik jo saa mange børnesygdomme. Der var socialistisk skarlagensfeber og mormonske »røde hunde«. Ungdommen var knapt sluppen ud af skolen, før den vilde agere reformator. Det heldigste under saadanne omstændigheder var at lade disse opviglerskrig uændsede. Lad de selvbestaltede reformatorer skrige sig hæse og saa lære at tie stille. Kirken gik sin stille, stolte gang under Herrens sikkre haand. Og disse vigtigmagere, der troede sig klogere end vorherre og vilde lappe paa hans indstiftelser og frelsesinstitutioner, de beredte sig bare selv den sørgeligste skjæbne.

Ve dem, naar de skulde svare for sine handlinger paa dommens dag o. s. v.

Paul troede i denne artikkel at gjenkjende sin teologiske modstander fra studentersamfundet. Han var indædt rasende. Var dette virkelig det hele svar, som kirken værdigede ham? Nedlod den sig virkelig til at beile til uvidenheden og fordommen og fordømmelsessygen hos folket og lod alle spørgsmaalene ligge?

Men ogsaa en anden overraskelse ventede ham. Han havde, de dage han var i byen, boet som sædvanlig hos sin morbroder. Da han en aften kom hjem, efterat referaterne havde staaet i bladene, mødte morbroderen ham i gangen med et faretruende blik.

»Jo det er nette ting, jeg læser om dig, er dette de nye varer, du kommer med fra Amerika? — det argeste fritænkeri.«

»Men kjære morbror, tag dog ikke slig paa vei. Du maa da høre først.«

»Høre? jeg har skam hørt nok. Oppe i vor forsamling kaldte de dig antikristen.«

»Det var da en ufortjent ære.«

»Ja spot du saameget du lyster. Men det siger jeg, at jeg ikke vil ha' en fritænker i mit hus.«

»Jeg skal forsvinde i morgen tidlig morbror. Jeg reiser hjem.«

»Hjem for at bryde din stakkels mors hjerte. Aa Paul, Paul, betænk hvad du gjør. Leg ikke

med din evige salighed. At du skulde blive udseet til et vredens kar, nei det havde jeg ikke drømt om! Ak betænk, betænk, mens det endnu er naadens tid.«

»Lad os afbryde denne samtale morbror, vi kommer saa ikke til forstaaelse alligevel. Du tillader, at jeg gaar op paa mit værelse og pakker mit tøi sammen?«

Morbroren svarede ved at vende ham ryggen, gaa ind i sin dagligstue og smelde døren igjen. Paul gik op paa sit værelse og pakkede sit tøi under mangehaande tanker. Var fanatismen her i Norge endnu saa stor? Og saa hans mo'r, hans kjære, elskelige mo'r. I sin glæde over det nye liv, som var vakt hos ham, havde han ikke tænkt paa, at der ventede ham en kamp med hende, at det, som var hans største glæde, vilde blive hendes største sorg.

Sørgmodig gik han ned trappen. Han aabnede døren til dagligstuen. Der sad morbroren og lod sin hidsighed dampe ud i skyerne fra sin tobakspibe.

»Farvel da morbror, og takk for alt godt, du har vist mig. Imorgen tidlig sender jeg et bybud op for at bringe tøiet ned paa jernbanen.«

Morbroren reiste sig. »Du kunde sagtens ligge paa dit værelse i nat — — —«

Men Paul var allerede gaaet.

Morbroren vraltede urolig omkring. Han kløede sig i hodet med pibespidsen. »Du skal

ikke holde samfund med de ugudagtige, ellers gjør du dig til meddelagtig i deres synd,« mumlede han. Men aftensmaden smagte ham ikke som ellers. Og hans Trine saa forundret paa ham, om han skulde være syg.

XI.

Paul rullede paa jernbanen opover mod sit hjem. Dette hans første mislykkede forsøg havde aabnet hans øie for det vordende felttogs besværligheder. Han havde rendt hovedet mod solid mur, og det vilde blive regnet for en formastelse, for en gudsbespottelse næsten, at forsøge paa at bryde hul i den.

Og dog — dette var kanske kun i byerne, hvor præsterne stod stærke og samlede og kjæmpede for arne og liv. Paa landet, hvor befolkningen var mere umiddelbar, vilde det kanske gaa lettere. Nu reiste han did. Folk maatte da kunne læres til at tænke.

Hvor deiligt det skulde bli at se sit gamle hjem igjen. Og sin mor! Hvordan havde hun det nu stakkel? Der var store forandringer derhjemme. Faderen var død, mens Paul opholdt sig i Amerika; men moderen havde skrevet, at han slet ikke af den grund maatte haste hjem,

da hun overtog gaarden og alt vilde gaa i den gamle orden. Han maatte bare bruge sin tid til at lære saa meget som muligt. Hun glædede sig saa til engang at se ham staa der paa bygdens prækestol og forkynde evangeliet for folket.

Stakkels mor! nu var den fugl fløien. Prækestolene var herefter stængte for ham; men se det vidste hun ikke.

Han havde i sine breve til moderen ikke indladt sig paa at diskuttere de spørgsmaal, der satte hans eget sind i saa stærk bevægelse. Han havde blot fortalt hende om alt det vidunderlige, han saa og hørte, fortalt om, at hans aandelige syn udvidedes, og at religiøse interesser optog ham mere og mere. Og dette havde jo bare fyldt moderens hjerte med stolthed og fryd.

Men nu? Morbroderens ord havde sat ængstelse i ham. Han havde telegraferet hjem om sin ankomst. Men moderen var ikke paa stationen, da han kom, kun tjenestegutten med en kjærre til tøiet. Han spurgte om moderen var syg?

Nei da, hun var frisk og alt med det gamle.

Paul sprang op den kjendte stentrappe. Der stod moderen i gangen med udbredte arme. Gudskelov! Men hvor hun saa medtagen ud! bleg og lidende og rød i øinene som efter megen graad.

Hun omfavnede ham flere gange, kyssede ham og sagde bare: »kjære gut!«

Saa førte hun ham ind i spisestuen, hvor kaffen stod og dampede, og hvor mors deilige julekage laa opskaaren med mange rosiner i. Paul havde altid været en nar efter rosiner — det havde hun husket.

Paul var fuld af jubel over at være kommen hjem. Og dog var alt saa vemodigt. Der hang endnu silhouetterne af bedsteforældrene med evighedskranse om, og Napoleon stod endnu med sin kikkert og med betænkelig mine, omgiven af generaler og krudtrøg, i slaget ved Waterloo. Og det taffelformige piano med de gule taster stod endnu i hjørnet. Ja, ja, minder, minder i tusindtal. Men fa'r sad ikke længer med sin pibe der i sofaen og lagde kabaler.

»Du maa fortælle mig lidt om fa'r og hans sidste dage,« sagde Paul, mens han lod sig kaffen smage af sin gamle kop. Tænk den eksisterede endnu! Det var, som han havde været borte en hel verden af aar, og dog var det bare tre.

Og moderen fortalte, men det var ligesom aandsfraværende. Hun greb sig selv i at sidde og stirre paa sønnen, som han sad der frisk og sund og lod sig mors mad smage. Saa med et brød hun sammen, lagde hovedet ned paa armene, der hvilte paa bordpladen, og storhulkede. Paul reiste sig fra stolen, lagde den ene arm om moderen og strøg hende nedover

ryggen. »Kjære, søde mor, hvad er det? sig mig det. Er du syg?

Moderen svarede ikke, bare græd og græd. Paul lod hende græde, mens han kjærligt strøg hende nedover ryggen som før. Saa stansede graaden, og moderen reiste hovedet. Hun saa længe forskende paa sønnen, saa sagde hun: »er det sandt det, som aviserne skriver Paul?«

Der kom det, som morbroren havde spaaet. Nu skulde disse skammelige aviser ogsaa tage moderens hjertefred og glæde.

»Jeg skjønte jo, det var noget, da du ikke mødte paa stationen,« sagde Paul, »men kjære mor, lad nu ikke dette bekymre dig. Det er slet ikke saa farligt du. Og nu kan jo vi to tale sammen om disse ting i al ro og mag. Ikke sandt?«

Moderen sad stille en stund. Saa sagde hun som hen for sig: »det er altsaa sandt. Du har mistet din barnetro. Du ved ikke, hvad jeg har lidt og grædt disse dage Paul. Jeg har ikke sovet de sidste nætter. Jeg har ligget og bedet til herren, at han maatte frelse dig ud af vantroens garn, at ikke din dyrebare sjæl maatte fortabes.«

Paul gjorde en anstrængelse for at beherske sig. Saa sagde han næsten muntert: »var Jesus vantro, mor?«

Moderen saa forbauset paa ham. »Hvor kan du tale saa letsindigt Paul?«

»Ja for det er ikke andet jeg vil end at forkynde, hvad Jesus forkyndte.«

»Men saa lærer du jo i overensstemmelse med din katekismus,« sagde moderen troskyldigt.

»Det faar da bli et spørgsmaal,« svarede Paul smilende. »Men kom nu mor, skal vi gaa ned i haven og hilse paa blomsterne, det er bedre end at diskuttere teologi. Du har vel nogle levkøier og asters levnede. Og saa gaar vi i stalden og fjøset og hilser paa Brunen og Graasid og Drople og Mjølkeros — skal tro de kjender mig igjen? nei hvor det er deiligt at være kommen hjem!«

Og moderen saa paa sin søn med taarefulde øine, klappede ham paa kinden og sagde bare: »eneste gutten min!«

En stund efter vandrede moder og søn med armene om hinandens liv op og ned i havegangene.

XII.

Paul havde dømt alle andre mennesker ud af sin egen selverfaring. Nu indsaa han, at han havde taget grundig feil i dette. For ham havde alle de nye oplysninger, han havde faaet, været overbevisende, fordi hans egen længsel ubevidst havde staaet ud til dem. For moderen derimod var alle hans »soleklare beviser« farlige og ængstende ting, der bare skræmte hende endnu tættere ind i sin krog, fordi hele hendes fromhedsliv var uadskilleligt bundet til den tilvante prædiken og barnelærdom.

»Du ved Paul,« sagde hun altid, naar Paul atter forsøgte at faa hende til at indrømme, »at jeg bare er en enfoldig kone, som ikke kan hamle op med dig i lærdom. Men min fa'r og mo'r er nu blevne salige paa det gamle, og det trøster jeg mig til at blive.«

Mod den slags argumenter nyttede jo ingen tale. Han lovede sig selv at lade moderen i

fred med sit, da han bare pinte hende med at tale om disse ting. Han fik heller søge at lempe sig efter hende og hendes anskuelser saa meget som muligt. Men han maatte smile over, hvor listig moderen i grunden var, naar hun søgte at smugle ind paa ham lidt af det gamle i det stadige haab, at hun skulde omvende ham. Hvor lidet hun forstod, at hans nye livssyn nu var blevet kjød af hans kjød og ben af hans ben, at det ikke var en udenpaa smurt fernis, som kunde skrabes af ved stadig gnidning.

En af de første dage, han var hjemme, havde der staaet et hovedslag mellem dem, og Paul havde mod sin vilje skræmt moderen mere end sædvanligt. Nu vilde han gjerne gjøre godt igjen, saa langt han kunde, og da kvelden kom, og han skulde lægge sig, sagde han: »du mor, vil du gjøre mig en tjeneste?«

»Hvis jeg kan, saa ved du jo — —«

»Kom ind, naar jeg har lagt mig, og sid paa sengestokken som i gamle dage og syng en liden aftensang for mig — en af de gamle du.«

Moderen blev mere end glad. Og hun satte sig paa sengestokken, og lod sin ene haand hvile mellem hans, som laa foldede paa det hvide overlagen. Og moderen sang med sin spæde men fine stemme:

Fred til bod for bittert savn
gav os Gud i Jesu navn,
fred os kjøbte med sit blod — — —

»Aa nei mo'r, ikke dette om blodet — det gjør mig saa ondt — det skjæmmer saa Gud ud for mig og gjør ham raa og lav. Om en 50 aar vil alle mennesker synes det samme. Syng heller: »bliv hos os, naar dagen hælder« eller »fred hviler over land og by«. — De er saa stemningsfulde og fromme, der slipper man da denne forbaskede dogmatik.«

Moderen sukkede, men hun sang, hvad han forlangte.

»Og saa beder vi sammen vor gamle aftenbøn:

Nu lukker sig mit øie,
o fader i det høie
i varetægt mig tag!
fra synd, fra sorg, fra fare
din engel mig bevare,
som ledet har min fod idag!

Ved du, at det vers har fulgt mig mo'r, hvor jeg har faret. Og jeg har altid seet dit kjære ansigt sammen med det. Det har holdt mig borte fra mange fristelser, kan du tro. Det var som dine hænder hvilte paa mit hoved, naar jeg bad det. Jeg velsigner dig for, at du har lært mig det vers mo'r og alle de andre. Vilde alle mødre sende sine gutter ud i verden med slige vers paa sin mund og i sit hjerte, vilde verden se anderledes ud. Kys mig saa godnat. Jeg er dog endnu din kjære gut — ikke sandt? Og husk paa, at jeg endnu altid beder din bøn.«

Og moderen kyssede ham og gik.

En overraskelse ventede Paul derhjemme i hans fødebygd. Den gamle tykke præst, som uden at ane det havde været hans munterationsraad, naar han med sin mo'r sad i kirken om søndagene, havde taget personel kapellan, og denne kapellan var ingen anden end hans gamle studiekammerat Tomas Næss, en af de faa, som havde vovet at tage hans parti i den teologiske forening, den gang han slog et slag for de skjønne kunster. Og kapellanen boede ikke saa langt fra dem. Paul havde alt været deroppe, og det blev et glædeligt gjensyn. Naturligvis blev samtaleemnet snart hans møde i studentersamfundet, og Paul fik da berigtige et og andet i de fordreiede referater.

Nu skulde han første søndag op og høre ham. Han vilde næsten ikke kjende igjen sin gamle, skamferede kirke, der havde faaet forlænget sideskib og nyt kor. De gamle portrætter — gyselige forresten — af nogle knælende prestefamilier med sit talrige afkom af sønner og døttre som skaarne i træ, var lagte paa loftet, og hans kjære apostle i røde, gule og grønne trøier var forsvundne. I deres sted tronede fritstaaende paa blaa baggrund det vældige krucifiks, som han havde sendt hjem fra Italien. Og han kunde ikke nægte, at det tog sig godt ud. Det skjønne Kristushoved hang saa hjelpeløst ned paa den ene side, mens det fintformede, slanke

legeme var udspændt paa martertræet. Men skikkelsen saa ud som en fremmed gjæst her mellem disse kolde, fugtige murvægge og de halvtsovende bønder. Ak men Jesu kristendom var jo ogsaa bleven en fremmed gjæst i den norske kirke. Var det ikke et sørgeligt sindbillede, han der havde sendt til sin hjembygd?

Han sad vemodig i kirkestolen ved sin mors side og hørte sin gamle ven med monoton prækerøst ramle i vei med den gamle dogmatiske lekse, akkurat som han havde hørt det hos gamle præsten før. Var dette den friske begeistrede ungdom, som skulde lede menigheden fremover til tænkning og større aandeligt liv? Han kunde ikke andet end sammenligne denne prædiken med dem, han havde hørt i Amerika, særlig da paa religionskongressen i Chicago, og den faldt hjelpeløst igjennem.

Om eftermiddagen gik han op til kapellanen og traf ham ved sin pibe og kaffekop. Paul var neppe nok kommen til ro paa stolen og havde smagt den første slurk af sin kaffe, før han busede paa: »du Tomas, det var en nedrig præken, du holdt idag, ved du det?«

Præsten lo. »Jeg hører, du siger det, og du er kanske udrustet med ufeilbarhed nu for tiden. Lad mig faa høre mine synder da.«

»Tror du, dine tilhørere altid er og altid skal være pattebarn, som maa næres med taateflaske, eller til hvem du maa tygge maden?«

»Aa ja — ikke saa langt ifra. Jeg bestræber mig i alle fald for at lægge min prædiken saa lavt, at alle skal kunne forstaa den.«

»Ja og derfor sidder ogsaa alle og sover du. Denne lekse har de nu hørt ramlet op for sig i evindelige tider, og den dysser dem i søvn som bækkerislen. I byfolk indbilder jer, at bønderne er nogle idioter, som hverken forstaar at høre eller tale. Men deri ta'r I min santen feil. Bonden er baade intelligent og gløgg, naar du forstaar at vække hans interesse. Fortæl ham noget, han ikke ved før, giv ham nye tanker, og du skal se, hvor han vaagner.«

»Du kan jo probere det.«

»Det har jeg ogsaa tænkt at gjøre.«

»Du vil vel ikke komme med dine kjætterideer her i bygden?«

»Det vil jeg. Jeg agter snarest muligt at tromme sammen til et møde, og der vil jeg snakke aabent med dem.«

»Du skulde vogte dig for det Paul, husk studentersamfundet.«

»Derinde talte man til rædde snobber, som havde anseelse og kunder og embedskarriere at miste. Her har vi naturligt sunde mennesker.«

»Men mennesker, som betragter kirken og dens sakramenter med ærbødig ærefrygt. Hvad vil du opnaa med sligt?«

»Bringe dem til at tænke, bringe dem til at

ombytte sin sløve vanekristendom med et bevidst kristeligt liv.«

»Jeg kan skatte din gode hensigt Paul, men jeg tror, du skyder forbi maalet. Du handler ud fra dine eller andre folks forudsætninger. Du bør stikke fingeren i jorden og lugte, hvor du er. Oplysninger som dine vil komme over disse mennesker som en fos. De vil bare forvirre dem, enten vælte over hovedet paa dem og lade dem slippe med skrækken, eller saa rive med sig det af nedarvet respekt for religionen, som de dog har. Husk at de har bundet sin baad ved dette gamle bolverk — kald det saa baade slimet og raaddent. Og naar du skjærer af landdingstauget, driver deres skrøbelige baad ud paa vilde havet.«

»Men paa den maade kom man jo bestandig at ligge og sove i det nedarvede, paa den maade blir jo fremgang umulig. Én maa dog begynde.«

»Ja men med yderlig forsigtighed.«

»Det vil sige nye klude paa gammelt klædebon.«

»Som du vil. Men sig mig nu Paul, hvad kundskaber, hvad forudsætninger har nu disse mennesker for at kunne kritisere dine oplysninger? Ingensomhelst. De maa jo bare blindt hen tro dig paa dit ord. Ja, og saa kommer en anden og slaar i dem som historiske oplysninger akkurat det modsatte. Hvad skal de saa tro?

De vil gaa med den, som sætter deres følelser i stærkest svingning, eller som smigrer deres forfængelighed eller styrker deres oprørsaand.«

»Jeg apellerer ikke til andet end deres sunde sans. Jeg vil faa dem til at tænke over, hvad de tror, og selv vælge.«

»Bra nok, men naar de nu har lært paa skolen og til konfirmationen, at det at tænke over religiøse ting er synd; naar lægpredikanterne og mange præster med dem slaar dem med det evige helvedes ris, hvis de tænker og ikke blindt tror, hvad saa?«

»Saa faar man se til at faa brudt det frygtens aag, som kirken har lagt paa deres halse.«

»Men det er ikke gjort paa en dag Paul.«

»Hvem siger, det skal være gjort paa en dag? Men én maa som sagt begynde. Og jeg stoler paa, at du vil hjælpe mig Tomas, saa langt du for din stilling kan. Jeg ved jo, du gaar med mig i mangt og meget særlig angaaende bibelkritikken.«

»Der vil du gjøre regning uden vert, kjære Paul. I min stilling her maa jeg komme at opponere mod dig.«

»Opponere? opponere mod din bedste overbevisning?«

»Ikke saaledes. Men denne bygd er endnu saa uvidende, at en saadan bevægelse her kun vil bli en ulykke, synes det mig. Hvis den overhovedet virker noget, saa vil den kun

komme til at nedbryde, ikke opbygge. Den vil opløse gammel ærefrygt uden at være istand til at forme nye, klare anskuelser. Den vil bringe raa og lave instinkter til at reise hovedet i ly af den frihed, du prediker. Den vil bringe strid og splid i hjemmene og aabne vei for vantro og ugudelighed.«

»Nei — nei Tomas, bliv nu ikke altfor begeistret for dine onde spaadomme.«

»Jeg ønsker at advare dig Paul. Jeg saa helst, du lod dit paatænkte møde fare.«

»Ja man slipper jo i det hele lettest ved ingenting at gjøre og lade alt bare gaa i den gamle slendrian. Men talte ikke Jesus noget om, at han ikke var kommen for at sende fred paa jorden, du Tomas? Talte han ikke om, at sætte børn op mod forældre og forældre mod børn? Det er altid veien, det nye maa gaa, stridens, tvivlens vei til klarhed. Skal man altid vige tilbage for ubehageligheder eller formentlige ulykker, saa fik man aldrig gjort noget.«

»Formentlige ulykker, sa' du. De blir nok ikke saa formentlige enda. Og lad saa være, at mangt af det, de klynger sig til, er illusioner; naar menneskene nu engang føler sig lykkelige og trygge ved de illusioner, hvorfor da forstyrre dem?«

»For at give dem noget andet i stedet, som ikke er illusion. For at give dem sandhed for usandhed. Tænker du da ikke paa Tomas,

hvor rasende og fortvivlet disse mennesker maa bli, naar de efter døden vaagner og finder, at hvad kirken lovede dem var altsammen bedrag, at himlens Gud ikke vil indfri en eneste af de veksler, som kirken har udstedt paa ham. Folket lever nu saa helt uden ansvar og blir tilholdt til dette. Man lærer dem jo, at de intetsomhelst kan gjøre for sin salighed, Jesus har gjort alt *istedetfor* dem, de selv er totalt fordærvede. Denne lære er den lutherske kirkes forbandelse. Den holder folk i sløvhed i livet og kloroformerer dem i døden. Vi maa faa ansvaret og selvarbeidet vakt igjen Tomas. Vi maa reise æresfølelsen og stoltheden hos folket, saa de ikke *vil* vælte al sin skyld over paa en uskyldig, selv om de kunde, saa de ikke vil tro længer, at en anden kan være god og retfærdig *istedetfor* dem, men vil fordre at sone selv for sin synd og lide selv for sin skyld.«

»Ja, ja Paul, prøber det du, og du skal se følgerne. Nu har jeg advaret dig. Jeg kommer sandsynligvis ikke at opleve kampens udfald, da jeg hver dag venter min udnævnelse til et præstekald nordpaa, der ikke besværes af for mange ansøgere. Men hvor jeg færdes, vil jeg følge dig med interesse Paul.«

»Tak for det Tomas, du var altid en prægtig ven.«

»Men glem aldrig det Paul, at det altid er farligt at røre ved, hvad folket i aarhundreder

har agtet helligt. Og det er jo kun det gode du vil?«

»Kan du tvivle paa det? Og tak for din velmente advarsel.«

Dermed skiltes vennerne.

XIII.

Paul Winge havde stevnet til sit store møde. Han havde leiet den største sal, som var at faa, den hos landhandler Lars Amundsen, som ellers blev brugt til folkemøder og dans. Hans moder havde bedet ham lade mødet fare, men han havde svaret et bestemt nei.

Han paa sin side havde bedet hende om ikke at gaa, da der rimeligvis vilde falde yttringer, som vilde forarge hende; men hun havde da svaret et ligesaa bestemt nei. Hun vilde selv overbevise sig om, hvad hendes søn havde sagt, at det ikke skulde kunne forvanskes for hende siden ved sladder.

Paul havde givet sig god tid med at faa mødet bekjendtgjort vidt og bredt. Og der kom ogsaa folk selv fra den anden side fjeldet. Salen var stuvende fuld, og ansigterne en blanding af frygt og nysgjerrighed.

Paul havde kaldt sit foredrag: »fremtidens religion«. Han begyndte med at fortælle, at

der ude i den vide verden nu var en stærk, religiøs bevægelse, som gik ud paa at skjære bort fra kristendommen alle de udvækster, der med tiderne havde sat sig paa den som snyltedyr uden at høre med til den, en bevægelse, der saaledes vilde bringe kristendommen tilbage til de enkle grundsætninger, som Jesus havde forkyndt. Naar enkelte blade derfor havde skræmt folk med, at man vilde tage kristendommen fra dem, var dette bare noget sludder. Bevægelsen tilsigtede tvertimod at gjøre folk til bedre og frommere kristne end før.

Mange af de dogmer, som teologerne havde tilsat kristendommen, var snarere hedenskab og havde gjort mere ondt end godt. De havde forvirret begreberne, bragt folk til at *frygte* mere end *elske* Gud og havde lagt vægten paa ydre former mere end paa indre liv.

Han gjennemgik derpaa flere af disse dogmer og viste det uholdbare, for ikke at sige det umoralske, i dem. Han dvælede især ved den afgudiske ærbødighed for bibelordet, ved det selvmodsigende i treenighedsdogmet, ved det raa i den blodige forsoningslære og ved det gudanklagende i læren om det evige helvede.

Han bebrejdede tilsidst præsterne, at de ikke fortalte menighederne noget af dette, som foregik ude i den store, religiøse verden, uagtet flere af dem billigede det, men at de heller

søgte at holde menighederne i uvidenhed og gammel vanesøvn.

Forsamlingen sad som skrækslagen. Slikt havde den endnu aldrig hørt.

Det skyllede som en iskold foss over dem. De turde neppe løfte ansigterne saa vidt, at de kunde skule paa hverandre. Mange frydede sig indvortes og sad hemmelig og klukkede; men ansigtet passede de paa at holde i alvorlige folder. Nogle skjelede efter, om præsterne var tilstede; men begge to glimrede ved sin fraværelse.

Pauls moder havde reist sig ganske bleg, inden han var færdig, havde banet sig hurtigt vei gjennem forsamlingen og var taget hjem. Paul lagde mærke til det og var nær kommet ud af sit foredrag. Men han tog sig igjen og fortsatte.

Han bad forsamlingen gaa stille hjem og tænke over, hvad han havde sagt. Saa vilde han i et senere møde samtale med dem om det sagte og svare paa deres spørgsmaal.

Da han gik ned af talerstolen, veg mængden uvilkaarligt tilside for ham. Men ved udgangen stod der en underlig fyr. Han var høi og mager, var klædt i en luvslidt, blank frakke, der var temmelig plettet. Den var knappet helt op i halsen, saa det saa ud, som han ingen skjorte havde under, i alle fald var snippen om halsen borte. En ægte bulehat med afklippet

kant sad paa snur paa hans hoved. Der var hul i pullen, saa haaret strittede ud. Hans ansigt var temmelig illumineret, især var næsen vinblaa og frodig. Brændevinsstanken stod ud af halsen paa ham. Med en teatralsk gebærde traadte han i veien for Paul, hilsede ærbødigt med et dybt buk, satte saa hatten flot paa hodet igjen og strakte haanden mod ham. »Maa jeg hilse paa en aandsbroder. Jeg har længe ventet paa dig — nu er du kommen!«

Paul saa forbauset paa manden. Var han gal? »Vil De være aandsbroder med mig, faar De først la' være at drikke,« svarede han og gik videre.

»Ganske rigtigt,« sagde manden med nok et skraabuk og trak sig tilbage.

Paul gik videre. Ude i gangen stod Lars Amundsen med et fedt grin. »Jamen var De god idag,« lo han, »saadan skal De ha' det. Peis bare løs paa præsterne, det har de godt af. Kom nu ind og faa et glas øl.«

»Tak, jeg er ikke tørstig,« svarede Paul og gik sin vei.

Var dette dem, som sluttede sig om ham? — drukkenbolte, aagerkarle — ja for Lars Amundsen var berygtet nok. Og hans egen kjære mo'r var gaaet i vrede.

Men bag ham, i salen og ude paa tunet, flokkedes folk sammen.

Ungdommen syntes, det var kjækt, og de hujede og pidskede løs paa deres heste paa hjemveien. De syntes, konfirmationsaaget var taget af halsen paa dem. Men de gamle rystede betænkeligt paa hovedet. »Tænk han sa', at Jesus ikke var Gud, og det søn til kapteinen, og han har selv studeret til præst — Gud bevare os for formastelighed! Vil de ta' troen fra os ogsaa nu? — ja man finder paa mangt i byen.«

Men Paul skyndte sig den korteste vei hjemover. Han var bekymret for sin mo'r. Hun var ikke i dagligstuen. I spisestuen stod en mugge melk og opskaaret smørogbrød til ham. Han spurgte pigen, og hun sagde, at fruen havde gaaet og lagt sig, hun var ikke videre vel.

Paul gik hen til hendes sovekammerdør og lyttede. Han hørte en hulken derindefra, og mellem hulkene en røst, som bad: »aa herre, min Gud! han er jo min eneste — lad ikke hans sjæl fortabes — riv ham som en brand af ilden, slaa ham med sygdom heller end dette — gjør hans tunge lam, saa han ikke forfører uskyldige sjæle. Eller lad mig lide men spar ham — jeg har jo født ham — skal jeg da ha' født til verden en antikrist. O herre herre! tag ham heller, før det blir for sent, før naadens tid er ude for ham.«

Paul gik stille bort. Dette var fælt, det var jo aldeles som hendes broder inde i byen. Troede da disse mennesker, at deres trange op-

fatning var den eneste rette, at den lille ring omkring dem var den eneste ufeilbare? De maatte jo tro det. Hvormange ædle kræfter spildtes ikke i fanatisme, men hvilken knusende magt havde den ikke ogsaa over sindene. For disse mennesker var formerne selve livet. Han mærkede, at her kom den haardeste og saareste strid at staa — hans kjære, gode mo'r.

Da han mødte moderen ved frokostbordet næste morgen, var hun som forvandlet. Hun var kold som is mod ham. Hun bar spor af en gjennemvaaget nat.

Paul saa paa hende med milde, bedrøvede øine. »Skal da virkelig dette skille os mo'r?« sagde han efter en lang pinlig pause.

Moderen reiste sig fra stolen og stillede sig formelig i kampstilling bag denne, med begge hænder knyttede om stolryggen. »Du har haanet Gud, min søn« sagde hun, og øinene brændte. »Du har knust mit hjerte. Det havde været bedre, om du aldrig var bleven født.«

Paul lod det stykke brød, han havde bidt af, ligge paa talerkenen, sprang op, greb sin hat i gangen og ilede ud. Skulde hver dag bli saaledes, vilde det jo bli et rent helvede.

Paul forsøgte, da nogle dage var gaaede, at tale fornuft med moderen; men hun afviste ham paa det bestemteste. For hende var det hel overgivelse eller intet. Hun vilde omvende ham ved at bestorme himlen med sine bønner.

Men han kunde ikke andet end le bittert ved sig selv, da der en dag kom kjørende til gaarden — hvem? Jo den gamle, tykke præst, som havde moret ham saa i barndomsaarene ved at heise paa sin mave. Kjære, eksisterede han endnu? Paul mindedes ham som noget mosgroet, som noget forlagt fra en svunden tid. Han var som et sindbillede af den gamle, mosgroede dogmekirke, som stivnede selvgod i sit eget fedt.

Det var tydeligt. Moderen havde hentet hjelpetropper. Og den gamle, prøvede sjælehyrde maatte vel kunne hamle op med disse unge, nymodens teologer. Moderen selv tog imod præsten yderst høfligt ude paa tunet og hjalp tyksakken ind. Først skulde han nu styrkes til dysten med vin og kager. Saa blev Paul kaldt til. Efter gjensidige hilsener forsvandt moderen gjennem en sidedør. Stakkels mo'r, hvor naiv hun dog var. Tænke sig, at denne gamle, godslige, uvidende mand skulde kunne omvende ham!

Præsten rømmede sig lidt forlegen, det gjaldt at intonere ret.

»Jeg hører, at tidsaanden ogsaa har været ude og banket paa din dør, min unge ven« sagde han.

»Ja gudskelov, det har den» svarede Paul med undertrykt latter. »Kommer den aldrig paa besøg i præstegaarden?«

»Nei gudbevare os, vi holder os til det prøvede gamle og befinder os saare vel derved.«

»Det var jo godt. Den gamle alder trænger ogsaa mere til søvn og hvile end den unge.«

Provsten lod, som han ikke ændsede spydigheden. »Ja men hør nu min kjære Paul,« fortsatte han, »du — ja undskyld jeg siger du af gammel vane — du som jeg baade har døbt og konfimeret, hvorfor vil du nu rode dig op i alle disse grublerier, som bare forvirrer hjernen og gjør os urolige og forvildede. Kan ikke din gamle, enfoldige barnetro være dig nok?«

»Nei, af den simple grund, at den synes mig enfoldig for ikke at sige det, som værre er, og fordi den slet ikke gi'r ro men tvertimod oprører mit hele sind med sine selvmodsigelser og sin umoralskhed.«

Provsten satte store øine. »Det var meget« svarede han bare stille.

Og nu begyndte Paul at lægge ud for den gamle, om hvorledes hele denne nye bevægelse netop gik ud paa at skabe et inderligere, mere bevidst kristenliv. Han skar dogmerne op i sømmene og viste deres uholdbarhed, han fortalte provsten om Chicagomødet, saa provsten snart følte sig selv som svømmende i et hav af nye bølger, hvor han angst saa sig om efter redningsplanken.

Han rystede stille paa hovedet. »Ja — jeg maa tilstaa, jeg kjender ikke meget til disse nye oplysninger« sagde han; »men jeg har altid ment, at det, som var godt nok for Martin Luther,

denne sande Guds kjæmpe, ogsaa maatte være godt nok for mig. Og det, som alle vore forfædre i saa mange hundrede aar har levet og døet paa, det maatte ogsaa være tilstrækkeligt til at kunne give os fred.«

»Men vore forfædre i mange hundrede aar har jo troet paa Odin og Thor, og vore forfædre i andre mange hundrede aar har jo været Katoliker, og det gav formodentlig ogsaa deres hjerte fred. Hvorfor lod vi da ikke dem uforstyrrede? hvorfor kom denne Martin Luther med nye paafund, der vakte kjevl og strid med blodige vaaben? Nei hr. provst, forandringer kommer, naar tiden kræver dem, naar det gamle har udspillet sin rolle og ikke længer kan give hjerterne fred.«

»Ja, jeg gi'r mig ikke ud for at være lærd, saa jeg dur jo ikke til at disputere med dig om alle disse Indere og Japanesere, som du fortæller om. Men din fa'r da Paul og din mo'r — det som de har troet og været lykkelige ved — har da det ingen magt over dit sind? Husk paa din mo'r, hvilken from og elskelig kvinde hun er, og hvor du knuser hendes hjerte af sorg.«

»Tal ikke om mo'r. Aa De ved ikke, hvilken sorg det er for mig at se hende saa uforstaaende og at maatte angribe det, som er hende saa dyrebart. Men man kan dog ikke skifte overbevisning, som man skifter en skjorte?«

»Men man kan tie stille, naar man ved at tale kun vækker sorg« indvendte provsten mildt.

»Ja kan man det, hr. provst, naar man føler, at her ligger ens livskald, naar man føler, at man vilde synde mod Gud ved at tie stille.«

Provsten bare rystede paa hovedet. »Af frugterne skal træet kjendes« citerede han med salvelse.

»Ja det haaber jeg« svarede Paul.

»Bare du ikke blir skuffet, min unge ven, bare du ikke kommer at saa klinte istedetfor hvede.« Og provsten lettede sin vældige krop fra stolen. »Ja jeg har saa bare at fortælle dig, at jeg paa embedsvegne er nødt til at advare mod dine møder og den nye lære« tilføiede han og rakte haanden til afsked.

»Det finder jeg ganske rimeligt og i orden« svarede Paul og fulgte provsten ud døren.

I gangen mødte moderen. Hun saa speidende fra provsten og til sønnen, men paa den sidstes smilende ansigt og paa skjelmen i hans øine opdagede hun snart, at slaget var tabt. Saa stod kun tilbage at invitere provsten ind i spisestuen paa et fad rømmegrød.

Nu var ikke provsten stærk i at modstaa bordets glæder og allermindst kunde han staa for rømmegrød. Han begyndte vistnok med undskyldninger, men saa vaklede han i sadlen og gled ned. Naar nu husmoderen havde gjort sig det bryderi, var det jo synd, om det skulde være gjort for intet.

Paul smat ud gjennem døren for at sørge for, at pastorens hest blev forspændt. Han vidste, at han nu skulde serveres ved siden af rømmegrøden.

»Nu hvad tror pastoren om dette?« spurgte moderen ængstelig.

»Det maa som alle andre sygdomme have sin tid, kjære frue, — nei for en delikat ret, De her har lavet til mig, ja Solvangs kjør melker jo bare fløde« — og pastoren svælgede atter nogle skefulde. »Men, hvad jeg skulde sagt, det er mit raad at lade tiden besørge alt. Det nytter ikke at ville tage tyren ved hornene med vold. Den maa selv rende hornene af sig. Lad derfor Deres søn nu faa styre og stelle sig, som han vil, og lad som ingenting, det er det klogeste. Han vil nok inden kort gjøre sig selv umulig.«

Provsten reiste sig, takkede for mad og lempede sig selv ud gjennem døraabningen. Moderen fulgte, takkende ham mange gange for uleiligheden. Ude paa tunet stod hesten færdig. Paul selv hjalp ham op i karjolen, og han sluttede af den naturlyd, som provsten udgav, da han dumpede ned i sædet, at nu var han mæt. Rømmegrøden havde beroliget ham selv med hensyn til frugterne.

XIV.

Gamleprovsten havde holdt sine belovede møder og advaret mod dette underlige spøgelse, som han kaldte tidsaanden. Folk saa halvt med sky paa Paul og gik tilside for ham paa vejen. Han gik nu under navnet »fritænkeren«.

Kapellanen havde derimod forholdt sig rolig. Han ventede kun paa sin udnævnelse for at slippe derfra. Men Paul hørte rygter om, at ungdommen i nordbygden havde slaaet sig rent løs. Den nægtede at gaa i kirke mere, i ungdomssammenkomsterne gik det mest løs paa dans og kommers, og natteløberiet var tiltaget. Saa kom der brev til ham fra nordbygden, om han vilde komme op og tale for dem i en fest, de skulde holde. Paul var glad over derved at faa leilighed til at sige sin mening om dem, og han lovede at komme.

Salen var pyntet med kranse af tytebærlyng, og et stort norsk flag var hængt som baggrund

for talerstolen. Der var mange unge staute gutter og gjenter samlede. Efter at den reglementerte kaffe med hvedeboller til var sat tillivs, traadte en af de unge mænd — han var nylig hjemkommen fra Amerika — op paa talerstolen. Efter at have harket tilstrækkeligt begyndte han:

»Vi unge gutter og gjenter af nordbygden er svært glade, fordi vi idag har en mellem os, som har vovet at slaa et slag for ungdommen og vil føre os an mod alt tyranni og hykleri. Præsterne har strævet med at gjøre os til umælende og uvidende naut, saavidt de formaaede da. Er ikke det sandt?«

»Jo — jo.»

»Bogsamlingen i bygden, som præsterne har stelt med, har bare kjøbt gammeldagse og kjedelige bøger, og hverken Bjørnson eller Ibsen har faaet lov at komme ind der. Er ikke det en skam og en tvang?»

»Jo — jo.«

»Og husker I konfirmationslekserne da gutter?«

»Ja dem husker vi godt nok.«

»Var ikke de kjedelige kanske? og forstod I en muk af dem? dette med retfærdiggjørelse og gjenfødelse og helliggjørelse og fint og grovt afguderi og arvesynd og arveskyld og total fordærvelse og alt det andet vrøvlet.«

Gutterne og gjenterne lo.

»Ja var jeg ikke den tid saa forhakkende gal paa religionen, at jeg gjerne skulde spytte vaar-

herre lige i fjæset! Og saa turde vi ikke mukke og spørge. Vi skulde bare læse og tro. Tvilte vi paa, at Eva var skabt ud af et sideben paa Adam, eller at Jonas havde været tre døgn i maven paa en fisk, saa gik vi til helvede. Maatte ikke han Per i hagen gaa tre aar for præsten, før han slap frem, og dagen efter konfirmationen holdt han baade bryllup og barsel paa en dag?«

Forsamlingen lo.

»Og saa maatte vi gaa der og tie og hykle. Og der drassede de med os baade til kirke og til alters, endog vi bandte hele greien inde i os. Men nu har vi ligesom faaet luft, og det skylder vi Paul Winge. Han har sagt, at det netop er vor pligt at tænke og bruge vor fornuft. Og bibelen har ligemeget vrøvl og digt den, som andre bøger, og helvede er bare noget paafund af præsterne for at tømkjøre os. Hver mand faar stelle sig selv og tro, som han vil, og det synes jeg er fornuftigt sagt af Paul Winge. Og nu har han lovet at tale til os her i kveld, og det er vi svært glade for. Men først et hurra for frihedsmanden Paul Winge.«

Et rungende nidobbelt hurra af friske ungdomsstemmer fyldte rummet.

Saa steg Paul Winge op paa talerstolen.

»Ja mine unge venner, det er ligesaa godt at sige eder det straks, at jeg vil komme at skuffe eder baade i kveld med mine ord og siden; thi

jeg ønsker netop at lægge tømme paa eder. Jeg kunde ikke andet end smile, da jeg hørte paa den forrige taler, for hans længe indestængte harme kom saa forfriskende naturligt. Men paa samme tid mindte talen mig saa levende om de unge foler og kalve, som slippes ud af fjøset om vaaren. De gjør de vidunderligste spræt og kast og slaar op med bagbenene, saa stene og torv spruder, og det af bare livslyst. Saaledes ogsaa med eder. I føler, som er I slupne ud af vinterfjøset, hvor I har staaet i baase og gumlet halm, og nu er slupne ud paa vaarherres grønne eng i solskinnet. I nyder eders egen tænkefrihed. Men pas paa ikke at forveksle frihed med tøilesløshed. Thi vel bør I være frie for de gamle udenadleksers aag, men eders egen samvittighed vil binde et aag om eders nakke, som I ikke bør ønske eder fri for. Thi samvittigheden er Guds røst i eder, klokken, der ringer i eders hjerters helligdom. Og om I slipper de mange overtroiske forestillinger om Gud, saa slipper I derfor ikke Gud. Om I slipper de mange taagede fantasier, der har samlet sig om Jesus, saa slipper I derfor ikke Jesus. Husk paa dette venner! Vi har alle af os inderst inde et tempel reist af Gud, hvor hans aand bor. Det er ikke reist ved nogen daab eller anden ydre ceremoni; men det er der fra fødselen af, fordi vi alle er Guds kjære børn, bestemte til engang at komme i samfund med ham. Vi er satte hernede i

livets haarde skole for at slibes til større fasthed og renhed. Vort maal som menneske er nemlig at udvikle os til at blive Gud lig, at afspeile ham hernede, at leve Gud ind i verden. Dette tror vi kristne, at Jesus har gjort, derfor blir han til alle tider vort forbillede og vor høvding. Han lærte os veien, han gik selv veien. Og de samme muligheder til vækst har vi, om vi bare vil bruge dem og udvikle dem, saa som han lærte os. Derfor kan vi sige, at vi bereder os selv vor aandelige skæbne. I, som er bønder, maa bedst forstaa, at hvad I saar, skal I og høste. Saar du slet sæd i din egen hjerteager: løgn, falskhed, raahed, drik, usædelighed — sandelig du høster igjen sygdomme, foragt, forvorpenhed og lidelse. Rustpletterne paa din sjæl gaar ikke af uden ved stærk lud.

Jubler derfor ikke over, at de gamle forestillinger om helvede er brudte; thi der er helveder nok baade her og hisset. Enhver, som synder, bærer sit helvede rundt med sig i sin onde samvittighed og i de lidelser, som synden drager over ham. I synes vel, jeg taler for alvorligt nu venner; men jeg er ikke kommen for at tage alvoret bort fra eders sjæl, men meget mere for at øge det. Den gamle forkyndelse væltede al byrden over paa Jesus, min forkyndelse vælter den over paa eder selv.

Jeg har til min sorg hørt, at ungdommen her nord er begyndt at ture og skal vise sin frihed

ved som folerne og kalvene at spænde bagud. Saa vil jeg da til slutning sige eder, at vil I have noget med mig at gjøre, vil I være mine disciple, saa maa I vise dette ved netop at være mønster paa flid, paa dygtighed, paa renhed i sæder. I staar til ansvar for eders egen samvittighed, og det er en streng dommer; thi det er Gud i eder. Og hvis I ikke kan slippe de de gamle forestillinger uden tillige at slippe den fromhed, som bor i de gamle salmer og i eders forældres bønner og kirkegang, den ærbødighed for Gud og alle livets ædle magter, som ligger paa bunden af eders fædres religion, saa bliv langt heller i det gamle. Det nye er kommet for at bringe eder til at vokse, ikke for at I skal gaa tilbage. Og kan det ikke bringe vækst, saa bliv langt heller, hvor I er.

Hermed slutter jeg. Jeg ved, jeg nu har bragt en trykket stemning over festen, men jeg kunde ikke andet for ikke at misforstaaes. Den vil nok løse sig, naar jeg nu gaar; thi det maa jeg. Men jeg haaber, at mine ord blir igjen hos en og anden. Og saa takk for eders venlighed ved at bede mig komme.«

Dermed hilsede Paul og gik gjennem den tause forsamling.

Da han senere holdt sit andet store møde paa Lars Amundsens sal, havde han én tilhører. Det var Lars Amundsen selv.

XV.

Paul var skuffet. Han mindedes de lyse dage i Amerika, hvor disse anskuelser, som herhjemme dømtes saa forfærdelige, deltes af hundreder af menigheder, forkyndtes som den naturligste ting i verden og gjenlød i salmer fra kirker over hele landet. Skulde da disse tilstande endnu være saa umuligt langt borte fra Norge? Men mest af alt pinte forholdet til moderen ham. Hun var fremdeles iskold mod ham, saa paa ham som noget fremmed, som en gjøgeunge, der var lagt i hendes rede. Alle hans forsøg paa samtaler om religiøse ting prellede af. Men om aftenerne, naar han sad og læste, og hun sad og strikkede, mærkede han, hvorledes hendes øine dvælede paa ham. Og da kunde han, naar han engang imellem skottede op, fange et blik — o saa angstfuldt ømt og bedende. Men straks hun mærkede, at han saa paa hende, arbejdede hendes strikkepinde mere febrilsk end før. Stak-

kels mor! hvilken unødig pine hun beredte sig selv.

Paul begyndte at føle sig ensom paa sin fædrene gaard. Og i denne ensomhed dukkede et billede op, som saa siden forfulgte ham paa alle hans spadsereture. Det var billedet af en ung pige med spillende øine og lang, gul flette nedover ryggen. Hun var datter af en oberst, som boede et par mile derfra. Hun havde ofte fulgt sin fa'r, naar han i gamle dage gjæstede kapteinen paa Solvang for at faa sig et fornuftigt slag kort. Da blev obersten som oftest flere dage i træk paa gaarden. Og Pauls forretning havde da været at rende ærender for ham og række ham tændte fidibusser, hver gang hans pibe var gaaet ud, og det gjorde den ofte; thi han pratede og buldrede stadigt. Naar Paul var ledig fra tjenesten, foor han rundt med Marie for at vise hende alle kjørene og lammene. Og de havde ofte plukket bær i skogen sammen og fisket efter ørret i elven eller seet efter Pauls snarer.

Nu maatte hun jo være voksen. Hvorledes mon hun saa ud? Hans længsel efter et menneske, som han kunde tale med, og som vilde forstaa ham, fantaserede hende op til et ideal. Før han vidste ordet af det, var han forelsket i dette billede. Han maatte se og hilse paa hende.

Og saa en god dag finder vi Paul i karjolen ruslende opover til obersten.

Denne oberst var en hugaf af den gamle skole. Han taalte ingen modsigelse. Hans tjenestegutter maatte staa stive og hilse med haanden til huen som rekrutterne paa moen. Hvis støvlerne ikke skinnede blanke nok, eller en metalknap i hans uniformsfrakke ikke var pudset tilstrækkeligt, galdt dette som en dødssynd, og forbryderen fik sine prygl. Disciplin og autoritet — det var de to grundpiller, hvorpaa samfundet efter oberstens mening hvilede. »Slingringer i marsen«, som han udtrykte det, taaltes ikke. Men forresten var han en godmodig bulderbasse, naar bare alt gik efter hans streg.

Da Paul rullede ind i gaarden, stod obersten der barhovedet med aaben uniformsfrakke og en skaal i haanden, hvoraf han gav hønsene og duerne korn. Gaardsgutten tog øieblikkelig mod hesten, og Paul sprang smilende ud.

»Goddag, goddag hr. oberst! hvorledes befinder De Dem?« sagde Paul, idet han nærmede sig med hatten i haanden.

Den gamle plirede lidt med øinene, saa drog han kjendsel paa ham. Han blev rød i ansigtet, som han altid blev, naar det drog op til uveir.

»Hvad skal De her?« spurgte han barskt. »Og hvad er det for optøier De farer med? er De bleven anarkist? laver De dynamitbomber? er De ment paa at sprænge samfundet i luften? hva? Ved De, hvad jeg havde gjort med Dem unge mand, hvis De havde været min søn? sim-

pelthen knappet buksen ned om Dem fa'r og gi't Dem ris, — ja det havde jeg. Hvad er det De tænker paa?« — og obersten snakkede sig mere og mere sint — »vil De, grønskolling som De er, reise Dem mod alle tiders nedarvede autoritet? vil De være klogere end alle Deres lærere, professorer, biskopper og vor hele præstestand? hva? ægget lære hønen — hva? Gaa De med Deres ideer til skjørhovede Tyskere eller forløbne Amerikanere, men lad skikkelige folk faa slippe fri. Hvis De havde været under min kommando, havde jeg simpelthen sat Dem i arrest min fa'r og ladet Dem sidde der, til reformiveren gav sig. Men det er tidens aand. Autoritet og disciplin skal ikke gjelde mere, derfor gaar det ad fanken til med hele greia.

Ved I, hvem I er lig I unge radikalere? jo hanekyllingen, som staar derhenne paa møddingen og galer. Neppe finder I et korn eller en makk i den mødding, I roder i, før I skal gale det ud for hele verden, og indbilde den, at I har gjort en opdagelse. Hvorfor kan ikke I tro det samme, som alle vi andre for fa'n? ved I ikke, at I skal lystre eders overordnede, og hvad kongen og biskoppen befaler, det skal I tro? der maa dog være en orden i alle ting.

Eller drømmer De om at bli en anden Martin Luther? hva? Gaa De hjem unge mand og klæd Dem i sæk og aske og hør efter, hvad ældre og fornuftigere folk siger Dem og reis

ikke rundt her som en anden Don Quixote og kjæmp mod veirmøller.«

Paul var bleven rød i ansigtet. Denne styrtsjø kom ham ganske uventet. Og det var ham umuligt at stanse den og faa lagt et ord ind. Endelig fik han da sagt: »jeg kom ikke her for at høre paa Deres raaheder og grovheder hr. oberst, jeg kom nærmest for at hilse paa Deres datter, min gamle legekammerat.«

»Og De tror, min datter skal ha' noget med Dem at gjøre?« skreg obersten, og hans graa mustache dirrede, — »nei da ta'r De skam feil. Her er gudskelov disciplin her i huset, om det ikke findes andetsteds. Og min datter skal ingenting ha' at gjøre med vindbeutler.«

Paul hilsede og sagde bare: »saa takker jeg for gjæstfri modtagelse.« Dermed satte han sig atter i karjolen og ruslede hjemover.

Men obersten stod og saa efter ham. »Slig skal de ha' det — vigtigpomper, skyskrabere, dynamitarder!«

I det samme gik gaardsgutten fredelig forbi. »Hvad skal du? gaar du her og lurer?« — og en smeldende ørefig fulgte ordene.

Gaardsgutten saa dumt i veiret, og obersten gik brummende ind.

»Idag bider bjørnen« mumlede gaardsgutten og gik ind i stalden.

Da Paul kom hjem, satte han sig til at skrive et brev. Det lød saaledes:

»Kjære Marie! jeg ved ikke, hvoraf det kommer, men jeg har længtet saa efter dig i disse dage, længtet efter at se dig og tale med dig. Vi var jo dog saa godt kjendte og har saa mange lyse minder sammen. Og nu, da jeg føler mig ensom og forladt, og da alle synes at sky mig, fordi jeg vil være sand, nu trænger jeg mere end ellers et menneske at betro mig til og veksle tanker med. Vil du være dette ene menneske? Jeg tror en kvinde, som ikke er hildet i gamle fordomme, maa kunne forstaa mig bedre end en mand. Og der var altid, før idetmindste, noget saa friskt og freidigt ved dig. Svar snart paa dette brev, er du snil. Og saa undskylder du vel

din gamle ven Paul.«

Og svaret kom:

»Kjære Paul! Jeg tør neppe skrive, for fa'r er rasende paa dig. Og han har forbudt mig aldeles at se dig. Men hvorledes kan du ogsaa bære dig saaledes ad, du som var saa munter og føielig. Hvorfor kan du ikke tro saaledes som alle andre? Du kan da ikke mene at skulle omvende hele kirken? Og nu vækker du jo bare splid og strid og vantro og oprør — saa siger fa'r. Og tænk paa hele din fremtid. Du kan jo ikke nu blive præst, og det var jo det, du saa gjerne vilde. Kan du ikke tie stille i allefald med alle disse dine ideer og saa faa et prækestekald som alle de andre. Tænk hvor morsomt

at skulle besøge dig paa din præstegaard og se paa alle dine kjør og sauer og grise. Og du er vel ikke for fornem til at følge mig i fjøset da, som du gjorde i gamle dage, er du vel? Og tænk hvor farligt det er Paul at røre ved det, som vi har lært baade paa skolen og til konfirmationen! End om du nu tog feil? saa gik du jo fortabt. Jeg turde i allefald ikke tro anderledes, for da vilde jeg altid gaa i angst.

Kjære Paul! slip alle disse nye tanker, som bare vil gjøre dig og os andre ulykkelige, og bliv som alle andre. Saa skal vi have det hyggeligt sammen som i gamle dage. Nu har jeg grædt for dig, fordi du er saa stridig, og fordi du gjør dig selv saa ulykkelig. Skriv snart til mig, og gjør mig glad ved at fortælle, at du nu har opgivet denne strid og vil være som andre. Det, som kan passe i de store lande, behøver derfor ikke at passe hos os. Tænk over dette!

Din gamle veninde Marie.«

Da Paul fik dette brev, lo han en bitter latter. Han slængte det bort efter gulvet, greb pen og papir og skrev:

»Til velagtede frøken og veldresserede datter Marie Berge!

Jeg ventede at finde en kvinde, jeg fandt — en jaale*). Undskyld henvendelsen.

Paul.«

*) Pjanke.

XVI.

Gamleprovsten havde sendt indberetning til biskoppen om Pauls møder, og i indberetningen laa en hemmelig opfordring til assistense. Der blev da gjennem indremissionen sendt hjelpetropper — en af de skrappeste lægpredikanter. Han havde mundlær og kunde citere bibelen baade fremlængs og baglængs, saa han maatte være den rette. Og han kunde tordne saaledes, at folk formelig ventede dommedag nu paa flekken og sad og skalv paa bænkene. Der laa efter ham, hvor han foor, en lang stribe af usund vækkelse, knuste fioliner, sukken og hykleri. Naar han rigtig havde maset hjerterne sønder og sammen, blandede han Jesu navn og blod i dem som lægende honning. Paa grund af den lykke, han gjorde, ansaa han sig som en af Guds uundværligste haandlangere.

Paul var paa det første møde, han holdt i bygden. Han skjønte straks, hvor veiret blæste,

da predikanten oplæste som sin tekst 5. Mos. 13, 6—8: »Naar din broder, din mo'rs søn, eller din søn eller din datter eller din hustru i din arm, eller din ven, der er som din egen sjæl, tilskynder dig i løndom og siger: lader os gaa og tjene andre Guder, som du og dine fædre ikke kjendte, da samtyk ikke med ham og hør ham ikke. Og dit øie skal ikke spare ham, og du skal ikke skaane ham og ei skjule ham; men du skal slaa ham ihjel. Din haand skal være den første paa ham at give ham døden og tilsidst alt folkets haand.«

Paul lo ved sig selv. Han vilde vel ikke anbefale at slaa ham bogstavelig ihjel. Han tænkte at holde ud til slutten, men han orkede det ikke. Denne sammenkogte grød af selvgod uvidenhed, indbildt bibelkundskab og krampagtigt føleri blev ham for vammel. Og sligt turde man byde folket til opbyggelse endnu! Og folket tog imod det, tog villigt imod det, smadskede paa det, badede sig og berusede sig i alt dette blod, i alle disse udmalede helvedesrædsler og al denne sentimentale svingen med palmegrene. Og efterat han havde udpeget Paul — dog uden at nævne navn — som kjætteren, der vilde føre dem fra Gud — da der nemlig ikke var nogen sand Gud uden den treenige — saa valgte predikanten som paa trods at betone de ting som de vigtigste i hele salighedslæren, de ting, som Paul netop kjæmpede imod. Han lod folket atter og atter

vide, at de var totalt fordærvede, hjemfaldne ved fødselen til et evigt helvede, hvis ikke Jesus havde forbarmet sig over dem og ved sit udgydte blod slukket Guds brændende vrede og saa gjenfødt dem i daabens vand. De fik atter og atter vide, at deres fornuft var af synden formørket og derfor ubrugelig i alle troessager; de fik vide, at de aldeles intet kunde gjøre til sin salighed — ja at alle deres gode gjerninger var som skarn at regne for Gud. Og saa var alt dette sammenklint med skriftsteder fra første Mosebog og til aabenbaringen. Han drev kalken ind med Moses, Job og profeterne, saa pudsede han over med Paulus og Johannes.

Og saa maatte denne stakkels tidsaand atter holde for — den oprørske tidsaand, og det var oversat: Paul Winge. Denne tidsaand var en forfærdelig karl og var tegn paa de sidste tiders komme. Og denne tidsaand viste sin forfærdelighed især i to ting: den haanede vor dyrebare frelser — det vil sige, den vilde ikke anerkjende Jesus som Gud, — og den vilde rive bibelen ned fra sin herskerstol.

»Men bibelen, venner, vor kjære, velsignede bibel, som Martin Luther atter aabnede for os paa modersmaalet, den er given os til en lygte for vor fod og et lys paa vor sti. Den er — hvert eneste ord og bogstav i den — indblæst af den helligaand os til veiledning og trøst. Derfor holder eder til den, venner; læser flitte-

ligen i den, saa behøver I ikke anden aandens føde, saa væmmes I ved den svinemask, som tidsaandens forkjæmpere byder eder i den saakaldte moderne litteratur. Men venner, det er intet under, at tidsaandens afmægtige harme reiser sig mod det dyrebare bibelord; thi det lægger baand paa alle dens tøilesløse lyster, det præker ikke kjødets evangelium, det præker Jesu, vor søde, elskede frelsers evangelium om synd og naade gjennem ord og sakramenter.

Og jeg kjender eder, venner, jeg kjender det norske folk som et fromt og trofast folk, der ikke vil forlade de gamle prøvede stier for menneskepaafundenes flakkende irlys, der lokker én ud i hængemyren, hvor der ikke er bund. Ak de aner ikke de ulykkelige væsner, der er udvalgte til fortabelsens kar, hvilken forfærdelig dom, de drager over sig, naar deres øine aabnes for alle de fortabte menneskesjæles forbandelser, dem som de har draget ned i helvedets pinsler ved sine forføreriske ord, naar de selv vrider sig dernede i det evige flammedyb og skriger forgjæves som den rige mand efter en draabe vand, hvormed de kan lædske sin brændende tunge — o. s. v. o. s. v.

Lægpredikanten dyppede sin farvepensel i svovl og beg og smurte i vei, saa kvinderne tog til at stønne og besvime, og han fandt, at det nu var paa tide at aabne døren for himmelherligheden.

Lægpredikanren reiste rundt i bygden og talte overalt for pakkede huse. Og da han forlod distriktet, kunde han indberette til indremissionen, at efter hans formening var ukrudtet nu oprykket med rode.

Men hele bygden laa tilbage som omskabt. Den var greben af en vækkelsesfarsot. Der læstes i bibelen, og man sang salmer i alle huse. Mødte man hverandre paa veien, blev øinene ømt vandede og stemmen klynkende, og hovedet faldt ned paa siden. Det gik som efter opskrivt, og den ene passede mistænksomt paa den anden, om han ogsaa holdt opskrivten. Ungdomslaget i nordbygden indstillede sine lege og dansemøder. Ja deres flotte freidige taler, som paa ungdomsfesten havde henvendt sig til Paul Winge, var nu selv greben af farsotten og holdt opbyggelser.

Paul lukkede sig inde i sine værelser. Han var om at tabe modet. Montro hele landet var som denne bygd uden forudsætninger til selvstændig tænkning, en døsig havflade, der pludselig kunde jages op i bølger af et følelsens vejr for saa atter at lægge sig til at sove?

Hans egen mo'r gik der udfordrende og iagttog ham. Hun ventede virkningen af lægpredikantens »grausame salbe«. Tænk at have som sine haabets ankere en godslig uvidende madpræst og en vrøvlende, svadafyldt lægpredikant! Hvor hendes religiøse opdragelse havde forsnevret hende og afstumpet hendes rige hjerte-

evner, hvor hun havde skilt sig fra ham og dræbt det samliv, der kunde blevet saa varmt og smukt.

Aldrig havde Paul faaet det indtryk som nu af, at frygten, frygten var den drivende magt i norsk religion — frygten for præsterne, frygten for helvede, frygten for folkesnak, frygten for at være anderledes end alle de andre. Begyndte den ikke allerede at tiltvinge sig sit herredømme over samvittighederne, fra barnet var født til verden? »Blir det ikke døbt, saa blir det ikke saligt. Til kirken med det, om det er 20 graders kulde, og barnet bare er otte dage gammelt.«

Fortsattes ikke dette eksaminerende tyranni gjennem konfirmationen og overhøringen og altergangen? »du æder dig til dom, hvis du ikke tror, at Jesu virkelige legeme og blod nydes i, med og under brødet og vinen. Og møder du ikke til alters, blir du seet paa som en ufrugtbar gren, der med tiden bør skjæres af. Vi holder mandtalslister over kommunikanterne.«

Paul beundrede den kløgt, hvormed kirken havde bundet sine »beskyttende« lænker rundt hvert eneste forhold i livet, saa at den endog havde faaet trængt ind i folkebevidstheden, at de, som var borgerligt viede, i grunden kun var halvt gifte. Det var præstevælde dette, men var det kristendom?

XVII.

En af dem, der ogsaa fik føle trykket af den omsiggribende vækkelse, var Lars Amundsen. Han saa snart, at Paul Winge havde tabt slaget, og at der ingen fordel længer var ved at holde sig til ham Man maatte følge med udviklingen. Skulde han fremdeles med held kunde snyde bønderne, maatte han eie deres tillid og være som en af dem. Saa agerede da Lars vakt. Han fik hovedet hængt i den rette skjæve stilling og de passende øine indsatte. I bygden spredte rygtet sig, at selv Lars Amundsen var bleven bøiet.

Om morgenen kom han ned i sin butik, foldede hænderne og sagde, som han pleiede til butiksvenden: »har du havt sand i sukkeret?«

»Ja.«

»Og smaasten i kaffebønnerne?«

»Ja.«

»Og kalk i melet?«

»Ja.«

»Saa lad os begynde dagen i Jessu navn.«

Dette »Jessu navn« havde Lars opdaget var en ypperlig opfindelse. Det var ogsaa kommet paa moden i bygden. Med det dækkede man saa lunt til alle sine fantestykker; det tog saa herligt bort alle ens synder; det lagde mild forsoning over selv den formasteligste tale. Det var den rene dug, man bredte over sit smudsige bord.

Lars kjøbte sig og en bibel og blev bibellæser; thi dette havde jo lægpredikanten — den Guds mand — anbefalet. Det var med en hemmelig gru, at Lars aabnede den hellige bogs blade; thi han ventede jo der at faa rigelig bank for sine mange synder. Men til sin store overraskelse fandt han, at bogen slet ikke var saa dum enda. Hvad den tog med den ene haand, gav den ofte med den anden. Og alt, som stod der, var jo lige godt og sandt og helligt; thi det var jo inspireret. Saa havde predikanten sagt, og det maatte jo være saa, naar han var udsendt af autoriteterne.

Især var det gamle testamente en uudtømmelig guldgrube for Lars; thi der fandt han altid en eller anden ting, han kunde bruge.

Dette var især gaaet op for ham en dag, han havde været rasende paa sin tjenestegut, fordi denne havde læsset for lidet paa gampen, saa den maatte gaa en tur til efter varer paa sta-

tionen. Da havde han faret paa tjenestegutten og havde tærsket løs paa ham af hjertenslyst. Siden skammede han sig over sin hidsighed og tænkte halvt paa at bede ham om forladelse. Men saa kom han i hug noget, han nylig havde læst i mosebøgerne angaaende dette. Han gik i stilhed ind bag butikken og fandt det op. Jo rigtig — der stod det 2 Mos. 21, 18 fg.: »og naar mænd trættes, og den ene slaar den anden med en sten eller med næve, og han ikke dør men maa ligge tilsengs, og han kommer op igjen og gaar om paa gaden ved sin stav, da skal den, som slog, være uskyldig; dog skal han betale hans tidsspilde og lade ham fuldkomment læge. Og naar nogen slaar sin tjener eller sin tjenestepige med en kjæp, saa at de dør under hans haand, da skal det visselig hævnes. Dog dersom de bliver i live en eller to dage, da skal det ikke hævnes; thi det er hans penge.«

Ja var det ikke det, han vidste? Han havde lov og ret at banke Gunnar helseløs, naar han bare ikke slog ham kvæk ihjel. Og hustugt burde man jo holde. Det stod ikke paa, naar man bare handlede efter herrens inspirerede ord.

Det var ikke sidste gang, Guds ord kom Lars til hjelp i en snever vending. Gud, i det gamle testamente især, var ikke saa farlig i grunden. Han saa gjennem fingre med sine børn og gav dem noksaa langt løberum. Han tillod dem

endog at have flere koner — ja virkelig stod der ikke det. Saa kunde vel ikke Gud have saa meget imod, at Lars saa vel tit indom til Kirsti Bakken heller? Skulde ikke Israels børn kanske faa beholde alle smaapigerne, som de røvede fra Midians børn, efterat have slaaet deres forældre ihjel, til sin egen fornøielse? Herren var i virkeligheden ikke saa nøie (4 Mos. 31, 18. 35).

Og naar de kunde have lov til at sælge sin datter til at være tjenestepige (2 Mos. 21, 7) saa kunde det vel ikke være galt af ham at ville tvinge sin datter Sigrid til bare at gifte sig med den gamle enkemanden paa Holset?

Engang bragte dog Guds ord Lars i forlegenhed. Han eiede en gjødgris. Han havde fedet den længe og vel og skulde nu til at sælge den. Saa finder han den en morgen liggende stendød paa staldgulvet. Enten maatte den have forædt sig, saa den havde sprukket, eller saa havde den faaet i sig noget giftigt. Lars kløede sig i nakken og bandede saa smaat. Det var mange penge for ham dette. Hvad skulde han gjøre? Det var jo forbudt at sælge selvdødt kjød, og hvorledes skulde han undgaa kjødkontrollen? Mon ikke bibelen kunde give ham en haandsrækning her? Den havde jo saa ofte veiledet ham i lignende tilfælde. Han syntes, han huskede noget om dette ogsaa etsteds i mosebøgerne; thi de var sande kjøkkenbøger. Lars

ind og blade. Jo sandelig fandt han ikke, hvad han søgte. Der stod (5 Mos. 14, 21): »I maa ikke æde noget aadsel; du kan give det til den fremmede, som er inden dine porte, og han maa æde det, eller sælge den fremmede det; thi du er herren din Gud et helligt folk.«

Det lysnede for Lars. Han selv havde ikke lov at æde flesket, ei heller hans egne — og dermed mentes vel bygdefolket. Men den fremmede — ja hvem skulde vel det være? Det maatte vel være byfanten det, om det skulde passe paa nogen. Han maatte altsaa sende grisen til byen.

Som tænkt saa gjort. Lars gjorde grisen saa pent istand som muligt, lemmede den sønder og reiste selv til byen med den. Han fik solgt den i smaat til »simple« folk, som ikke var saa nøie med, om den var stemplet eller ei. Flesket saa pent ud det. Lars gren i skjægget og stak pengene i lommen.

Men nu vilde ulykken, at folk derinde, som havde kjøbt af flesket, blev syge, og det kom op, at Lars Amundsens gris var den skyldige. Lars blev indstevnet for retten og maatte betale en drøi pengebod. Han murrede med sig selv, at Guds ord maatte være lidet værdt i Norge, naar sligt kunde ske. Men han vovede ikke at sige det høit, da han havde en anelse om, at de bare vilde le af ham.

Men sine egne kunde han da blive fri for. Dog nei — kom de ikke troppende op baade Anders i bagstua og Ivar Trøiset og de, som skulde være mest gudelige og foreholdt ham hans synd der paa hans eget kontor. Og siden stevnede de ham til møde i deres Thorsdagsforsamling. Lars mødte frem med sin bibel under armen og spurgte dem, om det ikke var saa, de lærte, at man skulde adlyde herrens inspirerede ord?

Jo det forstaar sig.

Nu — og om der saa ikke stod, at han havde lov at sælge »aadsel« til fremmede? Og havde han solgt det kanske til sine egne bygdefolk? Lars læste op stedet.

Ivar Trøiset forklarede ham da med et broderligt smil, at man maatte gjøre forskjel paa, hvad herren kunde tillade i den gamle pagt formedelst hjerternes vanart, og hvad han tillod i den nye pagt. Men Lars mente, at det som var ret en gang, maatte ogsaa være det en anden gang. Enten maatte han rette sig efter det, som stod i bibelen, eller saa fik han lade være. Han kunde ikke rende op til Ivar Trøiset hver gang for at faa forklaring paa, hvad som var ret eller ikke ret. Og var det ikke saa, at man kunde rette sig efter det, som stod i det gamle testamente, saa var det jo ikke sandt da, at hele bibelen var Guds inspirerede ord.

Ja mange af menigheden drog hemmeligt paa smilen, og syntes, der var noget i det, som Lars sagde alligevel. Men de fleste rystede paa hovedet og syntes det var formasteligt af Lars at ville mestre Guds ord. Og Ivar Trøiset bad en en bøn om, at broder Lars maatte lære mere ydmyghed og faa sine øine opladte for sødmen i Guds evangelium.

XVIII.

Vinteren var gaaet, og vaaren holdt sit indtog med smil og fuglesang. Alt var usædvanlig tidligt det aar. I Mai stod træerne alt udsprungne, og kreaturerne var slupne ud paa vaarbeitet. Bækkene skummede og bruste og rendte afsted, som var der nogen i hælene paa dem, og i skogen stod blaaveis og hvidveis og dækkede hele skogbunden.

Paul Winge slentrede opigjennem lien langs bækken og nød forsommeren. Da skvat han op af sine drømme ved, at en skingrende menneskestemme raabte til ham fra siden: »gaudio nec non lætitia salit cor meum!*) — stans dit raske fjed unge mand og nedlad dig til en uselig medbroder, der ogsaa har lidt skibbrud i livets strid. Men nu:

---

*) Af glæde, for ikke at sige af fryd, hopper mit hjerte. (Citat efter mag. Stygotius i Holbergs Jakob von Tyboe.)

solvitur acris hiems grata vice veris et favoni
trahuntque siccas machinae carinas
ac neque jam stabulis gaudet pecus aut arator
igni
nec prata canis albicant pruinis*).

Paul speidede forbauset rundt om sig og blev var, halvt skjult mellem buskene, en mand, nøgen til beltet og med en bulehat paa hovedet, omvunden med en krans af »gaaseunger«. Han kendte igjen vagabonden fra hans første møde, han, som havde hilset paa ham som en »aandsbroder«. Nu reiste han sig, og paa samme teatralske maade som dengang slog han ud med hatten og bukkede sig dybt.

Paul kunde ikke andet end smile. En fuldstændig fillefant citerende Horats midt paa landeveien.

Vagabonden hilste atter og sagde: »undskyld kostymet! men man trænger engang imellem at dyrke sin renlighed. Og da jeg kun eier ét eksemplar af bemeldte klædebon« — og han pegte paa en skjorte, der hang til tørrings paa en gren — »saa trænger jeg imellem at dyppe

---

*) Vaaren er kommen, den venlige gjæst, og med milde
vestenvinde
den barske vinters rim fra engen flygted,
buskapen trivs ikke længer paa baasen, og bonden ei
ved peisen,
mod havet nu stunder skib og skipper.
(Horats, Oversættelsen af P. H.)

den i bækkens sølverne vande for at sende alle dens smaa indbyggere i Karons baad over Styx. Og saa bager jeg imidlertid min ryg i solens milde straaler, trækkende mig bly tilbage mellem buskene.«

Paul blev staaende paa den anden side bækken og saa efter et vadested.

»Vær saa artig, gener Dem ikke, træd kun modig over. Jeg har netop — min hele personlighed med hud og haar — gjennemgaaet en lignende renselsesfest som skjorten, saa De behøver ikke at være bange. Jeg ønsker at tale med Dem. Se her er stene!«

Paul hoppede over paa stenene, og slog sig ned ved siden af den forunderlige fyr.

»Ja jeg maa vel presentere mig selv — cand. jur. Aurelius Theobald von Schwartz. De stirrer forbauset paa mig — men med det statelige navn spankulerer jeg virkelig gjennem verden. Min fa'r, der som De hører af von'et var en indvandret Tysker, var bidt af en romantisk hund og døbte mig efter sin yndling den romerske keiser Marcus Aurelius. Men der er ikke blevet mere igen af keiseren end navnet og latinen og maaske næsen. Nu, og Dem kjender jeg — himmelstormeren Paul Winge, der tror, at man kan reformere verden med et foredrag; en af disse Vaarherres linedansere, som endnu ikke er falden ned og har brækket halsen, men

som sandsynligvis en god dag vil gjøre det. Og dog tilraaber jeg Dem unge mand:

Justum et tenacem propositi virum
non civium ardor prava jubentium
non voltus instantis tyranni
mente quatet solida neque Auster*).

Paul blev interesseret i denne underlige fremtoning, der øiensynlig var en dannet mand. Han spurgte for at være sikker i sin formodning: var det ikke Dem, som hilste paa mig efter foredraget forrige høst dernede paa Amundsens sal?«

»Ganske rigtigt unge mand — og som blev snubbet af som en uværdig — — nei, nei — undskyld Dem bare ikke — det var ganske i sin orden, ganske i sin orden. Man bør tage afstand fra livets smuds, iallefald saa længe man ikke er bleven smudsig selv. Min mening den gang var virkelig ikke at være paatrængende, men jeg blev greben ved i Dem at høre ekko af mine egne tanker, den gang jeg — —«

Paul saa, at manden fik taarer i øinene.

»Nu vel — ved De, at jeg har været en ven af vor store digter Wergeland? Jo jeg har virkelig nydt den ære at sidde ved hans side og lytte til hans aandfulde taler og hans knusende hammerslag mod tidens usselhed. Der var mod

*) Stevn kjækt med retfærds vaaben mod maalet frem,
agt mængdens magtsprog ei og dens lumpne skraal,
stans ei! med staalsat mod du møde
truende vink fra tyrannens øie.

og begeistring i den tids karle. Vi væltede kongeriger og heiste revolutionens fane; vi sang Marseillæsen og forfærdede Kristiania borgersnob; vi dundrede løs paa svenskeforelskelse og danomani og æstetikleri, men — vi fugtede formeget vort talent. Hos enkelte af os — den ærede taler inklusive — tog flasken herredømme over os, istedetfor vi over flasken — sic illæ lacrymæ *). Men se — nu sidder jeg her fattig og nøgen under tornebusken uden Falerner og uden Lalage. Sic transit gloria mundi **)!«

»Men hvorledes er De — —« begyndte Paul.

»Reduceret saaledes?« og Aurelius snappede ordet fra ham — »jo det skal jeg villig sige Dem. Pro primo er der noget, som hedder smaapiger — og de kan være ondartede. De leger og flogser og smigrer, og saa tilsidst sætter de hælen paa en, mens de lystigt danser til en anden. Pro secundo har vi noget, som hedder opposition, og som ikke taales i dette land. De vilde ha' mig til at sværge til autoritetens meninger, og da jeg ønskede at være mig selv og ikke vilde reise til Stokholm for at slikke kongens støvlesnuder og til takk faa en post — saa — ja saa fik jeg selvfølgelig ingen ting at leve af uden min frihed, og den holder knap gage. Da jeg derfor hørte Dem, kjæk som en ung

---

*) Deraf disse taarer.

**) Saaledes forgaar verdens herlighed.

Gud storme frem mod aarhundreders løgn og overtro, saa frydede mit gamle hjerte sig — jeg bærer med ære mine 70 aar, ikke sandt? — indsat med spiritus ser De, det konserverer. Men saa tænkte jeg tillige: du maa advare ham, og det bedste advarende eksempel er — dig selv. Det er efterhaanden den rolle, som nu er tildelt mig af det ærede samfund: at spille advarende eksempel. Den er ikke altid morsom.«

»Men hvorledes klarer De Dem aaret rundt?«

»Klarer Dem? sommeren — se da har man jo som haren hus i hver busk. Om vinteren hylder jeg kommunisme. Naar jeg ikke er i byerne — og did vil jeg nødig af visse aarsager« — han pegte paa sin røde næse — »saa vandrer jeg rundt paa landeveien som en anden don Quixote, filosoferer og fægter med veirmøller. Bønderne er snille og gi'r mig lidt spegekjød og havregrød med surmelk, som da min fantasi faar skabe om til nattergaletunger og Kiosvin.

Har jeg været saa heldig at erobre mig en dragt fra en eller anden medlidende sjælehyrde, saa holder jeg, indhyllet i salig pastor Olsens klædebon, mit indtog i byen for at faa lidt afskrivning paa et kontor eller korrekturlæsning hos en bogtrykker, indtil den usalige stund kommer, at jeg faar nogle skillinger mellem hænderne. Da er freden forbi — da stormer jeg som en ung Bakkus med vinløv i haaret fra kneipe til kneipe, indtil fru justitias haandlangere

plukker mig op fra en eller anden rendesten og gir mig frit logi paa raadstuen. Saa er jeg atter vildfuglen, som maa ud paa landevejen.«

»Men trætter ikke dette sigøinerliv Dem i længden?« spurgte Paul.

Von Schwartz drog paa skuldrene: »ja — hvad skal man sige? Man sulter, man fryser, men saa smager det desbedre at krybe ind i en lade og begrave sig i det varme, duftende hø. Og friheden, friheden ser De, den kan ikke kjøbes for dyrt. Og saa synger jeg med ven Horatius:

»Lætus in presens animus quod ultra est
oderit curare et amara lento
temperet risu: nihil est ab omni
parte beatum*.«

»Men det altid at være hjemløs?«

»Hjemløs ja« — og von Schwartz stirrede ud i den blaa himmel og fik taarer i øinene — »det som andre kalder hjem — hustru — børn — lune vægge — bøger — se det gik altsammen med hende — smaapigen De ved — og nu drømmer jeg som min ven Wergeland om hjemmets lykke derude i de gyldne skyer.« Han sad lidt, og der drog sig noget underlig bævrende om hans mund. »Men hvem bør klage, naar han har samme hjem som fuglen — det

---

*) Glad i nutidsstunden bør had du vie
frygt for fremtids lod og med lune latter
kryddre besken kalk; thi i alt jo intet
fuldendt er fundet.

blaa himmelhvælv — og samme hjem som dyret — den lune skog — og naar man har fødder at flytte sig med. Værst blir det, naar alderen eller sygdommen bukker en sammen, og man blir liggende der som en anden udslængt klud. Da blir der vel ikke andet for end som et saaret dyr at drage sig ind under en busk og bede moder jord tage sig. For det er ikke hver bygd, som har en Malene.«

»Malene? hvilken Malene?«

»Kjender De ikke Malene? Bagste-Malene eller Farefant-Malene, som hun ogsaa kaldes.«

»Hende med alle løsungerne?«

»Alle? jeg tror ikke, det er mere end én, som er hendes da. Kjend før De dømmer unge mand. Ligeoverfor en saa stor skikkelse som Malene glemmer man smaa uregelmæssigheder.«

»Stor skikkelse? hvad mener De?«

»Jeg mener, at hun er omtrentlig den eneste kristen i denne bygd — ja jeg regner ikke disse dusinkristne, som bræger alle salmerne om søndagen og sover velbehageligt i kirken og gaar sine to gange om aaret til alters og saa forresten kjævles og nægter den fattige hus og mad i ugens løb og fordømmer sin næste.«

»Men hvad er det saa for noget storartet med Malene?«

»Det skal jeg fortælle Dem, hvis De vil slaa følge opover — jeg var just paa veien op til hende. Der er alle vagabonders standkvarter,

ser De — deraf hendes navn. Hun har for stort hjerte til at jage nogen bort, og vi ere alle færdige til at offre livet for Malene.«

Aurelius Theobald von Schwartz reiste sig og prøvede med fingren paa sin skjorte. »Aa jo, den er passe tør — kan passere.« Dermed drog han den paa, stoppede den ned i sine bukser, løftede sin vældige stav og stod marschfærdig.

Paul Winge havde ingenting at forsømme, han var bleven nysgjerrig efter at lære denne Malene at kjende, som blev saa forskjellig bedømt. Hans mo'r havde omtalt hende med hovedrysten, og det var kun i yderste nød, bygdefolket greb til hendes hjelp. Thi det kunde ikke nægtes, at slige leve, som Malene stegte, saa jevne og tynde, kunde ingen anden gjøre hende efter.

»Og De har aldrig været oppe hos hende?« fortsatte von Schwartz — »mærkværdigt. Men der ser man. Man springer forbi diamanten, fordi den ligger i muld og ikke er sleben, og man griber efter kraakesølvet, som glimrer. Og saa vakkert, som hun bor da! just der, hvor skogen slipper, og høifjeldet begynder. Man ser udover bygden og alt smaakratlet dernede. Man aander ren luft, man er i den store ensomhed, der lærer én at blive storsindet.«

»Men hvad lever hun af deroppe?«

»Hun har en jordflæk, sætter poteter, holder to kjør og nogle sauer og gaar ellers paa arbeide i bygden, naar de sender bud efter hende,

for den ene datteren hendes er endnu hjemme og kan passe kreaturerne og gamle Truls.«

»Er Truls hendes mand?«

»Truls? nei Gud hjælpe os. Det er en gammel krok, som hun fandt forkommen en vinterdag paa fjeldet. Han var saa luset og fæl, at ingen vilde huse ham eller ta' sig af ham. Saa la' Malene ham paa kjelken — hun var netop ude og skulde skjære lidt lyng og ener, drog ham hjem, og vaskede og stelte ham. Og saa er han blit der siden. Han ligger fordetmeste tilsengs.«

»Men holder hun ud sligt slideliv?«

»Hun er altid glad og fornøiet, og holder hytten sin saa ren, at man næsten skammer sig ved at søle den ud for hende. Ja nu skal De bare se.«

De var efterhaanden komne op paa høiden og saa udover. »Er her ikke herligt?« udbrød Aurelius. »Og kjend denne luft – ah — næsten styrkende som en dram Cognak. Naturen er og blir dog den store husvaler for alle hjemløse sjæle. Den aabner sin favn for alle, ligesom Malene sin stue.«

De gik et stykke ind over vidden, og der laa et venligt tømmerhus, brunbarket af veiret, med græstørv paa taget. En gjed var tjoret til skorstenspiben. Den nappede af græsstraaene og nød i mellemstunder af udsigten. Da den fik øie paa de to mænd, begyndte den at mækkre.

En hund kom gjøende mod dem, men da den saa Aurelius von Schwartz begyndte den at loggre og bugte sig. Han var nok en af stamgjæsterne. Aurelius bukkede sig ned, klappede hunden og godsnakkede med den. »Er madmo'r hjemme idag? — ja saa — hun er i fjøset og melker. Ja nu faar du melde hende, at der kommer gjæster.«

Hunden foor i forvejen, og neppe var de komne til havestakittet, før Malene kom ud fra fjøset med en bøtte melk i haanden. Hun havde opkiltret stakk og en stor, brun filthat paa hodet. Hun smilte, da hun fik øie paa Aurelius.

»Er det du farefanten, som er ude og gaar igjen?« sagde hun, tørrede haanden af paa stakken og strakte den mod ham. »Men hvad er dette for en krop?«

»Det er den hellige apostel Paulus, han som slaas med alle præsterne og vil skaffe os en ny religion«, svarede Aurelius.

Malene lo. »Aa ja, det kan nok trænges, den gamle er skam skral nok. Men I faar stige ind, I kan være trætte.« Og hun aabnede døren for dem. »Du er vel ikke af samme sorten som denne Puntervold eller hvad han hedder, han som fik hele bygden til at tude og faa kramper og skabe sig gudfrygtig« lagde Malene til.

»Kjender du ham da Malene?« spurgte Aurelius.

»Mener du ikke, han var heroppe da og skulde omvende paa mig?«

»Og saa blev du ogsaa greben af aanden og fik kramper?«

»Jeg? jeg tog ham i nakken og satte ham paa dør, jeg, og sa', at vi vilde ikke vide af sligt vaas paa fjeldet.«

»Den brutale magt — det er endnu Malenes vaaben. Nu — og saa lovede han dig frit logis og brændsel i helvede?«

»Aa ja, men det er jeg nu lovet saa mange gange før, saa det bider ikke paa mig.«

»Ak du elskelige Malene, jeg kunde gjerne omfavne dig.« Og Aurelius udstrakte sine arme mod hende.

Malene stødte ham fra sig. »Vil du bare holde dig fra mig din lusefant.«

»Vitas hinnuleo me similis Malene
quaerenti pavidam montibus aviis
matrem non sine vano
aurarum et siluae metu*).

»Se saa, nu begynder han at ralle paa dette purkemaalet sit« sagde Malene. »Du har vist faaet dig en dram paa morgenkvisten idag, Aurelius, siden du er i saa godt humør.«

»Ak desværre, Bakkus har ingen druer krystet i mit bæger endnu, derfor maa jeg nøie mig som pattebarnet med den melk, du har i din bøtte.«

*) Du flyr mig Malene lig rædde hind,
der for første gang fra sin moder skilt
i angstfuld hast paa vildsomme fjeld
søger de tabte spor.

»Ja vent nu, til den blir silet idetmindste« sagde Malene og holdt ham fra sig, da han vilde angribe bøtten.

»Dit ord er min lov« svarede Aurelius, strammede sig, lagde haanden militarisk til hatten og gik efter hende ind i stuen.

Paul undredes over, hvor rensligt og hyggeligt der var derinde. Det store langbord, som stod i det ene hjørne, var hvidskuret, ligesaa bænke og krakke. Der stod blomster i karmen af de to smaa vinduer paa langsiden af huset. Peisen var hvidkalket, og asken feiet fra hellen. Borte i det andet hjørne stod der en seng, og der laa en gammel, skrøbelig kall. Han havde nogle tynde, hvidgraa haarfliser paa hodet. Skjægbusterne stod om de magre indhule kinder og dækkede hagen. Munden laa og mimrede bestandig. En stav laa ved siden af ham i sengen. Da han fik øie paa Aurelius, lyste ansigtet, og han mumlede nogle hæse ord, som ingen forstod. Aurelius gik bort til sengen. »Nu Truls, hvorledes gaar det?«

Truls gryntede lidt og begyndte at gjøre tegn og underlige gjerninger med staven henimod Aurelius' lomme.

Aurelius skjelede hen til Malene, og hun opdagede det øieblikkelig. »Ingen maskepi med Truls, hører du. Har du brendevin, saa lar du være at skjænke herinde, ellers kommer du fort

nok ud. Truls skal faa sin dram julkvelden, men ellers faar han værsaagod tørste.«

»Fiat justitia*!« raabte Aurelius, og Truls gjemte sig halvt under dynen og murrede.

Malene havde det travlt med at sile melken i kammeret ved siden, hvortil døren stod aaben. Saa kom hun og bød Paul et glas melk paa en bakke. »Du sidder vel ikke saa længe, at jeg faar koge lidt rømmegrød« sagde hun til Paul; »men det er vel for simpelt her?« lagde hun til.

Ved ordet rømmegrød smattede det borte i sengen.

Malene saa bort og smilte. »Se nu kom der liv i gamle kroken, det er ikke saa ofte det gaar paa stakkel. Du faar sige ja for hans skyld« lagde hun til, henvendt til Paul.

»Men det var ikke meningen, at jeg skulde volde noget bry« svarede Paul. »Jeg bare fulgte hr. von Schwartz herop.«

»Hr. von Schwartz — er det dig det Aurelius?« og Malene lo himmelhøit. »Aa ja, fine folk maa ha fine navne. En skal ikke skue hunden paa haarene.«

»Og jeg vil foreslaa« sagde Aurelius høitideligt, reiste sig og slog ud med haanden, »at vi i kveld holder storartet rømmegrødfest for de fire samfundets udskudte, som nu huses inden disse vægge. Truls er udskudt af fattigkommissionen,

---

*) Retfærdigheden ske!

Malene af bygdekjerringerne, hr. Winge af kirken og min ærede person af det gode selskab. Vi burde havt champagne til en saadan fest, men vi faar altsaa nøie os med naturens barnlige frembringelser, den ædle nærende melk.«

»Du er en vaasekop« sagde Malene kort, idet hun gik hen og satte gryden over ilden.

»Maa jeg saa fortælle Dem hr. Winge, hvem Malene egentlig er« begyndte Aurelius, mens Malene rørte i gryden, at ikke melken skulde svide. »Hun er dette fjelds gode forsyn. Hun har udnævnt sig selv til alle forladtes mo'r. Har De hørt, hvorledes hun fik sine to sidste døttre?«

»Nei, hvorledes skulde jeg det?«

»Jo ser De, det var en kold, vaad høstnat — maanen dulgte sit hulde aasyn bag truende skyer — ja De kjender jo alle kulisserne fra vore godtkjøbsromaner. Godt — saa banker det stærkt paa døren her. Malene var den gang enke, hun var alene med sin datter i hytten — hunden knurrede og hylede — kort, alt uhyggeligt. Malene skvat op, gik med hunden hen til døren — ungen i sidekammeret skreg. »Hvem er det?» spurgte Malene.

»For Guds skyld, luk op!« lød der en hæs kvinderøst.

Malene lukkede op. Et forholdsvis ungt kvindemenneske, indhyllet i en kaabe med hætte paa, traadte ind. Vandet drev af hende. Hun

var ganske bleg, sittrede og skalv. »Kan jeg faa hus her i nat?« spurgte hun og klamrede sig til dørposten.

»Kom ind« svarede Malene, lagde saa nogle vedskier paa peisen, fik klæderne af stakkelen, gned hende over med en varm uldklud, lagde hende i sin egen seng, fik slaaet i hende noget kogende melk og satte sig saa paa krakken hos hende. Kvindemennesket lukkede øinene, og ikke et ord kom fra hende. Hun var for udaset til at kunne tale.

Men hvad sker? Om natten blir hun syg for alvor, og før morgenen kom, laa der tvillinger i armen hendes. Malene var alene om det hele. Hun fik datteren paa benene og til at varme vand. Men ikke et ord kom fra kvindemennesket, for hun døde, straks efter at børnene var fødte.«

»Du sidder vel aldrig der og sjikanerer mig Aurelius« kastede Malene ind. Hun hørte med et halvt øre, mens hun stampede grøden.

»Sjikanere? du ved, jeg elsker dig for høit til det, Malene.«

»Jamen sa' jeg det« lo Malene, »det kom an paa, om det blev saa hedt med kjærligheden, hvis krybben var tom.«

»Det klæder dig ilde at tvivle, o Malene,« svarede Aurelius. »Jeg sidder bare og fortæller hr. Winge om »løsungerne« dine.«

»Ja er det ikke skammeligt De« — og Malene slap sleven et øieblik og vendte sig mod Paul Winge — »at de skal forfølge de stakkels barna, som ingen fortræd har gjort, fordi man ikke kjender forældrene deres. Men det navnet har skoleungerne sat paa dem, naar de blev sinte. Aa barn kan være fæle mod hverandre De. Og disse staklerne har grædt mange modige taarer i mit fang de for dette navnets skyld og spurgt, hvad det var for noget.«

»Ja men nu afbryder du hele fortællingens gang Malene« indvendte Aurelius. »Vi har langt før vi kommer til skolen enda.«

»Ja saa slarv videre da« svarede Malene og begyndte atter at stampe grøden.

»Nu skal De bare høre hr. Winge. Sagen blev naturligvis meldt til lensmanden, og der blev telegraferet rundt hele landet; men man kunde ikke finde spor, der kunde lede til oplysning om, hvem den fremmede var. Saa maatte bygden sørge for begravelsen, ser De, og nu skulde ungerne bortliciteres. Men da træder Malene frem og ber om at faa beholde dem, maa De vide; det skulde ingenting koste bygden. Sligt kalder jeg heroiskt.«

»Aa sid nu ikke der og skryd Aurelius« henkastede Malene. »Var det noget at rose en for? Jeg var saamæn mere end glad til at faa beholde gudsenglene. Jeg har altid været saa glad i børn, ser De. Og de var saa søde og uskyldige,

som de laa der paa puden og smattede med den vesle truten sin. Og de har været velsignede at ha' siden ogsaa, det skal Gud vide. Det kom vel med, at jeg havde gjeden min den gang.«

»Se det er hemmeligheden med Malene, hr. Winge,« fortsatte Aurelius, »at hun aldrig taaler at se noget, som er hjelpeløst. Derfor er hun ogsaa alle farefanters formynder. »Hotel Malene« er det videst berømte i hele Norges land — mellem os da — og det billigste. Thi vi faar aldrig lov at betale nogen ting, og det staar altid aabent for os, naar vi vil bære os anstændigt ad da. For De kan tro, Malene er en streng politimester. Ingen svir og liderlighed her — ellers er det marsch paa dør med det samme. Og den eneste takk, hun faar, er vor kjærlighed og bygdens raseri. Hun er formelig bleven berygtet dernede, ser De.«

»Aa ja, det ser ud, som det skal være synd at hjælpe fattige stympere« afbrød Malene; »men det skal jeg nu gjøre lel til min dødedag. Den, som selv har været udkastet, han kommer ogsaa at ha hjerte for andre udkastede.«

»Har De været udkastet da Malene?« spurgte Paul.

»Aa ja, jeg skulde mene det. Det var den gangen, jeg var kommen i skade for den første datter mi. Han havde lovet saa vel og længe, at han skulde gifte sig med mig, han letfoden — men se om han gjorde det. Han strøg sin

vei til Amerika han, og jeg saa aldrig noget til ham mer. Aa ja, det var tilpas. Hvorfor er vi gjenter slige tosker, at vi tror paa mandfolk og paa kjærlighed, enda vi altid ser, hvorledes det gaar. Jeg blev opsagt af tjenesten, og ingen vilde vide noget af mig, da de saa min tilstand. Jeg tænkte paa, jeg maatte dræbe mig, det var ikke anden raad for. Men det blev da gudskelov ikke til noget. Jeg fødte barnet i en lade og gik med det paa armen fra gaard til gaard og bad om mad. Da var det, han Halvar heroppe i hytten forbarmede sig over mig. Han var enkemand den gang, og ingen børn havde han. Han spurgte, om jeg vilde komme og stelle for ham og tage barnet med mig. Men mener du ikke, de kom efter os her og? Jo de huserte og dominerte og sendte baade lensmand og præst paa os. De vilde ha' os i straf for noget, som de kaldte kon—bi—ku—«

»Konkubinat« hjalp Aurelius til.

»Aa ja, det var vel noget saa fint, at der maatte latin til det og. Men vi var da saa uskyldige som nogen, og vi giftede os da ærligt og redeligt for at faa fred. Og han Halvar var snil og god alle sine dage baade mod mig og barnet mit. Men han fik ingen glæde af tvillingerne, for da de kom, var han alt død stakkel. Det blev rent tomt efter ham, for da havde jeg ingen at gaa og stelle med. Men saa kom tvillingerne. Og nu paa mine gamle dage fandt jeg

denne Trulsen. Det er saa hyggeligt at have nogen at være god imod.«

»Er det ikke det, jeg siger« afbrød Aurelius. »Malene er fjeldets alma mater. Finder hun en halvfrossen fugleunge, som er faldt af reden, varmer og mader hun den, til den kan flyve. Finder hun et lam, som har tullet sig væk fra sin mor og har brækket sit ben, saa spjelker hun det, bærer det hjem og pleier det. Og finder hun en luset Truls, som ingen anden vil vide af, saa drager hun ham hjem paa kjelke og steller vel med ham. Havde jeg nu havt et bæger vin, skulde jeg tømt det paa din sundhed, Malene.«

»Aa ja, jeg kan tænke du sidder og lurer paa snapsen; men den blir der ingen ting af denne gang Aurelius,« sagde Malene og øste op grøden. Og Malene bar saa den rygende ret paa bordet og satte talerkener og skeer frem.

»Nu faar I være saa gode og tage til takke, om det end er simpelt« sagde hun.

»Ja men du maa spise med os Malene. Husk det er de udskudtes rømmegrødsfest. Og hvad var vi uden vor Lalage dulce ridentem, dulce loquentem *)?«

»Det vil smage os dobbelt, om De blir med« sagde Paul høfligt.

---

*) Sødt leende, sødt talende.

»I er altfor snille« svarede Malene og tog en talerken og ske hun og.

Det gryntede borti sengen.

»Quid est Trulse*)?« sagde Aurelius og saa hen.

»Han blir utaalmodig nu, han kjender rømmegrødslugten« svarede Malene og øste op til ham. »Nu skal du faa stakkels krok.« Og Malene stolprede hen, satte ham op i sengen, lagde puder i ryggen og madede ham som et andet hjelpeløst kræ.

Efter bordet tændte baade Aurelius og Malene sine korte kridtpiber og satte sig hen til peisen. Malene kastede nogle vedskier paa varmen, og de sad og fortalte historier i lys af peisilden. Aurelius var oprømt. Han knaldede af den ene historie efter den anden fra sine studenterdage, og Malene lo, saa hun hoppede paa krakken. Truls laa borti sengen og knurrede som en hund.

Omsider reiste Paul sig. »Jeg maa nok se at have mig nedover igjen.«

»Aa, det haster ikke, nætterne ere lyse nu« sagde Malene.

»Ja men veien er lang gjennem skogen. Hvor blir det saa med Dem hr. von Schwartz?«

Aurelius saa med et spørgende blik paa Malene. Denne forstod spørgsmaalet. »Du kjender den gamle pladsen din i peiskrogen« sagde hun.

---

*) Hvad er paafærde Truls?

»Vi skal bære ind lidt hø, hvis du vil være her. Hvor skal du saa hen i morgen?«

Og Aurelius deklamerte:

quid sit futurum cras fuge quaerere et
quem fors dierum cumque dabit lucro
adpone, nec dulcis amores
sperne puer neque tu coreas*).

»Det betyder, at han vil være her« tolkede Malene. »Saa kan du hjælpe mig med at faa gjeden ned fra taget og saa bære ind lidt ved.«

Malene fulgte Paul ud. »Takk fordi De saa ind til mig« sagde hun, da de skiltes. »Skulde Deres vei falde forbi her, saa glyt paa døren, er De snil. Det var mangt, jeg syntes, jeg vilde snakke med den manden om. Her kan være ensomt imellem paa fjeldet.«

Paul vendte sig, da han var kommen et stykke nedover. Malene stod endnu udenfor døren og stirrede ud i den gulglødende aftenhimmel. Der faldt som en glorie om hendes kraftige skikkelse. Paul saa paa hende, til hun gik ind. Saa skyndte han sig hjemover. Han havde følelsen af at have været i nobelt selskab.

*) Spørg ei med tvivl: hvad vil vel imorgen ske?
tag skjebnens lod og nyt den for dagen ud,
bør vel i ungdoms aar vi vrage
kjærligheds sødme og dansens glæder?

XX.

Næste dag ved frokostbordet spurgte Paul sin mo'r: »du mo'r, kjender du noget til Malene bagstekjerring?«

Moderen saa paa ham med bekymrede øine. »Er det farefant-Malene du mener? pleier du omgang med skjøger ogsaa nu?«

Paul sprang harmfuld op fra bordet. Saa tog han sig igjen, satte sig rolig ned og svarede: »saa vil jeg bare sige dig mo'r, at hun vist er bedre kristen end mange i denne bygd.«

»Ja hun er vel efter din nye opskrivt,« svarede moderen bittert.

»Hun tar sig venligt af dem, som de andre, Farisæerne, stolt gaar forbi. Deri bestaar den store næstekjærlighed. Og husk, der var engang en, som sagde: toldere og skjøger skal gaa før eder ind i himmeriges rige.«

Paul tog sin hat og gik. Dette var jo ikke at holde ud. Denne forgjæves kamp mod moderen

tærede paa ham. Han led ved at se hende gjøre vold paa sin kjærlige og gode natur og det, som hun troede, af religiøs pligt. Hendes fanatisme gjorde hende ubevidst dømmesyg og ond.

Bygden var jo nu stængt for ham. Lyste han til møder, turde ingen komme. Den ene var spion og holdt vagt over den anden.

Hans ven Tomas Næss var forflyttet og reist, og den, som var kommen istedet, var af samme surdeig som lægpredikanten. Her var ikke værende for ham længer. Aarene vilde gaa, og han fik intet gjort.

Alle bygder var vel ikke saa umulige som denne. Og hvor kunde bønderne lære at tænke over religiøse ting, naar ingen vakte dem, og de intet fik høre udenfor den gamle lekse.

Paul beslutttede at gjøre en foredragstur over hele Skandinavien. Han betroede sin plan til moderen. Hun blev ganske bleg. »Du gjør det ikke Paul, hører du? Om du vil være vanvittig og ikke lytte efter, hvad fornuftige folk siger, saa faar du ha' din vilje, men du skal ikke drage andre ind i forførelsens garn.«

»Stakkels mo'r, som tror saa daarligt om Vaarherre. Sæt nu, at jeg skulde ta' feil, tror du da, han vil dømme nogen for en ærlig vildfarelse?«

»Ja det vil han. Han har givet os sit ord og sine sakramenter og sagt: her er porten til mit

rige. Enhver, som gaar andetsteds over, er en tyv og røver.«

»Det samme sagde teologen i studentersamfundet. I tror altsaa, at Vaarherre sidder i skyen og eksaminerer alle, som kommer, i Luthers katekismus. Hvordan skal det saa gaa Katolikerne mo'r og Baptisterne og alle de andre, som ikke er Lutheranere?«

»De har ikke forkastet grundvolden, saaledes som du har søn. De tror paa Jesu guddom og paa hans blods sonende kraft. Og det siger jeg dig Paul: hvis du begynder denne krig imod Gud, saa vil du ikke se mig levende igjen.«

»Men du ved jo dog mo'r, at min kjærlighed til Jesus ikke er mindre end din. Kan vi da ikke blive enige om at elske ham og følge ham, om vi end ser forskjelligt paa ham?«

»Den som ikke tror paa Jesus som Gud, er ingen kristen, og kristendommen er den eneste frelsende religion.«

Paul rystede paa hovedet og gik. At tale med moderen var som at rende panden mod en stenmur.

Paul reiste, og moderen sad igjen paa trappen og græd sine modige taarer.

Paul var borte et helt aar. Han talte i byerne og paa landsbygderne, hvor befolkningen var nogenlunde tæt. Overalt havde han fulde hus. Paa enkelte steder i byerne vovede man endog at applaudere ham paa ren demonstrativ maade.

Betød dette tilslutning til hans ideer eller var det bare et udbrud af ungdommens trodsige lyst til opposition? Det vidste han ikke.

Men han havde ogsaa en anden og bitrere erfaring. Naar han vel havde været et sted og holdt foredrag, saa kom præsterne bagefter som rovfugle og søgte at pikke op de saakorn, han havde udstrøet.

Og de havde frygtens aldrig feilende svøbe. Med det evige helvedes skræmmebillede bag sig var de visse paa tilsyneladende seier i allefald.

Naar Paul derfor anden gang kom til samme sted, turde faa eller ingen gaa og høre paa ham. Det var samme erfaring som i hans hjembygd. Nordmændene var feige, hvor det galdt at staa ved sin overbevisning, naar denne kom i strid med det bestaaende.

Han reiste ogsaa i Sverike og Danmark. I det første land fandt han præsterne endnu mere bigotte og konservative end i Norge. Men jordbunden var paa den anden side mere oppløiet der end hjemme ved at Channings og Parkers verker havde været oversatte, og de havde havt mænd som Ignell og Viktor Rydberg i sin midte. Skjønt officielt banlyste havde disse mænds tanker dog levet sit skjulte liv i Sverike mere end i Norge.

I Danmark fandt han Geistligheden friere. Grundtvig havde, skønt ortodoks, dog skudt breche i mangen gammel fordom og afkastet i

allefald det pietistiske aag. Hans tilhængere havde heller ikke den afgudiske tilbeden af bibelordet som de andre. Vel havde de sin kjæphest i »ordet fra herrens egen mund«, men der lod sig dog samtale med dem. Og Paul blev høilig og glædelig overrasket, da flere af præsterne, som indlod sig i offentlig diskussion med ham, erklærede, at han fægtede mod veirmøller, da der var faa eller ingen dansk præst nu længer, som vilde forsvare dogmet om treenigheden eller den blodige forsoningslære eller det evige helvede paa den gammeldags krasse maade.

Styrket og opmuntret af turen kom Paul hjem. Han havde dog nu faaet anledning til at saa sit evangelium. Og om end fuglene, som pikkede kornet op igjen, var mange, maatte der vel sidde et og andet igjen og spire for fremtiden. Aviserne havde ogsaa været fulde af referater, nogle spottende og overlegne, andre nøgternt fortællende, og derved havde disse tanker trængt hen, hvor han ikke selv naaede.

Men en sørgelig efterretning mødte ham ved hjemkomsten. Moderen var betænkelig syg og laa tilsengs. Hendes spaadom havde nok været altfor sand, denne Pauls reise vilde knuse hendes hjerte. Det i forveien svage bryst havde givet efter for trykket, hun havde faaet tæring.

Hun laa ganske bleg og udmagret i sengen og saa paa ham med nogle blanke, store øine, da han traadte ind til hende. »Nu er det snart ude

med mig Paul, saa vil jeg ikke længer staa dig i veien. Og naar jeg nu gaar op til Jesus, vil jeg bede ham, at han ikke maa dømme dig for haardt, og at du ikke maa være skyld i for manges aandelige død. Jeg kan ikke lade være at elske dig, at bede for dig — jeg ved nok, at det er syndigt, men jeg haaber, Gud vil tilgive en fortvivlet mo'r.«

Paul satte sig ved sengen. Han tog hendes fine, magre haand, og taarerne piblede frem i hans øine.

»Kom lad mig faa synge for dig mo'r som i gamle dage,« sagde han. Og han ledte frem alle barnesangene, de havde sunget sammen. Moderen saa paa ham og sukkede. »Det er længe siden de dage Paul,« sagde hun med mat stemme.

Paul saa, hvor hun kjæmpede for at tale. Hun vilde bruge sine sidste kræfter for at bringe sin vildledte søn tilbage igjen til hans barnetro, men hun formaaede det ikke. Hun saa bare paa ham med angstfulgt bedende blikke.

Paul pintes forfærdeligt ved dette, men han kunde alligevel ikke forlade hende. Han puslede om hende, søgte at lette hendes sidste kamp og sad og sang og godsnakkede med hende som et lidet barn. Det var formelig en lette for ham, da moderen de sidste dage tabte bevidstheden. Hun havde stærk feber og talte i vildelse. Og nu kom alle barneminderne frem igjen som lyslokkede barnehoder og tittede paa hende. Hun

laa og smilte: »hører du sangen Paul? er det englene, som synger? ja for vi er jo i kirken. Nu maa du sidde stille og høre vel efter, hvad præsten siger. Før du vil vel bli præst, gutten min? aa hvor deiligt det skal blive at høre dig predike. Du kommer vist at bli flink, du har slig vakker stemme.«

Hun lo. Det maatte vist være noget morsomt, hun mindedes. Saa laa hun en stund stille. Da skinnede hendes ansigt pludseligt, og øinene var stivt heftede paa noget, hun saa. Hun reiste sig halvt op i sengen, bredte armene ud mod synet og hviskede jublende: »herre Jesus! min frelser!« Dermed sank hun tilbage, og dødsrallingen begyndte.

Paul stod og saa paa, hvor hun sluknede som et lys. Da alt var forbi, lukkede han hendes øine: »stakkels kjære mo'r, hvormegen unødig lidelse du har beredt dig. Der, hvor du nu er, vil du se, at gutten din ikke foor vild. Takk for al din kjærlighed baade den søde og den bedske.«

Han bøiede sig ned, kyssede hendes pande, foldede hendes hænder over brystet og forlod værelset.

XX.

Moderens død følte Paul ordentlig som en lettelse. Vel savnede han synet af hendes spinkle og vevre skikkelse smygende om i værelserne og ordnende alt med en dygtig haand. Men denne stadig forgjæves kamp mod hendes indgroede forestillinger, dette at han formelig maatte snige sig til sine møder og sine studier som en forbryder mod hende, det oprev ham og voldte ham daglig ny pine. Nu kunde han da sysle med det, som var hans hjertes lyst uden at fornærme nogen.

Men han blev en ensom mand.

Folket i bygden følte en hemmelig sky for ham og gik af veien for ham. Kom han ind i deres stuer i forretningsanliggender, blev han der saa kort som muligt, da han mærkede, han ikke var velkommen.

Den nye kapellan, som var indsat, holdt dem under et fuldkomment skrækkens aag. Og med

de saakaldte »konditionerede« havde han intet tilfælles.

Han var glad ved, at han maatte tvinge sine tanker ind i mere materiel retning, nu da han selv maatte overtage gaardens drivt efter sin moder. Det hindrede ham i at blive en særling, der udelukkende levede i en tænkt drømmeverden.

Og saa havde han naturen, sine husdyr og sine bøger. Man kunde se ham sommer og vinter i alt slags veir vandre sine ensomme ture i skogene deromkring med sin hund i hælene. Han havde lagt sin elsk paa en hund, som var vokset op fra hvalp der paa gaarden. Med den kunde han tale lange stunder. I dens trofaste øie fandt han mere forstaaelse end hos menneskene.

Og saa havde han jo sine bøger. Det var en lykke for ham, at han var i en saavidt god økonomisk stilling, at han kunde tilfredsstille sin trang til bøger. Det var især religionshistoriske verker, han kastede sin elsk paa. Siden mødet i Chicago havde han fattet en umaadelig interesse for de ældgamle religioner og kulturer. Og der var jo netop arbeidet saa meget af de moderne videnskabsmænd paa dette felt. Det interesserte ham saa at se, hvorledes gudslængslen tidligt havde skabt sig fantastiske udtryk, hvorledes saa menneskenes fortsatte grublen havde omspundet den dybe sandhedskjerne, der var givet folkene

af deres profeter, med billeder og underlige spekulationer, indtil sandheden næsten var skjult i en vildskog af fantasier og ceremonier.

Det var underligt, hvorledes saa ofte det, som begyndte i aand, endte i kjød. Menneskene syntes at maatte yttre sin taknemlighed mod sin profet ved at forstene hans vingefri ord, der skulde have fløiet som livgivende sæd over landene og skabt sig former efter det lands og det folks behov, hvori det havde dalet, forstene det i regler og love og saa bagefter gjøre profeten til Gud, efter at deres forfædre vel havde faaet ham slaaet ihjel. Saaledes var det gaaet med Krishnas religion, saaledes med Buddhas, saaledes med Lao Tses, saaledes med jødeprofeternes i Farisæernes og de skriftkloges hænder. Saaledes var det jo ogsaa gaaet ham, den største profet af alle, ham fra Nasaret. At ikke menneskene saa det, at hvad der nu kaldte sig ortodoks kristendom, ikke mere lignede Jesu oprindelige lære, end ild ligner vand, at vægten nu var lagt paa ideer, som han ikke kjendte og derfor heller ikke lærte, at formerne var blevet det væsentlige istedetfor livet og væksten. Men taalmodighed, taalmodighed! Tiden udvikler sig jo langsomt, og udviklingen gaar jo i et uendeligt spiralformet kredsløb.

Den eneste omgang, Paul havde med mennesker blev — mærkelig nok — Malene. Han gjorde sig ofte ture op til hende i vildmarken,

og som oftest bar han med sig i en kurv, om sommeren blomster og grønsager fra haven, om vinteren lidt kjød eller fisk eller syltetøi, som især gamle Truls slikkede sig om munden efter. Deroppe kunde han da blive siddende mange timer, og det blev ham altid en opmuntring og en hvile. Malene var saa velsignet blottet for alle tillærte fordomme, og hun havde en skarp forstand ved siden af sit store, rige hjerte. Hun var ligesom kjød og blod af folkets sunde sans, naar den fik lov at røre sig frit. Hun kunde ofte komme baade med spørgsmaal og svar, som satte Paul i forbauselse baade ved sin originalitet og sin kvikhed.

Og hun var en begjærlig og opmærksom tilhører. Hun sugede op alt, han lærte hende, som en svamp. Da han fortalte om, hvor usselt folket havde det i Italien eller om det store religionsmøde, hvor alle verdens folkeslag mødtes i fred og forstaaelse, da græd Malene. Hun syntes, livet var blevet lettere at leve, siden hun lærte Paul at kjende; for han var ikke det mindste stor paa det, og han kunde snakke om andet end sauer og griser og poteter. Han var kommen som solskin ind i hendes ensformige tilværelse. To ensomme havde fundet hverandre, og begge glædede sig trods afstanden i dannelse.

Stundom kunde det hænde, at Paul traf tatere eller andre omstreifere deroppe. De sad nok saa tilfredse og aad af Malenes sild og poteter

og grød. En og anden lurte da en dram eller en skraa til Truls borte i sengen, naar Malene var ude. Eller de sad omkring peisen med sine kridtpiber, varmede sig og fortalte om alle sine skøierstreger, hvorledes de havde narret lensmanden her og fattigforstanderen der. Kom da Paul tilfældigvis ind, blev de tause og sky; men Malene sagde bare: »sid stille, det er ikke lensmanden. Han der er slet ikke farlig. Tag en krakk Paul og sæt dig bort mellem os.«

Og Paul tog krakken og satte sig hen til peisen. Han havde interesse af at høre paa deres fortællinger. Der var saa megen raskhed og snedighed og mod i dem, at det bare var synd, at disse kræfter ikke var anvendte paa bedre maal.

En gang spurgte han Malene: »er du aldrig ræd for alle disse farefanter, som flakker her?«

»Ræd, jo det skulde bare mangle. En behøver aldrig være ræd dem, som en er god imod. De var istand at slaa baade lensmand og fut ihjel for min skyld, om det behøvedes. Du kan tro, der er mangt godt paa bunden hos hvert menneske Paul, naar en bare vidste at finde det frem. Havde disse staklerne havt en god mo'r og fa'r og var blit opdragne som kristne folk, saa skulde du bare seet for underverk. De kunde vist blit baade præster og bisper for alt det. For kloge er de.«

»Du tror altsaa ikke paa den totale fordærvelse du da Malene!«

»To—tal fordærvelse? — hvad er det for noget? Nei til totalfolket hører de ikke.«

Paul lo. »Nei det skal du faa mig til at tro; men den totale fordærvelse er noget meget mer høitideligt Malene.

»Ja saa.«

»Husker du ikke den gamle altertavlen, hvor Eva stod og trakterede Adam med et forgyldt æble?«

»Var det noe galt da?«

»Javist var det galt. Nu er jo alle mennesker blevne til slyngler, som fortjener det evige helvede, bare paa grund af det æblet.«

Malene saa spørgende og halvt smilende paa Paul.

»Staar du og gjør nar af mig nu?« sagde hun.

»Gjør nar? det er mit allersomhelligste alvor. Spørg bare præsten, skal du høre. Det er det, teologerne kalder arvesynd eller den totale fordærvelse.«

»Nei saa mye tull, de finder paa.«

»Hyss Malene, du maa ikke tale saa uærbødigt om religionen.«

»Skal nu dette ogsaa være religion?«

»Ja, og det underligste af alt er det Malene, at for at fri os fra dette evige helvede maatte Gud slaa sig selv ihjel.«

Malene gjorde store øine. »Du er svær idag Paul,« sa' hun. »Hvad nytte skulde det nu være for Adam og for os i, at Gud blev slaat ihjel. Jeg synes nu, det høres som vaas jeg.«

»Det synes jeg og Malene.«

»Men det er nu alligevel sandt, at vi er store syndere da Paul.«

»Er du slig stor synder du da Malene?«

»Aa ja da, husker du ikke første barnet mit.«

»Jeg synes nu, *han* var den største synderen, han som løi for dig og rømte fra dig.«

»Han havde vel sine grunde han og stakkel.«

»Siger du stakkel om ham, som har gjort dig saa meget ondt? Jeg har undret paa, at du vil ha' billedet af ham hængende paa væggen enda. Ja for det er vel ham denne fyren der?«

»Det er nu underligt med den kjærligheden da,« svarede Malene og viskede en taare bort fra øiet.

Paul kom altid hjem fra disse møder med Malene opmuntret og forfrisket. Der var noget saa umiddelbart ved hende.

XXI.

Paul var begyndt at skrive. Da han var forhindret fra at reise rundt og holde foredrag, dels ved, at hans nærværelse trængtes paa gaarden, dels ved at præsterne havde udbredt en saadan skræk for hans navn, at det blev ham vanskeligt at finde tilhørere, besluttede han at sprede sine tanker gjennem smaablade og bøger. Men nu stødte han paa en anden vanskelighed. Han kunde ingen forlægger finde. Han maatte da lade trykke paa egen bekostning og søge at sprede bøgerne gjennem kolportører.

Og ved siden af disse smaaskrifter, som altid holdt ham i aande, skrev han en slags dagbog, der kun var til hans private brug, og hvor han betroede til papiret sine inderligste og helligste tanker. Denne dagbog var hans kirkegang, den var hans salmer. Der lod han sine stemningers orgelbrus tone. Han læste dem ofte høit for sig selv og brast i graad. I disse stunder følte han

Guds nærvær stærkere end ellers, følte sig baaren af hans kjærlige arm, vugget af hans himmelske trøst, løftet af evighedens syner. Og han glemte sin ensomhed.

Og saa havde han kristusbilledet i kirken. Det var blevet ham til saa stor glæde. Naar han følte sig trykket af mismod en gang imellem, gik han op til gaarden, som laa nærved kirken, fik laane kirkenøgelen og laasede sig selv ind i helligdommen. Der alene mellem de nøgne murvægge men med alteret og kristusbilledet lysende i baggrunden, følte han slig fred. Suset og larmen fra naturen og menneskene laa ligesom saa fjernt borte, og han var stedt til et fortroligt møde med sin elskede mester. Han mindedes de mange gange nede i Italien, hvor han, træt af at vandre rundt i byen, havde søgt ind i de smaa katolske kirker, der laa ligesom strøede paa hvert gadehjørne, og havde fornummet freden derinde. De smaa nischer, udsmykkede med blomster og brændende lamper foran helgenbilledet, var saa andagtsfuld hyggelige, og Paul havde ofte lagt sig ned der paa knæfaldet og hvilet med sine tanker i det guddommelige. Bedende mennesker havde da ligget udover gulvet og styrket sig til dagens gjerning ved at dryppe nogle perler af sin rosenkrans. Han havde faaet indtryk af, hvorledes kirken dernede langt mere var folkets eiendom og tilflugt end i de protestantiske lande, hvor den holdtes vel

stængt de 6 dage af ugen. Hvorfor stængte protestanterne sine kirker undtagen om søndagen? var det af frygt for tyvehaand? vilde tyvene forgribe sig paa alterstagerne, gjorde de det nok, selv om kirken var laaset. Det havde man seet mange eksempler paa.

Vel var det saa, at Gud kunde findes overalt, og at man kunde bede til ham hjemme saavel som i kirken. Men hvor ofte havde ikke Paul i de katolske lande seet kurvekoner med sine tunge byrder eller mænd med sine læs paa ryggen trøstigt gaa ind i kirken, sætte sin byrde ned paa gulvet og knæle ved siden af den, for saa atter stille at løfte den op og gaa videre. Kirken rakte dem som en hjelpende haand, der støttede under deres daglige stræv.

Her i denne landskirke var ingen blomster, ingen lamper, ingen billeder, bare de nøgne, tykke, klamme murvægge, og dog suste det saa underligt under tagbjælkerne, dog bar denne susen med sig ensomhedens stilhed. Kun mesteren og han var sammen. Og Paul lagde sig ofte ned paa alterknæfaldet og bad, seende paa mesterens lidende skikkelse, der den hang udspilet paa korset. Og han kunde ofte gaa op og ned paa kirkegulvet og tale høit med sig selv, henvendende sig ligesom til kristusbilledet.

Nysgjerrige folk, som havde gaaet forbi og havde hørt det tale i kirken, havde lagt øret til dørsprækken eller var klattret op til vinduet, og

de havde da seet Paul Winge vandre op og ned paa gulvet, talende med sig selv. Saa kom det rygte ud, at Paul ikke var vel bevaret, at nu kom Guds straf over ham for hans vantro.

Men Paul betroede disse sine tanker fra de stille kirketimer til sin dagbog. Her er nogle uddrag af dem.

Uddrag af Paul Winges dagbog.

Jesus, min mester, min broder og min ven, du vil tage imod min kjærlighed — vil du ikke? Jeg saarer dig ikke med den? jeg synes dig ikke paatrængende? Thi du elsker mig jo, som du elsker alle dine menneskebrødre. Og jeg har ingen anden — ingen jordisk fa'r og mo'r, som elsker mig og forstaar mig, ingen hustru, som vil dele byrderne med mig, ingen nabo eller ven, til hvem jeg kan betro mig. Alle skyr de mig jo som noget farligt og stygt, og de, som har magten i landet, fordømmer mig. Ensom er jeg — ensom.

Men du er trofast, du jager mig ikke fra dig, du fordømmer mig ikke; thi du ved, at det er *dit* rige, jeg søger at udbrede, at det er dit navn, jeg vil forherlige. Og du har været hos mig om dagen, naar jeg sad og fordybede mig i dine ord, og du har været hos mig i de stille nattetimer. Jeg har i aanden lænet mit hoved til dit bryst som Johannes, jeg har hørt dig

hviske din trøst i mit øre, jeg har følt din milde haand stryge over mit haar og kjærtegne mig.

Naar vil verden lære at kjende dig som den du er? Istedetfor at erobre dig helt for sig selv, istedetfor at kryste dig til sit bryst som en broder har menneskeheden fjernet dig fra sig ved at gjøre dig til en mystisk Gud, for hvem den ligger skjælvende i hellig ærbødighed, har sammenblandet dig med din og vor himmelske fader.

Aa men jeg forstaar dem ogsaa her. Det er jo menneskehedens grænseløse taknemlighed, ærbødighed for og kjærlighed til den fuldkomne menneskesøn, som har givet sig luft i denne ophøielse og tilbedelse. Men de har ikke, i tung syndserkjendelse, vovet at tro, at de selv kan og skal naa denne høide.

Det er det glade evangelium, som nu maa spredes, at du, mester, er helt vor, er fuldt menneske og intet andet end menneske, at *dine* muligheder er *vore* muligheder, *din* udvikling *vor* udvikling, og at vi skal naa Jesusligheden, sønneligheden, ikke ved mystiske troldomsforanstaltninger udenfra, som de kalder sakramenter, men ved aandens stille vækst indenfra, eftersom Jesu lære og Guds kraft faar mer og mer gjennemstraale den.

Jeg har ofte undret mig paa, hvorfor menneskene elsker saa afbildningerne af din lidelse, elsker at se dig hængende naglet paa et kors. Thi du hænger jo ikke længer paa noget kors. Du er jo ikke længer den nedbøiede, mishandlede, forskudte. Du er jo seierherren, som sidder ved faderens høire og af ham er kaaret til jordens konge. Du er jo glædens, triumfens forkynder, herolden for den jublende vished, at mennesket kan og skal seire, at hverken lidelse eller død kan holde det fast, men at det omsider skal naa sin bestemmelse ved eget valg, ved egen vækst, at alle, alle skal engang samles ind, da Gud ikke kan taale at miste end den mindste af sine skabte og elskede børn.

Og dog elsker menneskene krucifikset. Er det, fordi de selv lider saa meget? er det, fordi de i sin trængsel trænger at se dig som en, der har delt ogsaa deres smerte? Det var maaske derfor, du blev født til arbeidsmands kaar? derfor du ikke havde det, hvortil du kunde hælde dit hoved? derfor du blev foragtet af de fornemme og lærde, for at de fattige og smaa skulde faa mod til at klynge sig til dig som deres egen? Jeg ved det ikke.

Eller var det for at prædike for os, at lidelse er menneskenes fælles lod, er deres renselseskar, deres opdrager til himlen? En vanskelig lære. Vi ser jo saa mange netop blive bittre og

haarde, mistet sin tro paa grund af nød og lidelse.

Kan dette da lægges dem til last? er det ikke formildende omstændigheder for dem? er de fleste lidelser selvforskyldte, eller er de paaførte menneskene af deres medmennesker uden grund, uden nødvendighed? Jeg stirrer ind i gaader.

Profeternes, martyrernes, apostlernes ja din egen lidelse, mester, var da ikke selvforskyldt! I var jo de reneste og bedste, verdens salt, verdens opdragere? Og dog forskjød verden eder og mishandlede og dræbte eder.

Men lidelsen opdrog ogsaa eder. I blev taalmodige, viljestærke, helt hengivende. I blev trofaste til enden og vandt livsens krone.

Underlige kjærlighedens og visdommens gaade! det som volder ondt, og det som gjør ondt, kan vendes til den største velsignelse for den enkelte og blive som et speil for verden. Bødlerne blev jo ofte vundne gjennem de kristnes afhuggede hoveder.

Lidelsens ilddaab kan skabe en pintsefestens begeistring. Verden skal indvindes til et Guds rige gjennem lidelsens erobringer. Veien til fremgang er brolagt med sandhedens martyrlig.

Hvorfor disse grufulde fødselsveer? Mon ikke fordi vi elsker mest og eier fuldest det, som er vundet gjennem smertens eller angerens taarer?

Barnet kaster snart det legetøi, det har faaet uden anstrengelse; men det elsker det, som har

kostet arbeide og kamp eller offer. Og menneskeheden skal erobre sin fuldkommengjørelse trin for trin gjennem lidelsernes bittre erfaringer. Bedrøvelsen over forfædrenes synder, de som stenede profeterne, skal drive slægten til omvendelse, til at blive profeternes efterfølgere.

Om menneskene bare vilde forstaa dette, og lægge alle lidelser, som de ikke har paadraget sig ved synd men ved kamp for sandheden, paa Guds alter og faa dem velsignede til hans brug, som ridderne i middelalderen fik sine sverd velsignede. Maatte jeg ogsaa kunne gjøre dette, herre, og saaledes velsigne og velsignes af min modgang!

Hvor menneskene dog ser kjødeligt paa din lidelse, mester! De læser paa langfredag om alle dine legemlige mishandlinger og om din bittre død. Som om den fysiske smerte var den største? som om befrielsen fra fængslet var en lidelse?

Ak nei! i det saare støn fra et fortvivlet menneskebryst som dette: o du vantro og forvendte slægt, hvorlænge skal jeg være hos dig? hvorlænge skal jeg taale dig? — deri ligger en langt dybere smerte.

At holde i sin haand lægemidlet for al verdens vaande, broderskabets evangelium, og saa

at blive forsmaaet, — at proklamere som Guds herold menneskehedens kongeværdighed, og saa at blive mødt med raabet: »før os mod Romerne?« — at vide sig være Guds udsending til jorden og staa i inderlig forbindelse med himmelens hærskarer og saa af folkets lærere og præster at blive behandlet som en uvidende almuesmand, som en oprørsk opvigler — at omgive sig med en vennekreds, som dog skulde have aandelig forstaaelse og saa faa høre, at de spurgte efter løn — se det har været lidelse over lidelse.

Jeg saa nylig en mimose. En raa guttehaand greb i den. Og se, det sittrede ligesom gjennem den, og den lukkede sig ved den umilde berørelse. Din sjæl, o mester, har lignet denne mimose. Du har følt dig som hudløs mellem menneskenes raa fingre. Men du har ikke klaget, og de har ikke vidst, at de gjorde dig noget ondt.

Jeg vandrer i de stille skoge. For en fred de sænker i mit sind! De ranke graner reiser sig høitidelige som taarnspir mod himlen, gjennem deres alleer ser jeg som milelange kirkeskib baarne af slanke søiler; den kryddrede, friske harpiksduft er røgelsen i dette naturens tempel, og om vinteren drysses renhedens sne

over den som en himmelens velsignelse. Jeg kan vandre time efter time i dens dunkle gange uden at møde et menneske. Det bare suser og hvisker, naar vinden løfter paa grenenes vaiende flag. Og jeg suger i mig naturens stolte skjønhed, som menneskehænder endnu ikke har orket at forstyrre.

Jeg undres paa, om skogen har følelse, om den ved, at den straaler fred i mit sind, om den forstaar, hvor jeg velsigner og takker den. Jeg griber mig i at tale høit med mig selv ligesom i kirken. Jeg synger mine yndlingssange. Kan træerne høre dem og indsuge dem? kan jeg give dem noget, naar de gi'r mig saa meget? Alt i naturen er jo levende, bæres jo af Guds gjennemstrømmende kraft. Skulde saa ikke naturen kunne høre og føle og forstaa menneskenes sorger og glæder?

Min hund forstaar dem. Den ser straks paa mit ansigt, om jeg er sørgmodig eller glad. Og er jeg bedrøvet, kommer den stille hen, slikker min haand og loggrer sagte med sin hale, som vilde den sige: vær ikke bedrøvet, tal til mig, lad mig faa dele sorgen med dig.«

Dyrene er ofte ømmere og mere forstaaende end menneskene. Min hund har, gudskelov, ikke studeret teologi; den har ikke lært at hade af plikt.

Jeg velsigner eder, mine tause, stumme brødre, mine trofaste kammerater i min ensomhed. Og

saa vandrer jeg atter i de stille skoge med min hund i hælene, og en og anden fugl hilser mig velkommen, og den blaa himmel hilser mig velkommen, mig den ensomme, hvem menneskene skyr.

Hvor fremmed kan man ikke gaa mellem folk! Jeg følte det bedst i de store byer, hvor ingen kjendte mig, og sproget var et andet. Gaderne mylrede af mennesker, vogne foor ustanseligt forbi, der var en surren af stemmer rundt omkring mig, glade og forbittrede. Men der var ingen, som ændsede mig. Jeg gik som luft mellem dem. Standsede jeg og spurgte om noget, saa de bare forundrede paa mig og sagde: hvad?

Den samme følelse har jeg nu herhjemme. Jeg ser jo daglig mennesker, færdes mellem folkene paa gaarden og gi'r mine befalinger for dagen. Men det er som at vandre mellem væsener med et fremmed sprog. Forsøgte jeg at udvikle mine tanker for dem, vilde bare forfærdede se op og spørge: hvad? Om de ikke siger noget, ser jeg det paa deres miner, deres adfærd: jeg er for dem som en, der har en smitsom sygdom, hvem man maa sky.

Underligt! Der skulde alle mennesker være som brødre og søstre. De har samme blod-

omløb, samme bankende hjerte og aandende lunger, samme maal og samme muligheder. Og dog skiller de sig fra hverandre, lægger snarer for hverandre, hader og knuser hverandre.

Og det, som mest skulde binde dem sammen, religionen, der proklamerer dem alle som Guds børn, den er gjort til det skillende sværd. Hvor mange ønskede ikke at kunne følge sit hjertes trang og være gode mod hverandre; men de tør ikke af frygt for at gjøre synd.

Er ikke det grufuldt, at menneskene har forvandlet religionen, der er givet dem, for at de skulde blive mildere og mere altelskende, til sin onde engel, der opfordrer dem til had og hevn i den Guds navn, som er kjærlighed?

Er det ikke underligt, at religionen, denne menneskeaandens famlende længsel op i mod Gud, skal være gjort til en fangecelle, omgiven med solide jernstænger af troesregler og lovbud, og at saa menneskene slaas paa liv og død om, hvis fangecelle er den ene rigtige og rette?

O mester! hvor langt dette er fra din milde og frie aand!

Bibelen! man beskylder mig for at foragte og haane bibelen. De skulde bare vide, hvor jeg elsker den, hvor jeg studerer den. Men jeg vil ikke læse den dumt og ukritisk. Jeg vil læse

den med de øine, hvormed bibelen ønsker at læses.

Hvor interessante er ikke disse love og historier fra jødefolkets barndom trods deres grusomhed og vildhed. Der er træk af finhed og menneskelighed i de love, som man forgjæves søger hos andre, samtidige folk. Der er et væld af poesi og dyb symbolik i deres gamle sagn. Der er stærke følelser og vilde, malende scener, som i de islandske sagaer, i dommernes og Samuels og kongernes bøger. Kan nok forstaa at, biskop Ulfila ikke turde oversætte disse krigshistorier paa gotisk, for at ikke hans folk skulde blive end vildere, end de var.

Og salmerne! hvilke kildespring af dyb, religiøs følelse vælder ikke op af dem. Menneskesjælen kan til alle tider finde sig igjen der i alle sine vekslende stemninger: glæde, tilbedelse, jubel, knugende sorg, mismod, had, hevn, fortvivlelse. Syndserkjendelse, anger og forbandelser omarme hinanden. Og over det hele som et orgelbrus af den evige Guds vælde, af andagtens vingeslag op imod ham fra den jublende eller lidende menneskeaand. Knuget i støvet og løftet til stjernerne — det er omfanget af salmernes favntag.

Og saa kommer profeterne med sine underlige syner, med sine røster ud fra en anden verden, med sine rystende bodsprækener og sine livsalige forjættelser.

Og saa indimellem høisangens smeltende huldrelok, og Jobs vidunderlige storslagne klage og anklage.

Hvilket folk eier mage til samling af historie og poesi, saa enkel i sine linjer, saa inderlig i sin følelse, saa andagtsbævende i sit udtryk. I Indernes gamle bøger druknes ofte de poetiske perler i massen af uhyrligt eventyrstof og vilde fantasier. Men i bibelen er der rene, stærke strenge linjer. Derfor elskes den ogsaa og fortjener at elskes mere end alle bøger.

Og saa det nye testamente! hvilken glorie straaler ikke om mesterens billede i de fire evangelier trods sagnene og trods misforstaaelserne og forvanskningerne, som er indkomne der?

Og de listige herrer, som har faaet indsprængt sine dogmatiske halmstraa i brevene hist og her, har dog ikke derved formaaet at ødelægge hverken Pauli storslagenhed og ubændige energi eller Johannes' bævende ømhed eller Jakobs praktiske greihed.

Hil eder, I flittige og alvorlige granskere, som vil sprede kritikkens lys over de gamle tekster og feie templet for støv og urenhed, som har lagt sig der gjennem tiderne. I øver en sand gudstjeneste. I vil give os vor bibel tilbage mere lys og skinnende end den var. I skal engang komme til ikke at forkjættres men at elskes og takkes.

Jeg var idag tilstede ved Lars Amundsens begravelse. Han var i almindelighed kjendt for at være bygdens største kjæltring.

Han havde været i byen, havde drukket sig fuld og var saa i mørket kjørt udover en skrænt og var bragt hjem halvdød.

Jeg undredes paa, hvad præsten vilde sige paa hans grav, og jeg gik derop.

Og se — han beklagede rigtignok dette tilfælde og advarede bønderne mod drukkenskabens last. »Og dog, dyrekjøbte medforløste, dog se vi netop i et saadant tilfælde herligheden af vor tro og utilstrækkeligheden af vore egne gjerninger. Thi jeg kan vidne, jeg som blev hentet til ham og sad hos ham de sidste timer, jeg kan vidne, at denne i saa mange henseender skrøbelige mand helt tyede sig ind under Jesu barmhjertigheds vinger, at han sagde sig intet at vide til salighed uden Jesum Kristum og ham korsfæstet.

Hvorledes skulde han have staaet for dommen iført sine egne klæders smuds? hvorledes skulde det være gaaet ham, hvis han havde fulgt den lære, som forkyndes af vantroens aander (og præsten saa med et meget talende blik hen paa mig) at man maa hjelpe sig frem med sine egne gjerninger — vore egne haltende, markædte, syndebesmittede gjerninger. Ak venner! da havde den evige fordømmelse været ham vis. Men nu kan vi trygt tænke os ham møde frem

for Guds domstol; thi han har tvættet sine klæder i Jesu uskyldige blod, han har iført sig Jesu retfærdigheds kjortel og ikke sin egen, han har ikke sat sig paa bryllupsbænken uden bryllupsklædningen paa — — —«

Er ikke dette nær til gudsbespottelse? »Gode gjerninger endog skadelige for saligheden« som lutherske teologer i sin sektfanatisme har udtrykt det.

Tror disse mennesker da virkelig, at Lars Amundsen, aagerkarlen, hykleren, horkarlen, død i fyld, nu staar som en ren og hvid engel for Guds trone, svingende palmegrene, mens de brave mennesker, som ikke vil tro paa, at Gud saaledes vil bedrages, at han ikke skulde se smudset under, naar man bare faar slængt Jesu uskyld om skuldrene som en kaabe, — de farer til et evigt helvede? Aa forvendelse af al baade guddommelig og menneskelig retfærdighed! Aa du sovepude under folks sløvhed og syndevaner! Maatte du snart udryddes af vort folks tro!

Jeg har ofte undret paa, hvor let og flot menneskene udtaler det ord: *evig fordømmelse*. Det glider saa glat over tungen som et andet smør og brød. Men det viser mig igrunden, at folk slet ikke tror det. Thi troede de det for alvor,

kunde de ikke have en bekymringsløs dag, ikke en nats rolige søvn.

Vort hjerte krymper sig jo bare ved at se et dyr lide. Hvormeget mere da et menneske og lide haabløst, lide evigt!

En fa'r, en mo'r, sødskende, ens egne børn kanske vride sig i pinsler, som menneskefantasien har udstyret med alle optænkelige rædsler — og saa ikke kunne gjøre noget for dem!

Og denne skjebne tildelt dem af den Gud, som har skabt dem, og som har sagt, at han elsker dem. Og det af den grund kanske, at disse mennesker ikke har kunnet trò, at Gud var saa grusom.

Bør ikke menneskeheden erkjende sin samhørighed ved at lide med hver, som har det ondt? Eksisterede der da et evigt helvede, maatte menneskeslægten arbeide i et bundløst lidelsens hav.

Har jeg selv virkelig engang troet dette? hvor umuligt det er nu at tænke sig. Hvor jeg synes, jeg maa foragte mig selv paa grund af dette.

Kirken forlanger, at man skal tro dens dogmer som Guds aabenbarede sandhed. Men naar nu hver af de stridende kirker forlanger det samme, saa kan jeg jo ikke tro *alle*. Saa maa jeg jo selv med min fornuft eller min samvittig-

hed eller sjæls trang — hvad man vil kalde det — vælge, hvad der tilfredsstiller *min* aands længsel. Saa blir jeg jo selv min egen autoritet og maa blive det. Kirkens krav paa autoritet er derfor ikke holdbar, saalænge der er mange kirker, der alle kalder sig kristne og alle er uenige.

Og kan Gud ville, at mennesker skal tro blindt, tro dumt, uden at deres hele væsen lever i deres tro?

Og kan Gud ville, at mennesket skal tro ting, som strider mod dets høieste idealer? saaledes at det tages for godt f. eks. at en uskyldig lider istedetfor en skyldig, at retfærdighed kan overføres fra en til en anden? Er ikke dette at tænke uaandeligt om Gud? at gjøre ham lavere end sin skabning?

Er det ikke fra det reneste og bedste i os, vi former vore begreber om Gud? kan vi tro noget, som for os sætter smuds paa hans billede?

Man peger paa bogen, bøgernes bog. Ja hvis man der var vis paa at have en Guds aabenbaring uden forfalskninger. Men naar nu hvert ærligt, kundskabsrigt menneske ved, at den indeholder baade feiltagelser, selvmodsigelser og forvanskninger — hvor gaar det saa med dens ufeilbare autoritet?

Nei da er Guds røst i mit eget bryst en sikkrere veileder. Og den siger: intet som er

uretfærdigt, hevnsygt, haardt, urent maa tilskrives min Gud.

Det er sommer. Jeg hviler i skogen, i naturens store kirke. Himmelen hvælver sig over mig, jorden er grøn, og blomsterne dufte. Engens blaa klokker ringer og kimer til fest, og Gud taler.

Jeg, en ensom menneskesjæl vil lytte. For jeg frygter dig ikke du universets store skaber. Du slynger ikke dit lyn imod mig, du tordner ikke nogen vredens dom over mig. Du strømmer som en sagte bævende susen gjennem mig og giver mig fred.

Hvorfor skabte du mig min Gud? var det, for at jeg skulde lide alle en udødelig aands kvaler og saa blæses bort som et støvgran i evig forglemmelse?

Nei det var for at blive din søn, for at vokse mig op til dit ansigts lighed, for at bære dit navn paa min reiste pande, for at forkynde din pris. Du har lært mig at elske alt skabt. Du har givet mig *sorgen*, denne renser fra synd og smaalighed, denne drivefjæder op mod dig.

Og du har givet mig *glæden*, glæden i dig, glæden i al naturen, din skabning. Mine øine ser skjønheden i farverne og linjerne, hvormed du har skrevet dit navn for menneskene, mine

øren kan høre blomsternes hymner og fuglenes tusindstrengede jubelkor. Mit hjerte banker mod dit. Jeg føler evighedens kræfter i mig.

Du har gjort mig hel, dannet mig af sorg og af glæde, og jeg priser dig. Og min pris blir til bøn, og min bøn blir ydmyg. Gjør mig stille for dig o Gud! lær mig altid andagtsfuld at lytte og tal saa til mig som nu. Da skal jeg syngende gaa min vei, da skal jeg juble midt i sorgen og vente paa englen, som skal bære mig hjem.

Nu har du talt til mig o Gud, og jeg til dig. Jeg hviler ved dit hjerte i denne stille aftentime, du i himlen, jeg i skogen. Men det er jo ogsaa din favn; thi alt det skabte er dit. Jeg er din søn, jeg føler dit faderhjerte banke imod mig. I dig hviler jeg nu og i evighed. Amen.

Jeg har seet med interesse, hvorledes blomsterne i mit vindu og i min have alle strækker sig ud imod lys og sol. Og træernes grene i skogen arbeide for det samme. De borer sig gjennem forhindringer, de strækker sine smækkre halse op imod luft og lys.

Er da ikke denne lystrang ogsaa givet mennesket? og vil ikke det stolte store ord om, at vi skal blive Gud lig, sige det samme som, at

vi efterhaanden skal gjennemstrømmes af lys, hver fold i os, vor vilje, vor forstand, vor følelse, vor samvittighed, gjennemstrømmes af lys, af visdommens og kjærlighedens varmende flamme fra hans alterild, den evige deroppe og nærhos, ham som Jesus bad os kalde vor fader.

Og det er Jesu evangeliums herlighed, at det fylder os med haab, ja med vished om, at vi skal naa engang dette maal, at det lader os føle vor pagt med den evige lysmagt, med den altraadende stærke, bunden til ham med bønnens fintspundne og dog saa uslidelige traade.

Jeg har været en tur i byen for at faa en paalidelig kommissionær for min gaards produkter. Mine gamle venner var venlige mod mig, de bad mig i selskaber. Men hvor følte jeg mig ikke fremmed mellem dem. De lo, de fjasede, de drev gjøn med alle ting fra kongen og op til religionen. Jeg var naturligvis en velkommen skive for deres godmodige vittigheder hele tiden. »Himmelstormeren«, »landsreformatoren«, »vor nye Martin Luther«, »Guds ord fra landet« o. s. v. — det var titlerne jeg fik.

Er der da ikke alvor i disse mennesker? de var dog saa friske og muntre og intelligente. Er ikke denne flothed bare som en kaabe,

de kaster over sig til fest for at skjule deres sande jeg? mon ikke mange af dem har deres stille stunder, hvor de ekles ved sit tomme, letfærdige liv og skammer sig ligeoverfor idealet af sin menneskeværdighed? Jeg tror det, jeg haaber det, haaber det for disse menneskers egen skyld.

Men hvorfor da denne leg med det hellige, der grænser til spot? Er da religionen i den form, den bydes dem — den som er saa uimodtagelig for al ræson, saa steil ligeoverfor alle videnskabens anerkjendte resultater — er den bleven dem en saa vammel ting, at de har kastet barnet ud med badevandet? Saa er det jo ortodoksien, som har udryddet kristendommen af deres sjæl i iver for at frembringe den. Besynderlige skjebnens ironi!

Disse maa indvindes igjen for Guds rige. Den religiøse trang og længsel kan dog ikke helt udryddes af menneskets væsen. Og faar de først øie paa, at Jesu sande religion vil frihed og fremskridt, vil udvikling fremover, saa vil de komme med, ja maaske blive denne religions apostle.

Men det vil tage tid. Ortodoksien maa lide for sine synder, og den mistænksomhed, som den har skabt mod al religion, maa faa tid til at forsvinde. Derfor taalmodighed!

Et af de Jesu ord, som har gjort mest indtryk paa mig, er hans tale om barnet som vort mønster. Verden holder paa at miste sin barnlighed. Det at være barnlig holdes for en skam.

Og dog — er der noget herligere navn for et menneske end i sandhed at kaldes et Guds barn? Kaldte ikke Jesus sig baade menneskesønnen og gudssønnen? Og er ikke dette titlerne, som vi, hans brødre, skal arve. Menneskesønner, som er kaldede til og skal blive gudssønner. Og det blir vi kun gjennem den fulde barnlige hengivelse i guds vilje, vor lydighed under hans love, vort dygtige arbeide for hans rige paa jorden.

Det er sønneveien, barneveien, Jesu vei til faderen. Lykkelig den, som finder den og gaar den.

Jeg husker, hvor jeg i min ortodokse tid stødtes over Darwins udviklingslære. Jeg havde jo lært, at den skulde være ugudelig og modstridende bibelens lære.

Nu er jeg kommen til at elske den. Og jeg finder ikke, at den paa nogen maade strider mod bibellæren.

Naar jeg ser paa, hvorledes den hele natur prediker den langsomme, tommevise udvikling, naar jeg ser, at det vil tage kanske hundrede

aar, før egenødden udvikler sig til et kraftigt egetræ, saa kan jeg dog ikke tro, at disse 50—60 aar, som er menneskets middeltid hernede, kan være tilstrækkelig til at bringe en hottentot til at være Gud lig. Og kan jeg ikke faa udviklingen her, saa maa jeg kunne faa den hisset.

Og skulde det være saa meget mere fromt at tro, at Gud personlig kom ned her paa jorden, og eltede en menneskeskikkelse ud af ler og saa siden indblæste ham livsens aande, end at tro, at han nedlagde i de første celler, som jorden kunde bære, slig en vidunderlig avlende og fødende kraft, at der af dem mylrede frem planteformer og dyreformer, og ud af dyreformen reiste sig saa menneskeskikkelsen, som Gud beaandede med sin egen, livgivende aande, saa mennesket, som skabningens yderste kraftanstrengelse, kunde faa mulighed først til at herske over den øvrige skabning og underlægge sig naturkræfterne, dernæst kunde faa muligheden til at blive Gud lig? Er ikke hele denne udviklingsrække saa uendelig fantasirig, at det svimler for tanken, og vi drukner som i et eventyrhav?

Og hvor blir ikke hele skabningen en eneste sammenhængende broder og søsterkjæde! Hvor lærer vi ikke ydmyghed paa den ene side og stolthed paa den anden? Vi er muld af mulden som planten og dyret, og vi er ophøjede over alle stjerner som Guds sande sønner og døttre.

Vor natur og vor evne spænder sig fra jord til himmel og til Gud i et fangtag. Er ikke det en storartet lære?

»Glem ei, du er støv,
Glem ei, du er mere end støv!«
(Wergeland).

Malene var nede hos mig for en tid siden og fortalte mig, at gamle Truls var død og bad mig hjelpe hende til at faa ham skikkeligt i jorden og tale nogle ord ved graven. Jeg henviste hende til kapellanen. Men Malene svor paa, at før skulde Truls komme i jorden uden nogen tale, end at den svartkjolen skulde faa lov til at staa der og fordømme Truls ned i helvede. For hun var vis paa, at han vilde sende ham did. »Det saa ud til, at kapellanen var kjendt paa de steder,« lagde hun til.

Jeg skrev da nogle høflige ord til præsten og mødte frem. Nysgjerrigheden havde draget mange tilskuere sammen; thi det havde lækket ud, hvad som var i gjære.

Jeg talte nogle simple ord om, hvilket trist liv denne stakkels menneskebror havde ført, udskudt af menneskesamfundet ligesom fra fødselen af — thi han havde hverken kjendt fa'r eller mo'r, var funden paa landeveien — og saa sendt som en byrde fra den ene til den anden, solgt

ved auktion til den lavestbydende, som derved mente at ha' ret til at misbruge og mishandle ham, indtil han rømte fra sine bødler og blev funden halvdød ved grøftekanten, hvor et menneske endelig tog sig af ham og det var en, som selv havde prøvet, hvad det var at være udstødt. Der i Malenes hytte, under hendes moderlige pleie, havde den stakkels gamle først lært, at der kunde være kristne mennesker til, som ikke bare sagde, at de var det, men ogsaa viste det.

Den kjærlighed og pleie, som denne søster viste ham, var det første og eneste lyspunkt i denne mands liv. Det skal ogsaa blive de første fjær til vingerne, som bærer hans sjæl opover.

Stakkels gamle Truls! der forestaar ham mangen prøvelse, mangen tung lærdom, mangen renselsesproces, før slaggerne skilles fra det rene menneskeguld, som ogsaa denne sjæl har. Men den tro, at der findes kjærlighed, ikke bare i himlen men ogsaa paa jorden, skal vende hans tanker mod lyset, og han skal ogsaa engang indvindes som et Guds sande barn. Thi hvad det kommer an paa er, om vi staa ret vendte, mod lyset og ikke mod mørket. Saa vil Gud sørge for dragelsen.

— — —

Søndagen efter var jeg i kirke. Da havde kapellanen grebet anledningen til at tale om den

moderne, kjætterske lære, at der skulde kunne findes omvendelse efter døden — naturligvis.

Mysteriet — det er det ord, som hyppigst anvendes mod mig paa diskussionerne. Man har ikke lov til at ræsonnere over eller at kritisere det og det dogme »for det er et mysterium«. »Og vor formørkede forstand kan ikke gjennemtrænge Guds mysterier«.

Dermed har kirken skaffet sig aaben vei til at erklære de værste selvmodsigelser for nødvendige at tro til salighed. Og naar den sunde menneskeforstand vil protestere, straks mødes den af sverdspidsen — mysterium.

At en jomfru kan føde et barn og dog vedblive at være jomfru er jo naturstridigt, men — et mysterium.

At der kan være tre, fra hinanden adskilte personer i guddommen og dog bare én gud — et mysterium.

At den ubegrænsede og ubegrænselige allestedsnærværende Gud kunde begrænse sig i et menneskelegeme, at han kunde være fuldt menneske paa samme tid, som han var fuld Gud, at han kunde bede til Gud og erklære, at Gud var større end ham selv, i samme øieblik som han selv var denne eneste Gud — mysterier.

Saalænge menneskenes tro virkelig i alvor kan omfatte disse »mysterier« som sandheder, som guddommelige hemmeligheder, saalænge fantasien ved selvsuggestion kan omgive dem med en hellig glans, saalænge kan de virke opløftende, sætte sjælen i andagtsfulde svingninger. Men samme øieblik man ikke længer kan tro paa dem som sandheder men kun som velmente opdigtelser af en overtroisk, mirakelsyg tid, i samme øieblik mister de pludselig sin hellige glans og staar igjen som nøgne bedragerier.

En troende Katolik kan i hellig ærbødighed knæle for hostien og føle sig gjennemsittret af en overjordisk gysen, naar den lille, skarpe klokke klinger og forkynder for ham, at nu sker den store forvandling af brødet og vinen til Jesu virkelige legeme og blod. Men en protestant, for hvem denne tanke er en forargelse, vender sig med afsky bort.

Saaledes blir det, der er et opbyggende sjælemysterium for én, en gudsbespottelse for en anden. Og den tid vil komme i verden, da alle disse saakaldte mysterier vil blive afklædte, naar verden er bleven barnlig og tillidsfuld nok til at finde sin Gud uden alle disse mellemmænd og og midlere i form af præster og ceremonier og offere og mysterier.

Det vil da simpelthen gaa som i eventyret om keiserens nye klæder. Den gamle verden med øine, der alle er forsynede med kirkens farvede

briller, vil raabe: »nei er ikke keiseren herligt paaklædt, hvilke straalende farver! hvilke pragtfulde ædelstene!« Men barnet, der endnu ikke har faaet brillerne paa, vil i al uskyldighed raabe: »men han har jo ingen klær paa sig!«

Mysteriet er falden, keiseren staar tilbage — i skjorten.

Naar derfor kirkens mænd saa ofte taler om, at fremskridtets kristne haaner kirkens dyreste eie, saa er ikke dette tilfælde. De udtaler bare i sandhedens navn denne barnets dom: »ja men disse mystiske klæder eksisterer jo virkelig ikke!«

Og verden skal løses ud af fortrollelsens blændværk ved disse simple ord.

Det har været jul. Hvilken velsignet høitid midt i vinterens kulde!

Jeg gik ud paa tunet, da klokken fra kirketaarnet ringte freden ud over bygden. Det var alt mørkt, kun den hvide sne lyste. Paa gaardene rundt om i skogbrynet og nede paa sletten begyndte lysene at tændes. Alt arbeide er stanset, juleveden ligger ophuggen, redskaberne er stillede op i skuret, bagningen færdig, børnene vaskede og pyntede — nu begynder helgen, hvilen. Og sneen ligger saa lun og hvid, og den deiligste stjernehimmel tindrer over mig, og

klokken kalder og kimer. Hele mit hjerte løfter sig i bøn og takk.

Denne stilhed, denne hvidhed, denne fred, disse lys tændte i hver gaard — er ikke det en profeti om det, som skal komme, naar julevangeliet har seiret over menneskesindene?

Thi jeg ved det vel. Endnu har ikke fredsbudet vundet frem, endnu er det hos de fleste ord paa tungen og ikke liv i hjertet. Julen skal feires paa hedensk vis med brændevin og vild turing. Derindefra, hvor det lyser saa varmt, kan lyde raa tale eg skjænderi og slagsmaal.

Og ude i den store verden myrdes der og lægges op onde raad og leves der i utugt og elendighed.

Og dog svæver engletoget med sine hvide slæb over landene ogsaa denne julenat og synger sit: »fred paa jorden! og i menneskene Guds velbehag«. Og klokken kalder og maner.

Jeg vil gaa ind til mine folk og tale om julens velsignelser. Saa lukker jeg mig inde med mine bøger og tænker paa mo'r og nynner hendes sange. Nu vil hun kjendes ved gutten sin. Og saa kommer du til mig min elskede mester. Jeg vil sende mine traadløse telegrafbud til dig, og du skal høre dem.

Velsignet være julen, velsignet du menneskesøn, som bragte den til os!

»Den vantro slægt forlanger tegn,« sagde mesteren bebreidende til sin samtid. Men forlanger den ikke det endnu? vil den ikke støtte op kristendommen med mirakler, med brudd paa naturlovene, som bevis paa dens sandhed? Og den tænker ikke paa, at lignende mirakler fører ogsaa mange andre religioner i marken med samme ret.

Er da ikke alle universets love de vidunderligste mirakler? hvorledes et aks opstaar af et sædekorn, en frugt formes paa et træ, et græs og en blomst spirer, en fugleunge kommer ud af et æg, et menneskebarn blir til? Men disse daglige mirakler gaar man blindt forbi og forlanger bespiselse af 5000 mand med fem brød eller opvækkelse af halvraadne legemer og andre legender.

Mirakler som brudd paa naturlove eksisterer ikke; thi da vilde Gud bryde istykker sin egen fuldkommenhed og blive som en taskenspiller, der legte med sine egne love som jonglørkugler, og intet vilde være muligt for videnskaben at beregne længer. Men sagen er, at vi kjender ikke alle hans love, og derfor slaar alt det os som et mirakel, som vi endnu ikke kan forklare.

Vilde ikke dampskibene og telegrafen og telefonen og automobilen for middelalderens mennesker være betragtet som mirakler, som troldom? Og dog ved vi nu, at de er ganske naturlige.

Guds kræfter i naturens og i aandens rige er uendelige. Lad os derfor ikke være for snare med hverken at erklære noget for overtro og bedrageri eller for mirakel, fordi vi netop nu ikke kan forstaa det eller forklare det. Lad os heller se kjendsgjerningerne i øinene og søge at finde ud lovene for dem; thi hver virkning maa have sin aarsag. Det »overnaturlige« vil da altid vise sig at være naturligt.

En af de ting, som vækker størst forvirring i det religiøse omdømme er den stadige forveksling af ordene: ortodoksi og kristendom. Ortodoksien vil forpagte som et monopol for sig retten til at være den eneste ufeilbare kristendom. Og saa kalder den freidig al opposition mod dogmerne for vantro og fritænkeri. Og det at være »fritænker« er i folkets øine noget ustyggeligt stygt, uden at de kan forklare, hvad der egentlig menes med ordet.

Dette bestandig at stemples som fritænkeri skader den liberale kristendoms sag ganske overordentlig hos den store masse. Om Jesus af Nasaret nu kom paa jorden, vilde han gjøre sig en svøbe af snore og drive ud disse fornuftstridige dogmer af sin helligdom og sige: »vig fra mig, jeg kjendte eder aldrig«.

Jeg læste et ord af Epiktet idag, som gjorde et dybt indtryk paa mig: »naar du har lukket din dør og gjort det mørkt i værelset, saa sig aldrig at du er ene; thi det er du ikke. Gud og din skytsaand er hos dig, og de behøver ikke lys for at se, hvad du tager dig for. Denne Gud skal du tilsværge lydighed, som soldaterne sværge til keiseren. Du er et brudstykke af Gud, du har en del af ham i dig selv. Hvorfor ser du ikke din ædle byrd? Du arme, du bærer Gud om med dig, og du ser det ikke. Du bærer ham om i dig selv, og du mærker ikke, at du besudler ham med dine urene tanker og smudsige gjerninger«.

Hvor skulde jeg ikke ønske at indprente disse ord i alle kristne, som fabler om den totale fordærvelse.

Et af de absurdeste gamle dogmer synes mig at være det om *kjødets* opstandelse. Og dog synes mange mennesker særlig at have lagt elsken paa det. Dette kjød, som har voldt os saameget ondt, som har været hjemsøgt af sygdommenes hær, som saa ofte har nedtrykt vor aand, som har kvalt os med fysisk smerte — det skulde vi ønske at drage med os did op, hvor kjød og blod intet har at gjøre?

Naar vor aand er frigjort, skulde den da atter ønske at lade sig smedde i lænker? skal fuglen atter ønske at sættes i bur?

Naar vi har et aandeligt legeme, der passer til os og til de omgivelser, hvori vi da færdes, hvad mening skulde der være i at ønske os endnu et legeme, der skulde samles sammen fra atomer spredte i luft og i græs og i andre levende væsner? Thi vort smuldrede legeme er jo indsuget af moder jord og har derfra givet næring til utallige andre organismer. Det meningsløse bør man fritage Guds almagt for at gjøre.

»Det er fuldbragt!« hvilket jublende ord at kunne sige i døden, at se tilbage paa sit liv og finde, at man har udfyldt sin plads, fuldført sin mission og nu skal faa lov at gaa hjem.

Aa men mon ikke Jesus i den stund ogsaa har skuet videre udover, seet i aanden jorden lyksaliggjort ved hans evangelium, omformet efter hans livslov, tiden fuldkommen, da broderkjærlighedens ide var *levet* og ikke bare *forkyndt*.

Mens han vandrede paa jorden, saa han jo kun nationalhadet blusse, Græker mod Romer, Jøde mod Barbar. Men han vidste, at den tid skulde komme, da skrankerne skulde falde, da menneske rakte hænderne mod menneske ikke

for at slaa men for at hjelpe og velsigne. Ja den tid, da de, som Obstfelder siger, »skulde slaa haand i haand alle, alle, først faa, hvem lyset havde skimted for, saa flere og flere, som droges af de faa, og saa alle, alle, slaa haand i haand og kjæmpe mod mørket, sætte flammende sværd mod sorg og nød, og saa samles fra nordpol til sydpol, raabe mod jorden, raabe mod himlen: »vi gjenvandt jorden. Den seiler videre uden modvind. Den seiler for fuld dag.*)

---

*) En præsts dagbog.

XXII.

Paul havde eksamineret sine kolportører. De havde havt mangehaande erfaringer. Paa nogle steder var befolkningen færdig til at kyle Winges bøger i hodet paa dem, saasnart de bare saa hans navn paa titelbladet. Paa andre steder var de nysgjerrige, kjøbte og vilde have flere, naar kolportørerne kom igjen en anden gang. I nogle bygder maatte de smugle en og anden af de 10 øres traktater paa befolkningen som tilgift, naar de kjøbte Indianerfortællinger eller detektivhistorier; thi lageret var mangesidigt og afpasset efter alle forholde. Paul fik ligesom et landkort over den religiøse stemning i landet.

Han havde ogsaa i disse aar faaet føle, at han ikke var glemt, trods det, at bladene og præsterne havde søgt at tie ham ihjel. Der kom fra tid til anden breve til ham, der bragte hans lattermuskler i bevægelse, saa indædt rasende var de. Brevene var som oftest skrevne med

den vildeste ortografi og bogstavering, som viste afsendernes dannelsesstandpunkt. Her er nogle til prøve.

»Jeg har aldrig seet dig og aldrig hørt dig, men jeg har kjendt stanken efter dig, hvor du har faret. Jeg har engang truffet til at se et fotografi af dig, men fy — det var stygt, det var som helvedes mørke hvilede over det ansigt. At Gud vil taale, at slig en antikrist endnu faar vandre paa jorden, viser noksom hans langmodighed. Nu kror du dig og er stor paa det, men vent bare — du skal nok faa kjende det evige helvede, som du nu spotter. Jeg vilde ikke være i dine klær, naar du vendes i de gloende gryder« o. s. v.

En anden brevskriver kunde ikke forstaa, at ikke biskoppen jagede ham ud af landet. Han burde hænges eller sendes til Sibirien eller sættes i et jernbur og udstilles offentlig.

Disse breve morede Paul overordentligt, skjønt han maatte sige ved sig selv: hvor mange hundrede aar skal der til, før der blir folk af disse mennesker.

Der var et brev, som bedrøvede ham inderligt. Det var fra en mo'r, som beklagede sig over, at hans bøger havde draget hendes to børn bort fra deres barnelærdom, saa de nu maatte gaa uigjenkaldelig fortabte.

»De er en sjælemorder« skrev hun. »Paa dommens dag vil jeg træde frem for Guds trone

og anklage Dem og fordre mine børns blod af Deres haand.« Og nu fulgte de frygteligste forbandelser, citerede fra de gammeltestamentlige salmer.

Hvor mindede ikke dette ham om hans egen mo'r. Hun vilde akkurat have udtrykt sig saaledes i lignende tilfælde. Hvilken sjælekval maatte ikke en saadan mo'r lide, naar hun troede for fuldt alvor, at en vildfarelse i meninger skulde bringe hendes børn i et haabløst, evigt helvede.

Og dog — han kunde jo ikke handle anderledes, han kunde jo ikke tie for det. Var det ikke opfyldelse af Jesu egne ord, om at det nye altid vilde bringe splid paa jorden? havde Jesus selv ikke lidt under sin mo'rs og sine brødres fordom?

Paul kunde ikke faa dette brev ud af sit sind for lange tider. Han gjennemtænkte, hvad han havde sagt og skrevet, og spurgte sig selv, om han vel kunde sagt og skrevet anderledes. Han bad til Gud, at hans bøger ikke maatte bringe for megen sorg ind i de hjem, hvor de ogsaa bragte saa megen glæde.

En ting, som ogsaa kolportørerne berettede, morede ham meget. Det var, at mange af hans hemmelige venner landet rundt kjøbte hans traktater, skar hans navn ud af titelbladet og sendte dem saa til slægtninge, hvor hans navn ellers var hadet og skyet. Men se — da gled de ned,

og afsenderne fik taksigelse ovenikjøbet og anmodning om at skaffe flere af samme slags.

Paul spekulerte i den anledning paa, om han skulde skrive under et andet navn; men selv om han gjorde det, vilde vel de præstelige detektiver snart opsnuse det og sende ud betimelig advarsel.

Kolportørerne kunde og fortælle, at flere af præsterne havde kjøbt af hans større bøger især, efterat de for velanstændigheds skyld havde givet sælgerne en skrabe, fordi de udbredte saadanne vildfarende tanker i bygden. De selv var jo patente, og de burde jo paa embeds vegne undersøge gehalten af det saakorn, som saaledes spredtes.

Ved siden af de komisk ubehagelige breve havde ogsaa Paul Winge faaet mange venlige og anerkjendende. Det var især fra unge mennesker, som havde hørt ham og siden læst ham. Ja selv fra Sverige, Danmark og Finland kom der takkeskrivelser. Paul fik følelsen af, at han dog ikke levede forgjæves der i sin ensomhed.

Et brev, som satte hans sind i voldsom bevægelse, var fra hans gamle ven, præsten Tomas Næss, som var flyttet nordpaa. Det lød saaledes:

Kjære gamle ven Paul!

Det er nu otte aar siden vi skiltes, og i otte aar forandres meget. Jeg er nu gift, har alt fem børn og sidder fremdeles her i mit vaadkolde

kald med stadige og farlige søreiser. Jeg længes sydpaa, men det er for tidligt at søge. Og Gud ved, om jeg nogensinde kommer at søge. Thi nu skal jeg betro dig en hemmelighed, men den maa blive imellem os. Jeg er efterhaanden ved at studere paa egen haand testamentet og kirkehistorien og de moderne kritiske arbeider — og-saa dine bøger naturligvis — kommen til den sikkre overbevisning, at du har ret, at den nye tids evangelium, som er Jesu gamle enkle evangelium, er det som nu kræves, det som skal afkaste det mystiske trældomsaag, hvorunder folkene har sukket saa længe, og som har gjort præstemagten til et saa utaaleligt tyranni, der har hindret menneskenes frie tænkning. Det alene kan skabe et frimodigt, bevidst, virkekraftigt fromhedsliv i vor rastløse tid. Munkeburets kristendom er sprængt. Nu vil vi arbeide i den fulde lyse dag midt i menneskemyldret, ikke spærre os inde bag klostermuren men saa os ned i livet, kjæmpe mod løgnen og raaheden, uvidenheden, fattigdommen og tyranniet i alle skikkelser — ikke sandt?

Husker du Paul vor samtale sidst i min hyggelige stue ved kaffekoppen, da du beskyldte mig for at have holdt »en nedrig prædiken«. Jeg har nok havt mange nedrige prækener paa min samvittighed siden den dag du. Men da advarede jeg dig — og med rette — fra at fare for fort. Nu staar jeg paa samme standpunkt som

du. Saaledes hevner tiden sig, og nu trænger jeg til at holde advarende taler til mig selv.

For min stilling, ser du, er ulige vanskeligere end din var. Du stod fuldkommen fri, ikke bunden af nogen præsteed, af noget embede, af noget ritual, af nogen familie. Her staar jeg: præst i statskirken og med fem børn.

Men hvorfor bryder du da ikke med det hele? vil du spørge. Snart nok sagt, ikke saa let gjort. Havde jeg staaet alene som du, havde jeg uden betænkning gjort det. Men nu har jeg pligterne mod min familie. Hvormed skal jeg føde dem, hvis jeg trækker mig tilbage? Ta'r jeg afsked, maa jeg naturligvis opgive grunden. Og blir det kjendt, at jeg er Unitar, saa vil alle landets baade offentlige og private skoleposter være lukkede for mig.

Du ser, det er ikke saa greidt. Haandverk har jeg ikke lært, og at gaa som grov dagsarbeider vil ikke nytte mig; thi jeg dur selvfølgelig ikke til det, da jeg ikke er vant til haardt legemligt arbeide fra barndommen af. Jeg kunde vist ikke drive det til mer end 1 krone dagen, og for det kan jeg ikke leve.

Du kan vide, det piner mig at staa her. Det eneste, som holder mig oppe, er min personlige kjærlighed til Nasaræeren. Jeg ved med mig selv, at jeg kan tale inderligere og varmere om ham end mange af mine kolleger, der endnu holder paa ham som Gud. Prækenerne er saa-

ledes ikke det værste, der er man dog nogenlunde sin egen herre trods de faste tekster, men ritualet — især nadverens. At staa der ved kirkens eget alter og maatte læse op for nadvergjæsterne, at de, for værdeligen at nyde sakramentet, maa tro, at Jesus er der virkelig tilstede, og at hans legeme og blod nydes i, med og under brødet og vinen — det er til at fortvivle over; thi jeg tror jo ikke dette selv.

Ved du Paul, at jeg ofte efter nadvergangen lukker mig inde paa mit værelse, vrider mine hænder og storhulker og kalder mig selv hykler, løgner og de værste navne. Men hvad skal jeg gjøre?

Og konfirmationsforberedelsen, hvor jeg er bunden til lærebøgerne og maa indprente ungdommen som gudsens sandhed, hvad jeg selv tror er løgn — er det vel at holde ud?

Dertil kommer, at min hustru er ortodoks og kan selvfølgelig ikke dele hverken mine tanker eller bekymringer.

Og det evige mørke her nord i vintermaanederne skal ikke gøre det bedre. Jeg tror, jeg blir melankolsk eller mister min forstand. Ved du noget raad gamle ven?

Jeg har ofte tænkt paa Amerika — alle daarers tilflugtssted. Du har jo været der, sig mig, hvad tror du? Jeg kan ikke engelsk, saa jeg altsaa ikke kan byde mig til tjeneste hos de amerikansk-unitariske menigheder. Det maatte

være mellem Skandinaverne. Min hustru har desuden saa meget mod Amerika, at hun svarede mig engang, da jeg halvt for spøg slog paa at ville reise did: »ja saa faar du reise alene.«

Lykkelig du Paul Winge, som staar fri, uden snørende baand paa nogen kant, kan leve for det, du elsker og er økonomisk uafhængig. Der er vist faa i landet, der er saa forbandede og saa elskede som du er. Det er mere end jeg kan sige om mig — et menneske, der blir betalt for at bestyrke folket i deres vrange meninger. En trist stilling du! Mon der ikke er flere end vi aner, som indtager samme stilling?

Hvis du har raad til det, saa send mig dine sidst udgivne bøger Paul, men send dem ikke direkte til mig. Send dem under adresse: klokker Holmestad. Her er mange speidere ser du, og skulde folk opdage, at præsten modtager »vantro« bøger i posten, saa var hundrede og et ude. Vort aandelige bygdepoliti er aarvaagent.

Undskyld saa tilsidst alle disse Jeremiader. Du vil forstaa dem trods deres umandighed. Har du noget raad, saa giv mig det.

Lykkelige ung fole, som kan græsse paa videnskabens grønne marker og spænde bagud engang imellem. Tænk medlidende paa oksen, der staar bundet til en af baasene i statens store fæhus, gumler kirkens tørre hakkelse og længes efter vaar og frihed. Den er mærket:

Tomas Næss.

Paul blev som sagt stærkt bevæget ved dette brev. Han mindedes den trofaste, ærlige, men lidt forsigtige ven, som nu sukkede deroppe i vintermørket ved ishavet. Og han længtede inderligt efter at kunne hjelpe ham. Han gik flere dage sine lange ture og grundede paa den bedste maade. Saa sendte han følgende svarbrev:

Kjære gamle ven!

Dit brev har grebet mig voldsomt. Jeg kan ikke tænke mig i din stilling uden at maatte fortvivle. Bunden af pligter og hensyn, hvor du vender dig. Jeg har dreiet og vendt paa dine spørgsmaal og grundet paa, hvorledes du skal kunne hjelpes. Thi ét staar klart: deroppe kan du ikke være længer. At staa i en saa tvetydig, ja løgnagtig stilling, vil bryde din ærlige natur sønder og sammen.

Amerika kan du ligesaa gjerne slaa af tankerne straks. Thi de ortodokse menigheder der er endnu bigottere end dem herhjemme, og de faa frisindede som er, har jo Kristofer Janson og hans elever overtaget.

Men nu har jeg et tilbud at gjøre dig. Vil du komme til mig og tage hele reden med dig? Jeg gaar her alene, ser du, og vandrer i de store, øde værelser uden at have en sjæl at snakke med. Saa deler vi godt og ondt sammen. Men et vilkaar sætter jeg — og det tror jeg ikke, du kan have noget imod — du skal vie dig helt til mit arbeide. Vi vil nu sammen

begynde et religiøst, liberalt tidsskrivt. Jeg har gjennem kolportører faaet saamange adresser og navne paa hemmelige venner, at jeg tror det skal gaa. Vi kan ogsaa vente lidt støtte i de andre skandinaviske lande. Saa faar du ogsaa tage overopsynet med gaardens stel, mens jeg er ude og lufter mig lidt. Jeg tænker nemlig atter paa en foredragsreise, naar jeg bare kan faa slippe fra. Saa opdrager vi i dine fem poder voksende kjernetropper i forøget kjætteri.

Hvad siger du til dette: firmaet Winge & Næss? Jeg glæder mig, og jeg skal taale alt uden afslag og taksigelser; thi i grunden er det kun egoisme. Jeg har følt mig ensom ser du. Hils saa hustruen og bring hende snart til fornuft.

Vennen Paul.

XXIII.

Det var om høsten. Paul vandrede omkring paa sine jorder for at inspisere. Da saa han et besynderligt syn, som bragte ham til at staa ganske stille i ly af en busk. Han havde ladet reise paa den modne ager et fugleskræmsel, lavet af to korslagte kosteskafte og iklædt nogle gamle, fillete klær. Nu stod der et menneske et stykke fra fugleskræmslet, gik omkring det og besaa det fra alle sider med kjendermine. Han var endog henne og kneb i bukserne og prøvede paa sine egne; men rystede paa hovedet. Fugleskræmslets var dog endnu ringere end hans egne. Men frakken! den saa min santen hel ud og ganske god. Han løste den forsigtigt af stangen, vendte paa den, speidede — og i et nu var hans gamle hullede af og fugleskræmslets paa. Saa klædte han omhyggeligt sin egen frakke paa kosteskaftet. Han prøvede ogsaa hatten flere

gange men fandt tilsidst, at hans egen dog var at foretrække. Saa bøiede han aksene omhyggeligt tilside for at træde ned saa lidet som muligt — han var dog saa hensynsfuld — og gik samme sti tilbage, som han var kommen.

Paul iagttog den hele proces bag busken, og det klukkede i ham. Han syntes ogsaa, han skulde drage kjendsel paa manden. Var det ikke hin stolte, vandrende ridder Aurelius Theobald von Schwartz, som han ikke havde seet paa flere aar?

Manden syntes at gaa noget skrøbeligt. Han bevægede sig meget langsomt og støttede tungt paa staven. Da han var kommen til grøftekanten, satte han sig plat ned og blev siddende som sammensunken. Mon han alt skulde være drukken saa tidligt paa morgenen?

Paul gik hen til ham. Jo ganske rigtigt. Det var hans fugtige »aandsbroder«, som havde vist ham veien til Bagste-Malene.

»Godmorgen hr. von Schwartz« raabte Paul til ham. »Sidder De og mediterer over livets gaader saa tidligt paa dagen?«

Aurelius saa op. Hans øine var ligesom taagede. Han maatte stirre længe, før han kjendte Paul.

»Er det ikke hr. Winge? — det er saamæn længe siden, jeg havde den ære. Og De tiltaler dette livets vraggods, som De her ser for

Dem, venligt og anerkjendende? Burde De ikke heller tilraabe mig med den homeriske helt:

οινοβαρες; κυνος ομματ' εχων κραδιην δ'ελαφοιο*)?«

»Jeg hører, De ikke har glemt Deres citater endnu.«

»Aa nei, de minder mig om min bedre tid; men snart synger jeg ogsaa paa sidste vers:

omnes eodem cogimur, omnium
versatur urna serius ocius
sors exitura et nos in æternum
exsilium impositura cumbae**).

»Er De saa trist idag? De pleier ellers sætte modigt bryst mod ulykken.«

»Men døden er rap paa foden hr. Winge. Den kommer bagfra og slaar en paa skulderen, saa man skjælver helt ned i knæerne. Jeg har ligget ude i skogen i nat i regn og blæst — og det blir koldt nu om nætterne. Og saa har jeg heller intet spist siden igaar middag, da jeg stjal lidt mad fra en hund, som var mæt. Og ingen har heller vædet min strube med den himmelske nektar, saa jeg kjender mig noget flau.«

»Hvor agtede De Dem hen nu hr. von Schwartz?«

---

*) Vinbælg, øine du har som en hund og hjerte som hjorten.

**) Vort stræv tiltrods dér alle havne maa,
er urnen rystet, sent eller tidlig vil
dit lod gaa ud — stig ned i baaden!
bort fra vor jord du for evig flytter.

»Som sædvanlig til alle slette menneskers gode engel, Malene. Men jeg mærker, jeg klarer det ikke. Jeg faar heller krybe ind i en lade og lægge mig til at dø.«

»Nu kan De for det første blive hjem med mig og faa Dem lidt mad i livet, saa kommer nok livsaanderne i orden igjen.«

»Mangfoldig takk! ja er det ikke det, jeg altid har sagt, at De er en gentleman, en første klasses gentleman hr. Winge. Der er ikke saa mange af dem nu om dagen.«

Aurelius stak staven haardt i jorden og gjorde en kraftanstrængelse for at reise sig; men han sank tilbage paa grøftekanten. Et halvt bittert smil drog sig om hans mund:

»gubben är gammal, urverket dras
visaren visar, timmen ilar
døden sitt timglas har ställt vid mitt glas — —«

— — er det ikke saa han synger den udødelige Bellman. Vil De nu se livets egen filosofi hr. Winge: i rendestenen skal den ende, hvis liv bare har været fraser.«

»De er saa trist idag hr. von Schwartz — se saa, tag nu min arm og lad mig hale Dem op. Ser De — det hjalp.«

Aurelius stod paa veien. Han strøg hatten af sit hoved paa sin sædvanlige teatralske maner. Vinden ruskede i hans tynde haarfliser. Han bøiede sig dybt for Paul.

»Maa jeg kalde Dem mit livs frelsende engel« udbrød han høitideligt, mens han pustede ud efter anstrængelsen. »Og saa undskylder De vel, at jeg præsenterer mig i, jeg formoder, Deres egen aflagte frak, da jeg syntes min var mere passende til fugleskræmsel. Min mission er jo, som De ved, at være advarende eksempel selv for kraaker.«

»Kom nu og tag min arm hr. von Schwartz Kaffekoppen venter Dem, den holder ikke af formegen tale, saa den blir kold.«

»Som vi selv. Vil De virkelig nedlade Dem til at tage min arm? — meget forbunden. Ja er det ikke det, jeg siger, De er en gentleman, en first class gentleman. Jeg skal imidlertid til Deres beroligelse betro Dem, at jeg for tiden er fri for utøi. Og Deres egen frakke, haaber jeg, ikke generer.«

»Men De har jo ingen strømper hr. von Schwartz« bemærkede Paul, da Aurelius' stortaa med glans stak ud af hans hullede støvler.

»Strømper i oktober maaned! nei, ved De hvad, den luksus tillader man sig dog ikke i mine økonomiske omstændigheder.«

Paul Winge og hr. von Schwartz spadserede stoltelig henad veien arm i arm.

Aurelius følte sig synlig oplivet og beæret. »Ved De hvad,« sagde han — »dette burde fotograferes og komme i handelen med paaskrift:

»dyden og lasten« eller: »falske og sande profeter«.«

Paul naaede lykkelig hjem med sin besynderlige gjæst. Og husholdersken satte store øine, da Paul gav ordre til, at der skulde gjøres et bad istand, stelles i orden paa gjæsteværelset, men fremfor alt sættes ind koghed kaffe, brød,- og alt af koldt kjød, som huset for tiden havde paa lager.

Paul nød at se Aurelius forsyne sig. Det var som at øse i et bundløst dyb. Og med legemsvarmen vendte de sluknende livsaander tilbage. Og da saa Paul aabnede hjørneskabet og drog frem en gammeldags hvid flaske og et snapseglas — da smilte Aurelius, fik taarer i øinene og kunde ikke holde sig fra at deklamere:

»ni har förstått mig ni som ingen annan,
ni är en man och så är äfven jag —«

Aurelius Theobald von Schwartz hvilte i det hyggelige gjæstekammer paa Solvang og kjendte sig som Jeppe i baronens seng. Han havde tvættet af sig alle sine legemssynder, havde vasket og kjæmmet sine haarfliser, var iført en ren skjorte af Paul Winges egne og havde seet hele sit gamle menneske — hat og støvler iberegnede — vandre gangen til baalet.

Han var sunken i en dyb søvn; men han vaagnede ikke sund og forfrisket. Overgangen til dette »vellevnet« havde været for stærk, og han var mere nedbrudt end han selv anede.

Snart laa han og hakkede tænder og skalv, saa hele sengen rystede, snart havde han glødende feber og fantaserte. Saa imellemstunder var han sig atter klart bevidst.

Da Paul første gang var oppe hos ham, var han ikke istand til at tale, greb bare hans haand med begge sine, trykkede den gjentagne gange og fik taarer i øinene af taknemlighed.

Paul vidste ikke, hvoraf det kom, men han følte slig inderlig medlidenhed med denne forkomne stakkel, som i grunden var en fin natur. Og dette eventyr afbrød den daglige ensformighed.

Paul fik en til at sidde oppe hos den syge hele tiden. Selv besøgte ham ham saa ofte det lod sig gjøre. Han havde sendt bud paa Malene, da Aurelius flere gange havde nævnt hendes navn. Hun kom, men Aurelius kjendte hende ikke.

En gang, da han var mere end almindelig bevidst, stirrede han paa hende, saa, at det var en kvinde, og udbrød: »er det dig Sofronia? er du kommen nu endelig — forsent ser du — forsent. Charons baad ligger færdig, og Styx udbreder sine sorte vande. Du legte for længe med de andre, og saa blev jeg en fordrukken pjalt. Nu kan jeg ikke vaskes ren.«

»Hvad er det han siger?« hviskede Malene til Paul, som ogsaa traf til at være tilstede.

»Han taler om at dø Malene, og det kan vel hænde, han spaar sandt. Dokteren er betænkelig. Modstandskraften er sluppen op, ser du. Men nu lever han opigjen alle sine ungdomsminder.«

»Stakkels krok!« svarede bare Malene.

Aurelius begyndte at le. Han slog ud med haanden og citerede:

»Miserarum est neque amori dare ludum neque
dulci
mala vino lavere aut exanimari metuentes
patruae verbera linguae*).

»Se nu begynder han paa purkemaalet sit igjen« bemærkede Malene.

»Det lader til, han har det godt nu« hviskede Paul, mens Aurelius laa lunt og lo.

Saa forandredes pludselig Aurelius' ansigt. »Og de tror, de skal kunne hysse ham ned — rive geniet fra dets tronstol — det skal vi være to om. Piberne ud! tramp med fødderne! kast toskillinger i hodet paa den fine pøbel — aha — det er godt — saa skal de ha' det — bænkene væltede — i haartotterne paa dem! Bravo Henrik! der staar han i logen og nyder seiren

---

*) Hvor jeg ynker de smaapiger,
som med Amor ei faar skjemte,
som til bægret ei tør nippe,
og som altid gaar i rædsel
for en onkel og hans skjænder.

med korslagte arme. Campbellerne leve! leve Henrik Wergeland!«

»Han blir spennande gælen nu,« hviskede Malene.

»Han er i teatret med Henrik Wergeland« svarte Paul.

»Og saa ned med alle æstetikler og kritikakler og danomaner og Welhavenianere! Riv hjertet ud af brystet paa den forvorpne Kam, der vil synge om Norges dæmring. Se dagen gaar op over vort elskede fædreland — præsteaaget brydes — lader os istemme Marseillæsen — tone republikkens flag. »Noch ist Polen nicht verloren«!«

Aurelius stønnede ligesom udmattet, og sved dækkede hans pande. Paul tørrede den af, og den syge laa stille en stund. Saa udbrød han pludselig: »hvem er det? aa er det St. Peder — ja saa — er det saaledes han ser ud. Undskyld hr. St. Peder — det er ikke meningen, at jeg vil være paatrængende — jeg skal nok trække mig tilbage til de lavere bekvemmeligheder. Men jeg vilde bare be Dem ha' opmærksomheden henvendt paa Paul Winge og Malene — ja De kjender vel Bagste-Malene? ikke? — det var skade, for hun er et pragteksemplar af slægten homo. Og han — en first class gentleman forsikkrer jeg Dem. Men jorden vil ikke ha' dem — nei — de er ikke kristne nok, det vil sige: de lyver ikke og bedrager ikke og hykler ikke

nok. Men nu vilde jeg gjerne minde om, hvad den store mester sagde: »hvadsomhelst I har gjort mod en af disse mine mindste brødre, har I ogsaa gjort mod mig.« Jeg er en af disse mindste ser De, en af de allermindste — et uværdigt vrag saa at sige, og hvad de har gjort mod mig? — ja her kan De læse det selv. Her er deres attest undertegnet af mig egenhændig: Aurelius Theobald von Schwartz. Ja det var ikke andet, jeg vilde — jeg trækker mig tilbage. Men pas paa dem — first class gentleman —«

Stemmen sluknede, som havde han gjort en uhørt kraftanstrængelse, og han laa ganske stille og pustede tungt.

Den nat døde Aurelius Theobald von Schwartz ganske roligt uden at være kommen til bevidsthed.

XXIV.

Paul sørgede formelig over den gamle, fordrukne original, som dog havde havt saa varmt et hjerte. Men han var glad og taknemlig for, at han var bleven istand til at vise ham den sidste barmhjertighedsgjerning, saa han fik dø i en god seng med ordentlig pleie istedetfor under en busk i skogen eller paa et fattighus.

Snart indtraf imidlertid ting, som lagde beslag paa Pauls hele opmærksomhed. Der var kommet brev fra Tomas Næss, et jublende brev, overstrømmende af taknemlighed. Saasnart han kunde faa ordnet sine sager der nord og havde faaet sin afsked bevilget, vilde han komme med hele reden. Det var, som alt mismod var strøget af ham, og han jublede fremtiden imøde som en fest.

Paul vidste ikke, hvoraf det kom, men tanken paa døden var traadt ham saa nær ind paa livet nu ved Aurelius' sygeleje og begravelse. Ikke

saa, at han frygtede for at dø — han havde jo tvertimod, naar han følte sig tungsindig i sin aandelige ensomhed, længtet efter døden som en befrier fra al kamp og misforstaaelse — men man kunde jo aldrig vide, hvad som kunde hænde, selv om man idag kjendte sig stærk og sund. Og nu havde han ligesom paataget sig ansvaret for Tomas og hele hans familie.

I denne stemning var det, han gik hen og opsatte sit testamente i alle lovlige former. Selv havde han jo ingen arvinger, saa lod han det hele gaa over til vennen med det eneste tillæg, at han skulde sørge for, at Bagste-Malene ingen nød skulde lide.

Efter at dette var gjort, følte han sig tryg og lettet. Nu kunde Tomas komme, og nu kunde døden komme naarsomhelst. Han var færdig.

Paul Winge havde endnu en stor glæde. Han fik et brev, der lød saaledes:

Hr. Winge!

Undskyld, at en Dem aldeles fremmed person skriver til Dem, og det ovenikjøbet en kvinde. Men min taknemlighed mod Dem er saa stor, at den sprænger alle hensyn. De har, uden at ane det, været mit livs reddende engel. Jeg gik og pintes daglig af tvivl. Jeg turde ikke betro mig til nogen, fordi jeg troede, at det var syndigt at tvivle. Jeg søgte at holde fast ved det gamle, som jeg havde lært paa skolen og til konfirmationen; men det gik ikke. Baade mit hoved

men især mit hjerte gjorde stadigt oprør. Jeg var ikke langt fra at betragte mig selv som en af Gud forkastet skabning.

Da kom Deres bøger og greb ind i mine tvivl. Jeg saa, at jeg ikke var alene med dem, men mange, mange i alle lande havde udtalt dem, gjennemkjæmpet dem og blevet lykkelige. Mine tvivl skrev sig ikke fra min formørkede forstand eller fra nogen djævelens fristelse; men det var tvertimod det reneste og bedste i mig, som protesterede mod gamle tiders overtro og vankundighed. Jesu lære og teologernes lære var ikke en og den samme.

Kan De sætte Dem ind i, hvad denne opdagelse var for mig, som de mange aar havde gaaet nedtynget og troet mig under Guds forbandelse? Det var som at føres fra mørke til lys, fra fængslet til frihed, fra fortvivlelse til jublende lykke.

Jeg er Guds barn! — ja Gud være lovet, jeg er Guds barn! Fra at være tungsint, ulykkelig, indesluttet, er jeg nu bleven glad, munter, fuld af lyst til at arbeide for Guds rige paa jorden. Og jeg er bleven modig. Jeg kan tale freidigt om disse ting med mine nærmeste, og deres advarsler og formaninger synes mig bare komiske. Jeg er bleven saa sikker i mig selv og saa lykkelig. Nu først tør jeg kalde mig en sand kristen.

Og De, hr. Winge, har været Guds redskab til at frembringe denne forvandling hos mig. Og tro De mig, jeg er ikke ene om at velsigne Dem. Der sidder utallige ensomme og frygtsomme mennesker baade i by og bygd, som det er gaaet ligedan. Deres bøger har været den haand, der har revet sløret fra deres øine, og de kan nu nærme sig Gud uden frygt og trykke Jesus til sit bryst som deres ven og broder, der vil lede dem trygt paa veien til den evige salighed. Og alle disse frigjorte brødre og søstre sender en stille takkebøn til himlen og beder Gud velsigne Dem rigeligt.

Hvor lykkelig maa ikke De føle Dem hr. Winge, som blir redskab til saa meget godt. Bryd Dem ikke om de mange dumme angreb i aviserne, om de mange taabelige forbandelser, som uvidenhed og fanatisme sænker over Deres hoved. Tro mig, der er i grunden mange flere i sit hjerte med Dem end der er imod Dem. De tør bare ikke stige offentlig frem.

De ved, at Norge er et konservativt land og meget frygtsomt, naar det gjelder det religiøse. Og De ved ogsaa, at udviklingens gang altid er langsom. Og, som Wergeland siger:

overtro
hviler fast paa søilers ro,
talløs som Ægyptens orme
er den sorte
fordomshær ved templets porte.

Men sandheden maa seire, om den end seirer gjennem nederlag. Ilden maa fænge, om den end begynder som gnist. Nu har vor intelligente ungdom mistet interessen for religionen, fordi den har kjedet dem og vist sig uimodtagelig for reform. Politik og litteratur har aldeles slugt deres tid.

Men vent — den stund vil komme, da religiøst alvor og begeistring vil gribe ungdommen, og da vil Deres udsæd hr. Winge, vise sig i bølgende agre. Besjælede af hellig iver vil unge mennesker rejse rundt og tale og virke for at samle folket til et korstog mod alt overlevet og forlagt, lade religionen gjennemstraale det daglige liv som en alt gjennemsyrende kraft, saa at den som Welhaven siger:

kan føles gjennem folk og stat
som alle magters overmagt.

— — — —

Undskyld, at jeg har trættet Dem. Men jeg kunde ikke lade være at sende Dem mit hjertes fulde takk for, hvad Deres bøger har været for mit liv. Og jeg er vis paa, at jeg taler i hundreder af brødres og søstres navn, naar jeg siger: giv os endnu mange saadanne bøger, virk endnu længe iblandt os som Guds saamand.

Deres ukjendte, taknemlige søster.

Da Paul Winge havde læst dette brev, blev han overvældet af en egen, underlig følelse.

Han gik ind i sit arbeidsrum, hentede frem sin dagbog og skrev:

»Du min Gud og himmelske fader! hvor skamfuld føler jeg mig ikke for dig idag, hvor uværdig al din overstrømmende godhed. Her har jeg gaaet og hemmelig klaget over ensomhed — og se jeg har et stort, ukjendt følge. Her har jeg i mismod sukket under de haarde ord og anklager, som uvidende mennesker, der ikke forstod mig, har slynget ud mod mig, og se — der er hundreder af udstrakte hænder, som jubler mig i møde. Her har jeg krympet mig under forbandelsen og se — jeg har faaet velsignelsen. Jeg har faaet en hjelper i arbeidet, som vil bære vort banner videre frem, og jeg har faaet en flok, som lytter og som følger.

Jeg bøier mig i ydmyg taknemlighed for dig min Gud og fader. Hvor har du ikke velsignet mig! Mens andre sulter og fryser og slider, har du sparet mig. Jeg har faaet uddanne min aand, jeg har været friet fra næringssorg, jeg har faaet lov til uhindret at offre mig for det arbejde, jeg elsker. Hvor mange faar vel lykke til det?

Maa jeg saa ikke kaldes en af Guds benaadede? et lykkens skjødebarn paa jorden?

Klage over ensomhed, naar du o Gud er hos mig med din trøst og fred? naar jeg arbeider i samfund med verdens frommeste og bedste aander? naar jeg æder deres kjød og drikker deres blod i deres udødelige verker? naar jeg daglig

kan sidde ved min elskede mesters fødder og lytte til hans mildt rislende ord?

Hvor herlig er ikke den lod at faa være din saamand, o Gud, dit lysbud, din ærendsvend, selv om det er til en sovende og lyssky slægt, at vide sig i pagt med fremskridtet, at høre ligesom i det fjerne taktslaget af de kommende kolonner, dem som skal bringe arbeidet, broderkjærligheden, retfærdigheden og freden til seier paa jorden.

Og skal jeg end ikke opnaa at se de synlige frugter af mit arbeide, hvad gjør det? Er ikke saakornene dine, og kan de saa dø eller forødes? Jeg har jo idag faaet høre ligesom, hvor spirerne gror.

En takk da til dig min himmelske fader for hver dag, du har ladet mig leve.

Min Gud, du ved, jeg elsker alt,
din kjærlighed af støv har kaldt,
jeg higer mod at drysse ned
paa syge sjæle himlens fred.
Saa lad mig som din sendte gaa
med takk for naaden at faa saa,
jeg drysser sædekornet ud,
du finder spirestedet Gud!

Amen.

XXV.

Dette blev de sidste ord, Paul Winge fik skrive. Det havde været forfærdelig lummert den dag, saa man ventede torden. Om natten brød der et rasende uveir løs. Lynet knittrede, og tordenen slog. Paul havde just staaet op af sengen for at lukke vinduet, da tjenestegutten kommer styrtende ind uden at banke paa og raaber: »kirken brænder!«

Pauls første tanke var Kristusbilledet. Han havde været deroppe aftenen i forveien, han havde endnu kirkenøgelen i lommen. I hu og hast foor han i klæderne og styrtede afsted uden hat paa hovedet. Tjenestegutten med. Lynet havde slaaet ned i kirketaget og havde tændt. Flammerne slog alt høit i veiret, da Paul naaede did op. Han aabnede i hast døren, bad tjenestegutten stige op i taarnet, løse klokken og kime folk til hjelp. Selv sprang han ind i den tomme kirke, der var fuld af røg, kløv over alterringen

op paa alteret og begyndte at rykke og rive i korset for at løse det fra naglerne. Men det sad altfor godt fast. Paul rev løs et bord fra en af bænkene og brugte det til brækstang. Men han maatte slippe og slaa ud to af ruderne for ikke at kvæles.

Imens kimede klokken udover bygden, og folk kom løbende til fra gaardene. Paul stod atter paa alteret og brød. Da knagede det om naglerne, han tverrykkede og faldt bagover ned af alteret med det tunge kors over sig. I det samme lød der et forfærdeligt brag, og taget styrtede sammen over ham.

Kirken stod ikke til at redde. Ilden fik sin vilje, og kun de nøgne mure stod igjen.

Da ruinerne var afkjølede saavidt, at man kunde begynde at rydde, fandt man Paul Winge. Han var dækket saaledes af murbrokker og tagrester, at ilden kun havde naaet til at fortære lidt af hans klæder. Legemet laa taalelig uantastet. Han maatte være dræbt øieblikkelig, enten kvalt af røgen, før taget styrtede, eller slaaet ihjel af en af bjelkerne; thi hovedskallen var knust. Han laa paa ryg, med begge arme slyngede om korset, trykkende frelserens billede til sit bryst. Der laa et smil over ansigtet.

Folk tænkte mangelunde ved dette. Hvorfor skulde vel Paul Winge være den eneste, som omkom ved dette tilfælde?

Og deres hemmelige tanker fik udtryk, da kapellanen paa gravbakken talte over ham. Han havde valgt til sin tekst ordene af den anden salme: »hvorfor fnyse hedningerne og grunde folkene paa forfængelighed? Jordens konger reise sig, og fyrsterne raadslaa tilsammen imod herren og imod hans salvede: »lader os sønderrive deres baand og kaste deres reb af os«. Han, som bor i himlen ler, herren spotter dem. — Du skal sønderslaa dem med et jernspir, ligesom pottemagerkar skal du sønderbryde dem«.

»Ja mine dyrtkjøbte medforløste!« fortsatte kapellanen, »idag stiller herren for os et gruopvækkende billede af, hvorledes det gaar dem, som sætter sig op imod ham og hans enbaarne. Denne mand, hvis sønderslagne legeme nu hviler i denne kiste, var en af disse ulykkelige, der troede med sin formørkede forstand at kunne mestre herrens dybheder. Han vilde rive Jesus fra hans tronstol, sætte vor uselige fornuft paa dommersædet istedetfor Guds eget aabenbarede ord, sprede vantroens og løgnens gift imellem vort uskyldige folk og lære dem op til at foragte Guds sakramenter og deres forvaltere i menigheden. Men se — Gud lader sig ikke spotte. Og den, som saar daarlighed, skal høste daarers løn. Den Jesus, som han frækt vilde haane, reiste sig og slog ham til jorden. Han vilde rive Jesus fra sin guddomsplads paa alteret,

og se — Jesus rev ham omkuld og slukkede hans livsgnist. Han mente at kunne flytte Jesus bort fra hans kirke, men se — Jesus faldt over ham og knuste ham. Den, som vilde slaa, blev selv slaaet. Den, som vilde knuse, blev selv knust.

Hvor er nu hans store ord og braskende løgne? borte — henveirede som avner for vinden. Gud havde langmodighed med ham længe og lod ham fremture i sin ugudelighed i det haab, at han dog skulde gaa i sig selv og angre og omvende sig. Men han forhærdede sig i sin synd og se — Gud tog ham bort i hans fagreste mandom, at han ikke skulde forføre flere ubefæstede.

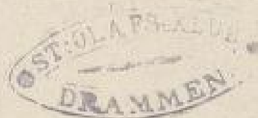
Og hvor er han nu selv? Ak venner, det er forfærdeligt at nævne, men i en saa alvorlig sag bør man ikke skjule noget. Det helvede, som han hernede spottede, som han vilde lære os ikke var til, det har nu aabnet sit luende svælg og slugt ham. Og nu vil han kunne fortælle os, om det er evigt eller ei. Han vil som den rige mand i parabelen stønne efter en draabe vand at lædske sin tunge med men se — der er ingen, som vil række ham læskningsskaalen.

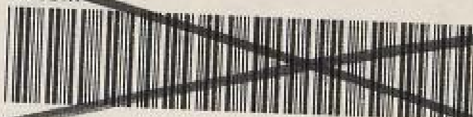
Ak venner, venner, lad denne grav tale til eder, hvis I ikke vil lytte til mine ord. Lader os takke Gud, fordi vi har vor barnelærdom, Guds ord purt og rent, herrens hellige sakramenter og Jesu retfærdigheds kjortel at iføre os.

Thi dem kan ingen brand forstyrre og ødelægge, om kirkens ydre mure end kan synke i grus. Lader os vandre de gamle, prøvede stier og ikke lade os drive for allehaande mundsveir — — —«

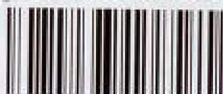
Paul Winges grav henlaa upaaagtet, næsten skyet. Men da jorden var høinet og klappet til, fandt man en morgen en simpel krans lagt paa den, lavet af vilde blomster, blaabærris og lyng. Den var fra Bagste-Malene.

Og i hendes hytte blev Pauls fotografi spigret op paa væggen ved siden af hendes første kjærestes, og en evighedskrans hængt omkring.

3628.

Janson,

Ensom.